

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİLGE UMAR

Pamphylia İsauria Lykaonia

Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması
ve Gezi Rehberi

Bilgə Umar

Parnohylia Isauria Lykaonia

Ücretsiz P

Prof. Dr. Bilge Umar

P a m p h y l i a
İ s a u r i a
L y k a o n i a

Pamphylia İsaoria Lykaonia / Bilge Umar

© 2008, Bilge Umar

© 2008, İnkılâp Kitabevi
Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Sertifika No: 10614

*Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.*

*Dizgi Prof. Dr. Bilge Umar
Sayfa uygulama Derya Balcı
Kapak uygulama Okan Koç
Düzeltili Prof. Dr. Bilge Umar*

ISBN: 978-975-10-3113-6

11 12 13 14 15 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Baskı

İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna - İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

Faks : (0212) 496 11 12

posta@inkilap.com

www.inkilap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bilge Umar

P A M P H Y L İ A
İ S A U R İ A
L Y K A O N İ A

Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması
ve
Gezi Rehberi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

*İlkokul öğretmenim
Fahrünnisa Örenel'in anısına
tükenmez sevgi ve minnetle.*

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM PAMPHYLIA, İSAURIA, LYKAONIA BÖLGELERİ ÜZERİNE GENEL BİLGİ

I.	Bölgelerin kapsamı	1
II.	Pamphylia, İsauria, Lykaonia adlarının kökeni ve anlamı ...	7
III.	Pamphylia, İsauria, Lykaonia bölgelerinden her birinin ilkçağdaki halkı	11
IV.	Pamphylia, İsauria, Lykaonia bölgelerinin genel tarihçesi	16
	1. Hitit'ler döneminde	17
	2. Karanlık dönemde	21
	3. Lydia egemenliği ve onu izleyen Pers egemenliği dönemi	23
	4. Hellenistik çağda ...	26
	5. Roma egemenliği çağının başlaması. İsauria'da yuvalanmış korsanlarla Romalıların savaşımı	30
	6. Pax Romana yüzyıllarında ...	34
	7. Lykaonia'nın Hristiyanlık tarihindeki yeri ...	35
	8. Doğu Roma İmparatorluğu'nda İsauria'lıların etkinliği dönemi. Zenon	37
	9. Doğu Roma tahtında bir diğer İsauria'lı İmparator, III. Leon (717-741)	40
	10. Bölgeye ilk Türk akınları	40
	11. Türklerin Konya'ya yerleşmesi	42
	12. Haçlıların Konya yöresinden geçmesi ...	44
	13. Anadolu Selçukluları'nın Antalya'yı zaptetmesi	45
	14. Pamphylia, İsauria, Lykaonia yöresinde Anadolu Selçukluları egemenliğinin yerini Karaman Beyliği egemenliğine bırakması	46
	15. Osmanlı egemenliğine geçme	48

İKİNCİ BÖLÜM

I. PAMPHYLİA'DAKİ İLKÇAĞ KENTLERİ VE KALINTILARI

1. Attaleia/Antalya	51
2. Trebenna	65
3. Perga/Pergè	70
4. Sillyon	89
5. Aspendos	99
6. Sidè	115
7. Seleukeia	125
8. Kibyra/Iustinianopolis	128

II. İSAURİA'DAKİLER

A. Akseki yakınları

1. İbradı	131
2. Erymna/Orymna/Ormana/Ardıçpınarı	132
3. Marola/Marulya/Akseki	133
4. Kagra/Gağras/Cevizli	135

B. Bozkır yakınları

1. (Eski) İsaure/Leontopolis/Siristat/Bozkır	137
2. Meyre	142
3. İsaure Nova/Zengibar Kale	142
4. Kodylèssos	154
5. Pirlavganda/Hadim	154

C. Ermenek yakınları

1. Marassa/Germanicopolis//Ermenek	157
------------------------------------	-----

2. Ermenek yöresindeki ilkçağ yerleşimleri

a. Sbida/Sbidè/İzvit/Çağlar köyü	...	159
b. Domitianopolis/Dimitiopolis/Dindebol (Titiopolis ?)		161
c. Lauzados (Lauzantiia ?)		162
d. Neapolis/Başköy/Başyaylâ		164
e. Zenopolis/Zenonopolis/İznebul/Elmayurdu		164
f. Mousbanda		165
g. Eirenopolis/İrnebol/İrnabol		166
h. Dalisandos (Ermenek yakınındaki)		167

D. Mut yakınları

1. Adrassos/Balabolu	168
2. Claudiolopolis/Mut	169
3. Sbila/Psebile/Verinopolis	174

III. LYKAONİA'DAKİLER

A. Konya ve yakınları

1. Kindyria	178
2. Laodikeia/Yorgan Lâdik/Halıcı (ve yakınındaki Zizima)	179
3. Kawana/İkonion/Konya	186
4. Konya'nın yakın çevresi	
a. Kabala/Gevale Kalesi	197
b. Hatip'deki Hitit anıtı	200
c. Karahöyük'deki Hitit yerleşimi	204
5. Çatalhöyük	204
6. Kilistra	205
7. Lystra/Hatunsaray	207

B. Seydişehir ve yakınları

1. Yunuslar (Wasada? Pappa/Tiberiopolis ?)	...	211
2. Dalisandos (Fasıllar karşısındaki ilkçağ kentçığı)		217
3. Gorgorome (Gargorum/Gorgorum)	...	224
4. Sedassa/Seydişehir		231
5. Suberde ve Gölkaşı höyükleri		235

C. Karaman ve yakınları

1. Laranda/Karaman	236
2. Davgandos	243
3. İlistra/Yollarbaşı	244
4. Bardas/Alanözü	245
5. Meloè/Meluwa	246
6. İbrala/Yeşildere	246
7. Derba/Derbè	247
8. Can Hasan	248
9. Sidamara/Ambar Köyü (Kastabala ?)	249
10. Barata/Madenşehir	252
11. Kral Hardapu'nun Kızıl Dağ, Kara Dağ ve Mamasın'da bulunan yazıtları	257

D. Karapınar yakınları

1. Uda/Ydè/Hyde/Karapınar Höyüğü	265
2. Thèbasa	267
3. Ardistama	268
4. Adopissos	269
5. Savatra	269
6. Acemhöyük	270

Kısaltmalar	273
Adlar Göstergesi	275

BİRİNCİ BÖLÜM

PAMPHYLIA, İSAURIA, LYKAONIA BÖLGELERİ ÜZERİNE GENEL BİLGİ

Çizim 1. Anadolu'nun ilköğretici kültür bölgeleri ve bunların arasında Pamphylia, İsauria, Lykaonia'nın yeri.

I. Bölgelerin kapsamı

İlköğretici Anadolu'sunda Pamphylia denen bölge, Antalya Ovası'nı ve bunun Alanya batı yakınlarına, Alara Çayı ağız yöresine kadar kıyı boyunca yayılan uzantısını kapsar. Oradan doğusu, Kilikia Trakheia/Kayalık Kilikia kıyılarıdır. Toros Dağları dizisinin Güneybatı Anadolu'daki bölümü, Pamphylia'yı duvar gibi çevirir ve onunla komşuları Pisidia, İsauria bölgeleri arasında doğal bir sınır oluşturur. Pamphylia Ovası'nın

batı yanında, Torosların Teke Yarımadası'na inen bölümünün Antalya Körfezi kıyısı boyunca uzanan sırtları, Bey Dağları, birdenbire yükselir; komşu Pisidia'nın en yakın kentleri olan Ariassos ile Termessos bile dağların ardında kalır. Kuzey ve kuzeydoğu yanda ise Toroslar öyle haşın ve birdenbire yükseliş göstermez; en yüce dorukların bulunduğu sırt çizgisi ile ova arasında hayli geniş bir "güney yamaçları" arazisi bırakır.

Pisidia'nın o yandaki bölümleri ile Pamphylia arasındaki, keza kuzeydoğuda kalan İsaoria ile Pamphylia arasındaki sınır çizgisini bu sırt çizgisine eşitlemek, tapucu mantığıyla, tutarlı olurdu; ama tarih, tapucu mantığını izlememiştir çünkü Anadolunun ilkçağda İonia, Aiolis, Mysia, Phrygia vb. bölgelerinin kapsamı, her birinin kendi halkının kültürüne bakılarak belirlenirdi. Örneğin, Kappadokia'lıların kendilerine özgü kültüründeki halkın vatanı olan yöreye Kappadokia denirdi.

Resim 1. Pamphylia'nın en erken Hellenleşen kentlerinden Perge'de surların ana giriş kapısı, içten görünüş.

Pamphylia adı da, Pamphylia Hellenleri denen Anadolu Hellenlerinin vatanını anlatır ve bu vatan, dağ yamaçlarına uzanmamıştır, ovada kalmıştır.

İsauria, adının gösterdiği gibi, İsaure kenti (şimdiki Bozkır) yöresidir. Bu yöre, Dağlık Kilikia'nın bir parçasıdır ve özellikle Roma egemenliği çağında, Dağlık Kilikia'nın diğer parçaları gibi, eşkiya yatağı olarak ünlü idi. Dağlık Kilikia'yı, komşusu olan bölgelerin yalnız birinden, Kilikia Pedias/Ova Kilikiası'ndan doğal sınır ayırır; Tarsus'dan doğuda kalan ovalık bölüm, Ova Kilikia'sıdır, batıda kalan dağlık bölüm ise Dağlık Kilikia'dır. Buna karşılık, diğer komşu bölgeler olan Pisidia, Lykaonia ve Kappadokia ile Dağlık Kilikia arasında doğal sınır yoktur, dolayısıyla Dağlık Kilikia'nın batı yarımıdır diyebileceğimiz İsauria ile de Pisidia ve Lykaonia'nın doğal sınırı yoktur. Ancak, ilk

Resim 2. İsaure Nova kalıntıları alanında bir kaya mezarı.

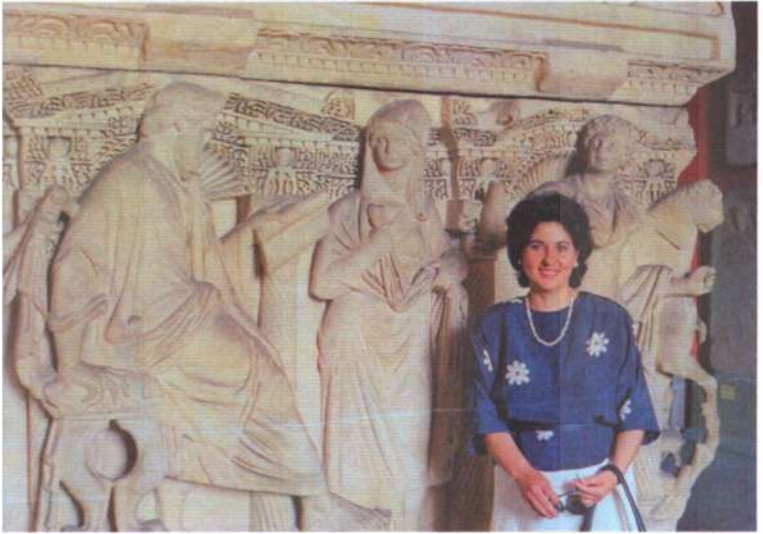
çağda Pisidia'lılara özgü kültürdeki halkın yurdu İbradı, Cevizli, Seydişehir yörelerini (Etenna/Sırtköy ile Kotenna/Gödene/Gökbel dışında) kapsamamış olmalı ki, bu saydığımız yörelerdeki yerleşimlerin ilkçağdaki öncülleri olan kentçikler, Pisidia kapsamında değil İsauria kapsamında sayılmışlardır. Bunun gibi, Lykaon'lar denen, kendine özgü kültüre sahip halkın vatanı Yunuslar, Hatunsaray yörelerini kapsamış olmalı ki, bu yerleşimlerin ilkçağdaki öncülleri olan kentçikler, İsauria değil Lykaonia kapsamında sayılmışlardır.

Lykaonia, yâni Lykaon'lar denen, kendine özgü kültüre sahip halkın vatanı, batıda Pisidia ile, kuzeyde Phrygia ile, doğuda Kappadokia ile, güneyde Dağlık Kilikia ile ve özellikle Dağlık Kilikia'nın batı yarımını denebilecek olan İsauria ile çevrilmiştir. Ancak, bu bölgelerle

Resim 3. Lykaonia'nın batı sınırındaki Yunuslar köyünden çıkarılmış ünlü lâhit. Konya Arkeoloji Müzesi.

arasında doğal sınır yoktur. Ünlü Yunuslar Lâhdi'nin bulunma yeri Yunuslar Köyü'nün öncülü Pappa/Tiberiopolis'in ve Hatunsaray'ın öncülü Lystra'nın Lykaonia kapsamında sayıldığını biraz önce belirttik. Beyşehir'in öncülü Mistheia Pisidia kapsamında, Bozkır ve Seydişehir yöreleri İsaoria kapsamında idi. Mut yöresiyle Ermenek yöresi, İsaoria bölgesinin doğusunda kalmakla birlikte, o bölge gibi, Dağlık Kilikia'nın kapsamındaydı ve Lykaonia'nın dışında, onun güney komşusu idiler. Doğuda, Sidamara Lâhdi'nin çıkarıldığı yöre yâni ilçe merkezi Ayrancı yöresi ile, Hitit'ler çağı Uda kentinin ardılı, o kentin kalıntılarını saklayan höyük yakınındaki ilçe merkezi Karapınar'ın yöresi, Lykaonia bölgesinde sayılırlardı. Buna karşılık Kybistra/Herakleia/Ereğli ile ondan

Resim 4. Sidamara Lâhdi (İstanbul Arkeoloji Müzesi).

19 km. güneyde kalan pek ünlü Luvi yapıtının, İvriz kaya kabartmasının bulunduğu yöre, Kappadokia kapsamında sayılmıştır. Kuzeyde ise, erken dönemde, Phrygia bölgesi İkonion/Konya'yı da kapsıyordu; Xenophon, Anabasis'de, onu Phrygia'nın (Sultan Dağları dizisi ile Eber ve Akşehir Gölleri arasındaki doğal yol boyunca güneydoğuya inip aynı doğrultuda yolculuğu sürdürürken) sonuncu kenti olarak niteler. Daha sonra ise İkonion'u, Lykaonia kenti ve en önemli kenti olarak görürüz. Hatta onun bir hayli kuzeybatı ilerisinde, şimdiki Halıcı köyünün yerinde Hellenistik çağda kurulan Laodikeia dahi Lykaonia kenti sayılmıştır.

Resim 5. Antalya Arkeoloji Müzesi. Tahtında oturan Ana Tanrıça ve ona kurbanlık dana getirenler kabartması.

II. Pamphylia, Ísauria, Lykaonia adlarının kökeni ve anlamı

Pamphylia adı, görünüşe bakılırsa, Hellen dilindendir, “Her obadan olanların yurdu” anlamındadır. Hellen’lerin Dor’lar boyundan bir oba, Pamphyloi (=Her obadan olanlar) adını taşıyordu. Ancak, Pamphylia’nın bu halkla ilgisi olmadığı, yâni Pamphylia adının, “Pamphyloi (obasının) Yurdu”nu kasdetmediği kesindir (Claude Brixhe, Le dialecte Grec de Pamphylie. Bibliothèque de l’Institut Français d’Etudes Anatoliennes d’Istanbul adına yayınlayan: Librairie Adrien Maisonneuve, Paris 1976, s.145 No. 71, “Le nom de Pamphyliens”). Pamphylia adı, güçlü bir olasılıkla, Pa sözcüğünden (Su, akarsu; bkz. TT Adlar kitabımızda Apa sözcüğü) türetilmiş Luvi kökenli bir adın Hellen ağzına uydurulmuş biçimi idi.

Resim 6. Antalya Arkeoloji Müzesi. Yerel buluntulardan, Sidamara türü bir lâhit.

İsauria adı, orada bulunan İsaura kenti dolayısıyla, bu kent yöresine verilmiştir ve Hellen dilinde İsaura ülkesi demektir. İsaura kentinin bu adı ise Anadoluludur, Luvi dilindendir. İki ögeden türetilmiştir; ikinci ögenin, “Büyük, ulu, yüce” anlamlarını belirten ura olduğu açıkça görülüyor. Baştaki öge ise, görünüşe bakılırsa, Hellenlerden başlayarak daha çok iki s ile issa biçiminde yazılan ve assa’nın çeşitlemesi olan, “Yerleşim” (buradan: köy, kasaba, kent; -köyü, -kasabası, -kenti) anlamındaki sözcüktür (bkz. TT Adlar kitabımızda Assa sözcüğü).

Lykaonia, Hellen diline göre, Lykaön Yurdu demektir. Lykaön, bu ülkenin halkından olan kimseyi ifade etmek üzere Hellenlerin kullandığı sözcüktür. Bu sözcüğün Hellen dilinde bir anlamı varsa da (“Kurt

Resim 7. Perge. Kentin ana caddesi.

adam, kurtlaşmış adam” demektir ve bu adı taşıyan en az üç tane ünlü destan kişisi vardır; bkz. İlkçağda Türkiye Halkı kitabımızda s.196), Xenophòn’un oradan geçtiği çağda, İÖ 401’de, bu Anadolu yöresinin Hellen dilinden gelme bir ad taşıması olanaksız idi. Demek ki Xenophòn, az önce uğradıkları bir Anadolu kentinin, Kawana’nın adını İkonion diye yazıverdiği ve ilkçağ boyunca Hellen’ler o kenti öyle andığı gibi, Konya Ovasının güneybatı yönüne düşen yörenin o çağdaki adını da Hellen ağzına uydurup Lykaonia’ya çevirmişti. Bunun öz biçimine birazdan değineceğiz.

Lykaonia adı ilk kez Xenophòn’un Anabasis’inde anılır; daha önceki yapıtlarda, örneğin İliada’da, Herodotos’da, görülmez. Lâtince bir

Resim 8. Laranda/Karaman. Müzede, Sidamara türü bir lâhit parçası.

yazıtta Lucaonia biçiminde yazılmıştır (W. Ruge, RE Lykaonia maddesi, No. 2). Adın Lukka halkıyla bağlantısına, daha Hitit belgelerinde Lukka adı görülür görülmez, (Hattusa'daki ilk kazıların yöneticisi) Winckler işaret etmişti. İaônia/İônia'nın aslı İawana, Maionia'nın aslı Mawana, Kataonia'nın aslı Khattiwana olduğu gibi Lykaonia'nın aslı da besbelli ki Luvi dilinden Lukkawana yani Lukka Yurdu'dur. Lukka sözcüğü, sonraları Lykia ve Lykaonia diye anılan ülkelerin Hitit'ler çağındaki halkının adı olarak, Hitit ve Mısır belgelerinde geçmektedir.

Resim 9. Perge. Tiyatrodan bir kabartma: Dionysos (açıklaması s.80-81'de).

III. Pamphylia, İsaoria, Lykaonia bölgelerinden her birinin ilkçağdaki halkı

Pamphylia'nın en eski kültürünün halkı hiç kuşkusuz Luvi'lerden idi. Burası, daha Hellen ulusunun (İÖ 11.yüzyılda ve sonrasında Yunanistanda ve Ege Denizi adalarında Akhaioş'lar denen ön-Hellenler ile Herodotos'a göre gerçek Hellenler olan Dorların karışması, ayrıca o yörelerin Hellen'lerce Pelasgos'lar, Lelegler denen yerli halklarının da karışma katılması sonucunda) oluşmasının öncesinde, ön-Hellen halklarından, demek ki Akhaioş'lardan göç almıştı. Bunlar, Dor ağız ile konuşuyorlardı.

Resim 10. Perge. Stadiion'dan bir görüntü.

Ancak, Pamphylia Hellenlerinin erken dönem tarihçesi pek karanlıktır. Yörenin hangi yüzyılda Hellenleştirildiği güvenle saptanamıyor. Klâsik çağda ve sonrasında Hellenler arasında yaygın olan inanca bakılırsa, o yöreye, Troia savaşıdan hemen sonra karışık Hellenlerin Batı Anadolu'dan geçerek yâni kara yoluyla gelerek yerleştiği; o göçmenlerden bir bölümün yine karadan Çukurova kıyılarına gidip orayı (örneğin, oradaki Mopsou Estia/Misis/Yakapınar kentini) yurt edindiği inancı vardı. Bu inancın tarihsel gerçek kırıntıları içerdiği, henüz arkeolojik kazıların sonuçları ile yeterince kanıtlanmış olmamakla birlikte, çağdaş araştırmacılar arasında yaygın bir varsayımdır. Dilbilimsel araştırmaların da bu varsayımı doğruladığını savunanlar vardır. Örneğin George E. Bean'a göre, ilkçağın klâsik döneminde ve hatta daha önce

Resim 11. Sillyon. Akropolis doruğundan Pamphylia Ovası'na bakış. Ön plânda, Bean'ın saray olarak nitelediği yapı.

Pamphylia’da konuşulan Hellen ağzının, Dor’ların gelişinden önce Güney Yunanistan’da konuşulan ön-Hellen ağzına yâni Akhaïos ağzına yakın benzerlik gösterdiğini, Pamphylia’da bulunmuş yazıtların, kent paralarının üzerindeki yazılar kanıtlamaktadır. Buna karşılık Pamphylia Hellen ağzı üzerine önemli bir monografi yayınlamış olan Claude Brixhe, oradaki Hellen ağzının Dor ağzına uymadığını kabul etmekle birlikte Pamphylia Hellen ağzının daha çok Akhaïos ağzına yakın olduğu görüşünü açıkça yadsımakta ve Pamphylia Hellen ağzını ilkçağdaki diğer Hellen ağzlarının tümünden ayrı saymaktadır.

Pamphylia Hellenlerinden Sidè’liler, Hellen dili ile yörenin Luvi kökenli yerli dilinin kırması, kendilerine özgü bir dil konuşmakta idiler;

Resim 12. Sillyon. Burç kalıntısı, içten görünüş.

hatta kendilerine özgü bir yazıları da vardı. Bu dil ve yazı henüz yeterince sökülüş değildir. İsaoria bölgesinin ilkçağ erken dönemindeki halkı Luvilerden idi ve Luvi kültürünün İÖ 1. binyıldaki Anadolu'lu uzantılarından Kilikia kültürüne mensup halkın, Kilikia'lıların, Dağlık Kilikia batı yanındaki bölümü de o bölgenin (İsaoria'nın) söylenen binyıldaki halkı olmuştur. Elbette ki, İÖ 2. ve 1. binyıllarda aynı yörede yahut yakın çevresinde yaşamış diğer halkların ve onların kültürlerinin de, Kilikia halkının, o arada Dağlık Kilikia halkının ve o halktan Dağlık Kilikia batı ucundaki İsaoria'da yaşayan bölümün kültürüne, etnik kimliğine etkisi, katkısı olmuştur. Bu diğer halklar arasında Hitit'ler, Hurri'ler ve güçlü olasılıkla Phryg'ler vardı. Çukurova bakımından o

Resim 13. Sillyon. Akropolis'den Âsar Köy'e ve Pamphylia Ovası'na bakış.

diğer etnik unsurlar arasında Akhaïos soyundan ön Hellen göçmenlerini de anmak gerekir (Çukurovada pek çok yerde Mykene keramiği bulundu; ama bunların kaçta kaç yörede bir Akhaïos toplumunun varlığından, kaçta kaç dışalımdan kaynaklanıyordu, güvenle saptanamıyor). Dağlık Kilikia, hele İsauria bakımından Hellen etkisinin asgarîde kaldığı muhakkaktır; orada bir tek olsun Hellen yerleşimi yoktu, Hellen kökenli bir azınlık da yoktu.

Lykaon'lar halkına gelince. Lykaon kültürünün dahi, güneyindeki Kilikia kültürü, doğusundaki Kappadokia kültürü ve batısındaki Pisidia kültürü gibi, İÖ 2. binyıl Luvi kültürünün İÖ 1. binyıldaki uzantılarından olduğunu bilmekteyiz. Ancak, Lykaon'lar halkı, gerek kültürü gerek etnik kökeni yönünden, kuzey komşusu Phryg halkının etkilemesine, İsauria halkına göre bir hayli daha önemli ölçüde uğramış olsa gerektir.

Resim 14. Sillyon. Akropolis'den, aşağıdaki burca bakış.

IV. Pamphylia, İsauria, Lykaonia bölgelerinin genel tarihçesi

Türkiye'nin bütününün ilkçağ genel tarihçesi, İlkçağda Türkiye Halkı kitabımızda anlatılmış ve o kitabın sonunda 30 sayfalık kaynakça listesi verilmiştir. Ülkemizin ortaçağ tarihinin özü ve burada Türkiye Türkleri ulusunun oluşmasının öyküsü de Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi kitabımızdadır. Bu nedenle, genel tarihçe içinde yalnızca veya özellikle Pamphylia, İsauria, Lykaonia bölgelerini ilgilendiren gelişmelerin dahi aynı kitaplarda anlatıldığını düşünerek, şimdi, pek kısa bir özet vermekle yetineceğiz.

Resim 15. Sillyon.
Akropolis'deki, çoğu
bölümü uçuruma
göçmüş yapıların
kalıntıları.

1. Hitit'ler döneminde

Hitit egemenliğinin Pamphylia yöresine uzandığı hakkında kanıt şöyle dursun herhangi bir belirti yoktur. Buna karşılık, Lykaonia, çoğu zaman Hitit'lere bağımlı Beylerin egemenliğinde bulunmuştur. Bunu Hitit belgelerinden öğreniyoruz. Bir aralık Arzawa'lı Luvi'lerin Alçak-Ülke diye anılan Konya Ovası'ndan geçerek, Tuwana'yı (Hellenleşme döneminde Tyana; Bor yakınında Kemerhisar) ve Uda'yı (Hellenleşme döneminde Hydè; ilçe merkezi Karapınar'ın atası olan İÖ 2. binyıl yerleşimi) asıl Hitit yurdunun yanbaşında birer sınır kenti durumuna getirdiğini o belgeler söylüyor. Daha sonra, III. Hattusili, Konya Ovası'nın güney bölümünde Tarkhundassa Beyliği adıyla bir uydu devlet kurup

Resim 16. Sillyon. Akropolisdeki bir Hellenistik çağ yapısı.

bunun başına Kurunda diye anılan bir Prensi geçirmişti (bu kişinin yaptırdığı, Konya güney yakınındaki Hatip Anıtı'nın resmini ileride veriyoruz; bkz. s.202-203); ardından, onun yerini, devrilmiş Hitit Kralı Urhi-Teşup'un (III. Mursili) oğlu Ulmi-Teşup almıştı.

Ancak, zaman zaman, Lykaonia-İsauria yöresinde Hitit bağımlılığının, düşman işgali dışındaki nedenlerle, örneğin ve özellikle yerel Beylerin bağımsız tutum takınmasıyla kesintiye uğradığı da olmaktaydı.

Bu yönden, Konya Ovası'nın güneyinde, Karadağ sırtlarının batı yanındaki Kızıldağ'da bulunan, taht üzerine oturmuş sakallı adam kabartması ile Luvi hiyeroglif yazıları önemli ve anlamlıdır. Yazı, oturan kişinin "Büyük Kral Mursili oğlu Büyük Kral Hardapu" olduğunu

Resim 17. Silyon. Akropolisdeki yapılardan bir diğeri.

söylüyor. Bu Hardapu'nun kimliği aydınlatılamamıştır. Onun, Tarkhundassa Beyliğine getirildiğini daha önce belirttiğimiz (Urhi Teşup/III.Mursili'nin oğlu) Ulmi-Teşup olduğunu savunanlar vardır. Ancak, bizim için asıl dikkat çekici olan, bu kişinin kaya anıtına, Büyük Kral sanını takınarak adını yazdırmasıdır. Hitit devletinin az çok güçlü, derli toplu olduğu IV. Tudhaliya döneminde böyle bir şeyin görülemeyeceği bellidir. Diğer yandan, bu Hardapu, kaya anıtında, ülkeyi (Piero Meriggi'nin okuyuşuna göre) "Muşki halkının yurdu" diye anmaktadır ki ön Phryg'ler olduğu kabul edilen Muşki'lerin buralara yayılması, Hitit İmparatorluğu'nun son yıllarına düşmektedir. Demek, Hardapu,

Resim 18. Sillyon. Resim 14'deki burcun yakından görünüşü.

konar-göçer Muşki'lerin bu yöreye yayılıp buralarını Muşki Yurdu'na çevirmesinden sonra da bir süre başta kalmış, hatta Hitit devletinin yıkılmasından sonra yöresel hükümdar olarak başta kalıp Büyük Kral sanını o zaman takınmıştır.

Ancak, Kurt Bittel, gerçek anlamda kabartma bırakma yahut oyma yöntemiyle değil çiziktirme yöntemiyle kayaya işlenmiş olan Hardapu resminin (bunun hakkında bilgi için bkz. ileride s.261-263), top ense saçları, İranlı tiara'sına benzer başlığı, sırt dayama yeri dimdik olan taht'ı dolayısıyla, İÖ 9.yüzyıldan daha önceye ait olamayacağına işaret ediyor ve Hardapu'nun, anıttaki yazıda babasının adını Mursili diye göstermesi, eski Büyük Kral'ların anısına çağrışım yaptırarak saygınlık kazanmak içindir diyor.

Resim 19. Antalya. Tarihsel liman ve oradaki surlar.

2. Karanlık dönemde

Anadolu ilkçağ tarihinin karanlık döneminde yâni Troia Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde kitlesel göçlerle Anadolu'ya doluşan Thrak kökenli yaban yığınlarının, o arada ön-Phryg'lerin, ulaşabildikleri her yeri yüzyıllar boyunca yakıp yıkmaları, talandan geçirmesi sonrasında ortalığın durulmasına, Anadolu Phryg halkının ve uygarlığının ortaya çıkmasına, en eski Hellen tarih yazarlarının ulaşabildikleri geçmiş yıllarının (örneğin ve özellikle Herodotos'un bazı destansı öykülerle karıştırarak da olsa anlatabildiği, Anadolu tarihinin kendisince öğrenilebilmiş en eski olaylarının; Phryg devletinin Kimmer istilâsı üzerine

Resim 20. Antalya Arkeoloji Müzesi. Perge buluntusu, Marcus Aurelius ile eşi Faustina heykelleri.

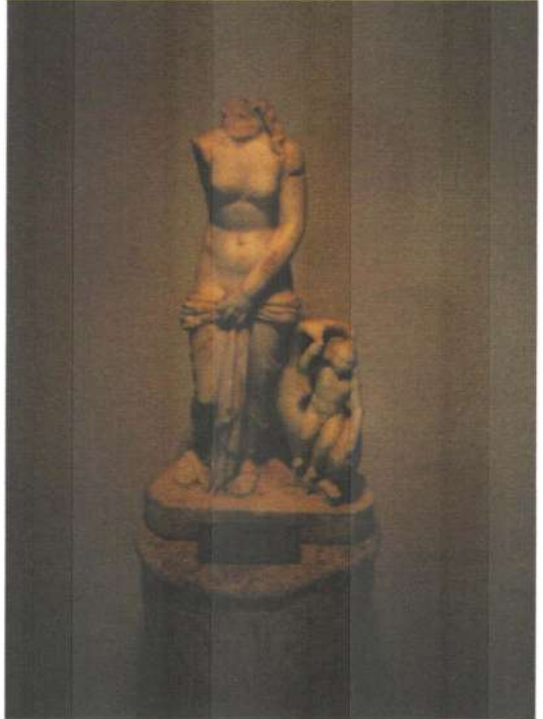
güçsüzleşmesi vb.) zamanına kadar geçen sürede Pamphylia, İsaoria ve Lykaonia'nın ahvâlinin nice olduğu hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Arkeologlar en eski kentlerin kalıntı alanlarında kazı yaparken bu dönemden kalma tabakaları da açıyorlar, bol bol çanak çömlek, nekropolis buluntusu çıkarıyorlar ama, o dönemin tarihsel olayları aydınlatılamıyor. Ancak, daha sonraki dönemin, tarih bilimince getirilebilen aydınlığında karşılaştığımız Phryg'ler, Lykaon'lar, Kilikia'lılar ve onlardan bir bölüm olan Dağlık Kilikia'lılar (o arada İsaoria'lılar), Pamphylia Hellenleri, Pisidia'lılar gibi yöre halklarının etnik ve kültürel kimlik yönünden o karanlık yüzyıllar boyunca gerçekleşen etkileşimlerle, gelişmelerle, değişimlerle, karışmalarla oluştuklarını biliyoruz.

Resim 21.
Antalya Arkeoloji
Müzesi. Perge
buluntusu Traianus
heykeli.

3. Lydia egemenliği ve onu izleyen Pers egemenliği dönemi

Herodotos, Phryg devletinin İÖ 690 dolaylarında Kimmer istilâsı üzerine sönükleşmesi sonrasında Lydia'nın Anadoludaki en güçlü devlet durumuna geldiğini ve Alyattès zamanında Lydia egemenliğinin Kızılıрмаđa kadar bütün Batı Anadolu'ya yayıldığını anlatır. Pamphylia, İsaوريا ve ayrıca Lykaonia'nın batı bölümü kuşkusuz o egemenlik alanının kapsamındaıdı; Doğu Lykaonia, yâni Aksaray (Arkhelais)-Ereğli (Kybistra) arasına çizilecek çizginin batısında kalan, Güneybatı Kappadokia'ya komşu bölge bakımından da güçlü olasılıkla durum aynı idi. Ancak, İÖ 6.yüzyılın ilk yarımında oralarda kurulan Lydia

Resim 22.
Antalya Arkeoloji
Müzesi. Perge
buluntusu Aphrodite
heykeli.

egemenliği çok sürmedi ve İÖ 546'da İranlı Kyros'un Lydia devletini yıkıp onun ülkesini kendi ülkesine yâni Pers İmparatorluğu ülkesine katması üzerine son buldu. Pers egemenliğine de, İÖ 334-333 kışını Gordion'da geçirdikten sonra, Ankyra/Ankara üzerinden güneydoğu doğrultusunda ilerleyen ve geçtiği Anadolu bölümlerinde kurduğu Ma-kedonya egemenliğini, İÖ 333'deki İssos Savaşı'nda kazandığı yengi ile perçinleyen İskender son vermiştir.

Bu çağda, Pamphylia, İsauria, Lykaonia yörelerinde kurulmuş herhangi bir "Geç Hitit" devleti bilmiyoruz; ancak, biraz önce sözünü ettiğimiz Hardapu anıtı, Karadağ çevresinde, başında Hardapu'nun

Resim 23.
Antalya Arkeoloji
Müzesi. Perge
buluntusu Zeus
heykeli.

bulunduğu böyle bir devletin (belki Muşki bağımlısı olarak) kısa süreyle de olsa var olmuş bulunduğunu gösteriyor. Diğer yandan, Phryg egemenliğinin en azından Kuzey Lykaonia'yı uzunca bir süreyle kapsadığı bellidir; çünkü Xenophòn İkonion/Konya'yı, güneydoğu yönünde giderken geçilen sonuncu Phryg kenti olarak anıyor. Demek, onun çağında kentin halkı Phryg kültüründeydi, öyleyse Phryg kültürü oralarda İÖ 401'de bile egemen bulunacak kadar uzun süre varlığını sürdürmüş, yerleşmiş idi. Ne var ki, Phryg devletinin siyasal egemenlik sınırı nereye kadar uzanıyordu, bunu bilmiyoruz.

Resim 24. Side Arkeoloji Müzesi. Önde, Apollon heykeli; arkada, Hermes dikilitaşı.

4. Hellenistik çağda

İskender'in ölümünden sonra onun ardılları olan komutan-krallar (diadokhos'lar, ardıllar) arasındaki çekişme ve savaşıma döneminde, Anadolu'nun çoğu bölümüne, önceleri, Tek Gözlü Antigonos egemen olmuştu. Onun İÖ 301'de A fyon yakınlarında İpsos Savaşı'nda yenilmesi ve öldürülmesi üzerine "mülkü" düşmanları Lysimakhos ile Seleukos arasında paylaşıldı; Seleukos, Anadolunun Toroslar dizisi güneyinde kalan bölümlerini de, zaten pek büyük olan, İran ile Suriye'yi kapsayan kendi İmparatorluğu ülkesine ekledi. Pamphylia, İsaoria, Lykaonia'yı Lysimakhos aldı. Ancak onun bu yörelerde kısa süren egemenliği, pek sağlam olmadı; özellikle kıyı bölgelerinin birçok parçası zaman zaman

Resim 25. Side.
Arkeoloji Müzesi
önündeki, gladyatör
kabartmalı sunak taşı.

başka güçlerin (Antigonos oğlu Demetrios'un, ya da, Mısır'a egemen Ptolemaios'un) eline geçti. İÖ 281'de de, bu egemenlik, Seleukos ile Lysimakhos arasında Manisa önündeki ovanın doğu yanında, Korou Pedion'da yapılan savaşta Lysimakhos'un yenilip öldürülmesi üzerine son buldu.

Ancak, bunun üzerine Pamphylia, İsauria, Lykaonia'ya yayılan Seleukos'lar devleti egemenliği de çeşitli dönemlerde kesintilere uğramıştır. Örneğin, II. Seleukos'un kardeşi Antiokhos Hierax, İmparatorluk ülkesinin Anadolu'daki bölümünün genel vâlisi iken kardeşine karşı durumunu güçlendirip bağımsızlık savaşına girdi, Ankara dolaylarındaki savaşta onun ordusunu yendi ve II. Seleukos, İÖ 238 yılında yapılan barış andlaşmasıyla onu Toroslar kuzeyindeki bütün İmparatorluk topraklarının egemeni olarak tanıdı.

Resim 26. Side.
Tiyatronun sahne
bölümü, dikey kesit.

Antiokhos Hierax, Galat'larla birleşerek ikide bir Bergama Krallığı ülkesine saldırmakta iken, İÖ 229 ve 228'de yapılan iki savaşta yenildi, Toroslar güneyine çekilip Toroslar ötesindeki bütün ülke bölümlerini Bergama Krallığına bırakmak zorunda kaldı.

İÖ 223'de taht'a çıkan III. Antiokhos, durumunu güçlendirdikten, bazı savaşları kazandıktan, ülke sınırlarını yine Hindistan'a kadar genişlettikten sonra, devlet ülkesi kapsamında iken elden çıkmış Anadolu parçalarını geri almak için, İÖ 199 yılı sonbaharında Batı Anadolu'ya sefer düzenledi, Bergama Krallığına saldırdı; Roma Cumhuriyeti arabuluculuk edip barış yapılmasını sağlayınca Bergama Krallığı topraklarından çekildi ama Toroslar kuzeyinde bazı yerlerde tutundu ve İÖ 197'de, Anadolu'ya yeniden saldırdı; ordusunu Batı Anadolu'nun

Resim 27. Antalya
Arkeoloji Müzesi.
Perge buluntusu
Sarapis/Serapis
heykeli.

ele geçirilmesi için Sardeis üzerine yolladı, kendisi de büyük bir donanmayla Kilikia, Lykia, Karia kıyıları boyunca sefere çıktı. Ephesos/Selçuk'u ele geçirdi ve İÖ 197/196 kışında orada kaldı. Bahar geldiğinde, bazı Hellen kentlerince "Yunanistan'ın kurtarıcısı" olmaya çağrıldığından, orada etkin katılım olacağını sanarak, küçük bir orduyla Yunanistan'a geçti, Roma ordusuyla savaşp yenildi, Anadoluya döndü ve bağlaşıp Bergama ordusuyla birleşen Roma ordusuna karşı Manisa önündeki ovanın Manisa'ya göre biraz kuzey ilerisinde verdiği meydan savaşında yenildi; Roma Cumhuriyetinin belirleyeceği koşullarla barış yapılmasına razı olmak zorunda kaldı; İÖ 188'de Apameia/Dinar'da yapılan andlaşmayla da Toroslar kuzeyinde kalan bütün Anadolu bölümlerinden çekildi.

Resim 28. Antalya
Arkeoloji Müzesi.
Perge buluntusu
Hermes heykeli.

III. Antiokhos'un bıraktığı toprakları Roma Cumhuriyeti kendi ülkesine katmadı, yandaşlarına dağıttı. Bu arada en büyük payı Bergama Krallığı aldı; sonradan Attaleia/Antalya kentinin kurulduğu yöre ile Lykaonia da Bergama Krallığına bırakılmıştı. Ancak, Pamphylia'nın söylenen yöre dışındaki bölümleri ile İsauria, armağan kapsamında değillerdi ve Seleukos'lar egemenliği son bulunca başka egemenlik altına girmemiş, bağımsızlaşmışlardı.

5. Roma egemenliği çağının başlaması. İsauria'da yuvalanmış korsanlarla Romalıların savaşımı

İÖ 133'de Bergama Krallığı ülkesini son Kral III. Attalos vasiyetnameyle Roma Cumhuriyeti'ne bırakınca, çıkan Aristonikos ayaklanmasını zorlukla da olsa bastırabilen Romalılar, bu ülkeyi bir il olarak

Resim 29. Antalya Arkeoloji Müzesi. Perge buluntusu Artemis heykeli.

örgütleyip Asia İli adı altında kendi ülkelerine kattılar. Romalıların Anadolu'ya yayılması böyle başladı ve bir buçuk yüzyıl içinde Batı ve Orta Anadolu'nun bütünü onların ülkesine parça parça katıldı.

Romalıların İsauria'da yuvalanmış korsanlarla savaşımı konusunda ayrıntılı bilgi, İlkçağda Türkiye Halkı kitabımızda (s.507-509) verilmiştir. Pamphylia ve Kuzeybatı Lykia'daki bağımsız yörelerin bağımsızlığını yitirmesi, asıl Kilikia ile ilgisi olmayan bu yörelerde Romalıların İÖ 102'de Kilikia İli adı altında bir il örgütleyip o ili ülkelerine katması (ünlü Cicero İÖ 51'de, Proconsul sıfatıyla, yâni komutan-vâli olarak bu ilde yöneticilik etmiştir); keza Doğu Lykia kıyıları (Phaselis, Olympos kentleri dolayları) ile İsauria'nın bağımsızlığını yitirmesi ve

Resim 30. Antalya
Arkeoloji Müzesi.
Perge buluntusu
Aphrodite râhibesi
heykeli.

Romalıların aynı iline katılması, sözünü ettiğimiz savaşım sırasında olmuştur.

Bu sıralarda, bir süre için, Galat egemenliği Lykaonia'ya, hatta Pisidia ile Pamphylia'nın bazı bölümlerine de yayıldı. Pontos Kralı VI. Mithradatès'e karşı savaşı yürütmek için Anadolu'ya geniş yetkilerle gelen Romalı komutan Pompeius, İÖ 64'de, Ankara dolaylarında hüküm süren Galat Beyi Deiotaros'u kral olarak tanıdı, onun topraklarını genişletti. Sonra, İulius Caesar'ı öldürenlerden Brutus ile Cassius Anadolu'ya geçip burada asker ve para toplarken, Deiotaros'tan da asker aldılar. Deiotaros'un subaylarından Amyntas, bu askerlerin komutanlığına getirilmişti. Deiotaros İÖ 40'da öldü. Brutus ile Cassius,

Resim 31. Antalya Arkeoloji Müzesi. Lykia türü bir lâhdin kapağındaki kabartmalar.

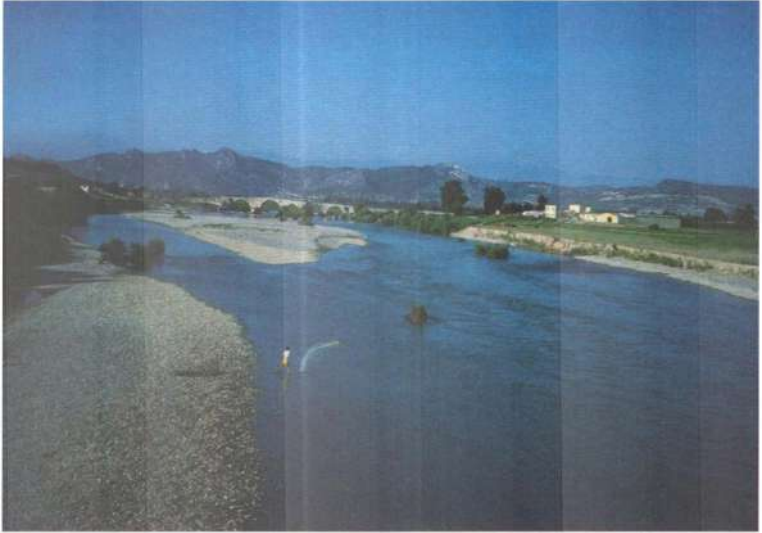
Yunanistan’da yapılan savaşta yenilince, Roma Cumhuriyeti’nin doğu ülkelerine egemen olan Antonius, kendine bağlanan Amyntas’ı Galatia krallığına getirdi (İÖ 36); Pisidia, Lykaonia ile Pamphylia’nın bazı bölümlerini de ona verdi. Amyntas, Octavianus/Augustus’un Antonius donanmasını yendiği Aktion/Actium savaşından (İÖ 31) önce Octavianus yandaşlığına geçtiği için, Octavianus onu krallıktan uzaklaştırmadı. Ancak, Amyntas, Pisidia’daki Kremna kentini ele geçirdikten sonra, o savaşta öldürdüğü Galat Beyinin eşi tarafından tuzağa düşürülüp öldürülünce (İÖ 25), Romalılar, krallığın süregitmesine izin vermediler ve krallık ülkesini kendi ülkelerine kattılar.

Resim 32. Antalya Arkeoloji Müzesi. Lykia kenti Xanthos buluntusu mezar taşı.

6. Pax Romana yüzyıllarında

O yüzyıllar, bütün Anadolu için de doğru olduğu üzere, Pamphylia ve Lykaonia kentleri için bir altın çağ olmuştur. İsauria ise, kendi altın çağını daha sonra, erken Bizans döneminde yaşadı; örneğin İsa-ura Nova kenti, ileride göreceğimiz üzere, o dönemdeki görkemli yapılarının etkileyici kalıntıları ile sizi hâlâ, bulunduğu dağ başı yerde, bekliyor. Bölgeye herhangi bir düşman saldırısı olmadı, bölge savaş görmedi. Yalnız İmparator Gallienus döneminde (İS 260-268) İsa-ura/Bozkır kentinde Trebellianus adlı biri ayaklanma çıkardı, yöre halkınca İmparator diye tanındı, üzerine gönderilen Roma ordusu birliği tarafından yakalanıp öldürüldü; çıkardığı ayaklanma daha bir zaman süregitti.

Resim 33. Eurymedon/Köprüsuyu. Ana yol üzerindeki yeni köprüden, tarihsel köprüye doğru bakış.

İmparator Marcus Aurelius Probus döneminde (İS 276-282) yine İsa-
uria yöresinden Lydius ya da Palfuerius adlı biri, Pisidia'da Kremna
kentini ele geçirip kente egemen oldu, o da adamlarından biri eliyle
öldürüldü.

7. Lykaonia'nın Hristiyanlık tarihindeki yeri

Hristiyanlığın Anadolu'ya, Yunanistana, İtalya'ya yayılmasında en
etkili olmuş kişilerden biri, sonradan bütün dünyanın Azîz/Ermiş Pau-
lus diye tanıdığı Tarsuslu Musevî yurtdaşımız Şaul'dur. Şaul/Paulus,
İsa'nın ölümünden sonra kendiliğinden üstlendiği "Hristiyanlığı yay-
ma" görevini yerine getirmek için, Samandağ yakınındaki Seleukeia Pi-
ereia üzerinden Kıbrıs'a, Kıbrıs'ın Paphos/Baf limanından Anadolu'ya,

Resim 34. İsaura Nova kalıntıları alanının güney ucundan batıya, Bozkır kasabası
(seçilemiyor) yönüne bakış.

Pamphylia'daki Perga/Pergè'ye; oradan Pisidia Antiokheiası'na (Yalvaç'a), İkonion/Konya'ya, yakındaki Lykaonia kentlerinden Lystra/Hatunsaray ve (ileride sözünü edeceğimiz) Derbe'ye geldi. Bunların bazısına yeniden gidip gelerek Pamphylia Ovası'na indi, önce Perga/Pergè'ye, sonra Attaleia/Antalya'ya uğradı. Deniz yoluyla (herhalde Seleukeia Pieria limanı üzerinden) Antakya'ya gitti ve oradan Kudüs'e döndü. Kudüs'deki ilk Hristiyanlar, onu, din yayma göreviyle Antakya'ya gönderdiler. Paulus, Antakya'da iken, kendi kendine, daha önce gittiği kentlerde edindiği din kardeşlerini yeniden görmek kararını aldı; Kilikia üzerinden geçti, Lykaonia kentleri Derbe ve Lystra/Hatunsaray'a yeniden uğradı. Bundan sonraki yolculukları, bu kitabımızın konusunu ilgilendirmiyor.

Resim 35. İsaoura Nova alanında, güney yandaki burç kalıntıları.

8. Doğu Roma İmparatorluğu'nda İsaoria'luların etkinliği dönemi. Zenon.

İmparator I. Leon'un (457-474) kızı Ariadnè, Tarasikodissa (adının Hellenleştirilmiş bir diğer biçimi: Traskallisseos) adlı bir İsaoria'lı ile evli idi. Bu kişi, Anadolu'lu adını, Hellen/Roma kültürüne uygun bir adla, Zeno/Zenon olarak değiştirmişti. Leon ölünce, kızı Ariadnè'den doğma torunu II. Leon, İmparator olarak tanındı; ancak, çocuğun babası Zenon da ortak İmparatorluğa atandı. Pek kısa süre sonra bebek öldü, Zenon tahtta yalnız kaldı. I. Leon'un dul eşi Verina bir saray darbesiyle Zenon'u düşürmek, sürgüne yollamak istedi, Zenon İsaoria'ya kaçtı (ülkesindeki, Zenonopolis yâni Zenon Kenti ardılı, ileride hakkında bilgi vereceğimiz İznebul köyü, hâlâ bu imparatorun anısından, adından iz taşıyor). İşler karıştı; Senatus, Zenon'un kardeşi Basiliskos'u İmparator

Resim 36. Claudiopolis/Mut. Dağ Câmii.

seçtiyse de bu kişi, kızkardeşinin sevgilisini öldürmeye kalkıştığı ve kendi karısının sevgiliyle düşmanlığa girdiği için, Basiliskos'un bu gibi düşmanlarının çevirdiği dolaplar üzerine, Zenon başkente dönüp yeniden taht'a geçti (476). Eski İmparatoriçe Verina onunla uğraşmaktan yılmamıştı, Suriye ve Mısır'da karışıklıklar çıkarmıştı ama, Zenon, 491 yılında ölünceye kadar, İmparator kaldı.

Zenon ölünce, eşi, I. Leon'un kızı Ariadne, sarayın eski yöneticilerinden Anastasios/Anastasius ile evlendi, bu kişi İmparator seçildi. Anastasios, eşkiyalık ve korsanlık etmek, çevre yörelere talan akınına çıkmak alışkanlığından vazgeçmeyen İsauria'lılara karşı savaşım yürüttü. Bunun sonucunda, Anadolunun Pamphylia, İsauria, Lykaonia yöreleri bir hayli zaman boyunca talan akını görmedi. Oysa, daha önceki son üç yüzyıl boyunca bu dağlık, ulaşılmaz ve denetim altına alınmaz yörenin yoksul, yaban halkı, Anadolu'nun yakın bölgelerine çapul akınları yürütmeyi gelenek edinmişti. Vur-kaç yöntemiyle çeteler hâlinde çalıştıklarından, bu geleneği kuşaklar boyunca sürdürebilmişlerdi; hatta giderek işi azıtmış, çapul akınlarını Çanakkale Boğazı'nın, Karadeniz'in kıyılarına ve Tarsus, Antakya, Şam kentlerine kadar uzatmışlardı.

İsauria'lı Zenon İmparator olunca, İsauria'lı yabarlardan devşirilme askerler, İmparatorun koruyucu birliği olarak, başkent İstanbul'a geldi.

Zenon'dan sonra İmparator olan Anastasios, İsauria'lıların çapulculuğu sorununa kökten çözüm getirmek istedi ve onlarla savaşıma girdi. İsauria'lılar, Zenon'un bir kardeşini İmparator tanıyarak büyük bir ayaklanma çıkardılar. Diğer bazı halklardan gelme savaşçıların da katılmasıyla asker gücü 150 000'e ulaşan ayaklanmacılar, Anastasios hizmetindeki Goth askerlerle Anadolu içlerinde 6 yıl boyunca çatışıp savaştılar ve yenilip dağıldılar. İsauria'lılar, öz yurtlarına, yâni bugünkü ilçe merkezi Bozkır yöresine kaçtırlarsa da, oradaki sığınakları, kaleleri birer birer kuşatılıp ele geçirildi, yıkıldı; (ileride, s.142-153'de sözünü edeceğimiz, kalıntılarından resimler vereceğimiz) güçlü ve bayındır

İsaura Nova kenti dahi bundan kurtulamadı. Elebaşları ya öldürüldü, ya da zincire vurularak başkente getirildikten, (Sultanahmet Meydanı yerinde bulunan) hippodromos'daki yengi kutlama törenlerinde halka gösterildikten sonra idam edildi. Gençleri Trakya'ya sürüldü, halkın geri kalanı devlete boyun eğdi.

Bundan sonra İsauria'lıların çevrede soygun ve çapul yapması, tek tük kişilerin çıkardığı olaylar niteliğinde kalmıştır. Iustinianus, İsauria'daki çapulculuğun hortlamaması için de önlemler aldı. Toros Dağlarındaki tüm önemlice kentlere, koruyucu atlı ve okçu birlikleri yerleştirdi; yöredeki yöneticilere, İsauria'lılara karşı bazı askerî yetkiler verildi.

Resim 37. Mut. Dağ Câmii kapısı; üstte, bir Roma çağı mimarlık yapıtı parçasının devşirme taş olarak kullanıldığı görülüyor.

9. Doğu Roma tahtında bir diğer İsaoria'lı İmparator, III. Leon (717-741)

İsaoria'lı sanıyla tanınan III. Leon, ikona kırıcılık savaşımını başlatan İmparator olarak tarihe geçmiştir. Bu konuda oldukça geniş bilgi, Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi kitabımızdadır (s.68-70).

10. Bölgeye ilk Türk akınları

Bu akınlar, İmparator IV. Ròmanos (Diogenès) döneminde yapılmışlardı. Bu İmparator Türk akıncı kollarını yok etmek amacı ile 1068 yılında çıktığı seferlerin ikincisinde, ordusunu ikiye ayırmıştı;

Resim 38. Fasıllar köyü yakınında, Dalisandos alanı olduğu görüşüne katıldığım ilkçağ kenti kalıntıları yerinde, at kabartmalı anıtsal mezar.

kendisi birinci bölümün başında Van Gölü doğrultusunda, Türk akıncı üssü Ahlat'ı ve yöresini ele geçirmeye giderken, ikinci bölüm, Kappadokia'daki Türk kuvvetleri üzerine yürüdü, fakat yenildi. Selçuklu akıncıları Konya'ya kadar uzanıp kenti aldılar, talan ettiler; ne var ki çekildikleri Silifke yolu üzerinde Ermenilerin pususuna düşerek çok ölü verdiler, kurtulabilenler Haleb'e kaçtı. Oysa, Ròmanos, onların bu kaçış yoluna (yâni Silifke, Tarsus, Adana yoluna) Claudiopolis/Mut üzerinden ineceğini sanıyor ve onları Mut'da bekliyordu. Selçuklu akıncılarının Silifke'ye Karaman-Mut yolundan değil, Karaman-Ermenek yolundan indiği anlaşıyor. Ròmanos, olanları öğrenince, kış başlamadan İstanbul'a dönmeyi yeğledi.

Resim 39. Bir önceki resimde görülen mezarın, bakana göre sağ altındaki yazıt.

11. Türklerin Konya'ya yerleşmesi

Emîr Kutalmış/Kutulmuş, Alp Arslan'ın babası Tuğrul'un babası olan Mikail'in 3 kardeşinden (Arslan Yabgu, Yusuf Yinal, Musa İnanç Yabgu) biri olan Arslan Yabgu'nun oğluydu. Dolayısıyla, bu Kutalmış'ın oğlu Süleyman (Rum/Anadolu Selçukluları devletinin kurucusu Süleyman Şah), Sultan Tuğrul'a göre, amca oğlunun oğlu durumundaydı. Kutalmış, Büyük Hakan olmak için, Tuğrul Bey'in yerine geçen Alp Arslan'a karşı ayaklanmış ve savaş sırasında ölmüştü (1064). Alp Arslan'ın Malazgirt savaşındaki yengisinden hemen sonraki yıllarda, Kutalmış oğlu Süleyman ile kardeşleri, Selçuklu devleti sınırına sürgün edilmiş olarak Urfa yöresinde bulunmakta idiler. Alp Arslan'ın

Resim 40. Dalisandos (?) nekropolis'inde bir lâhit.

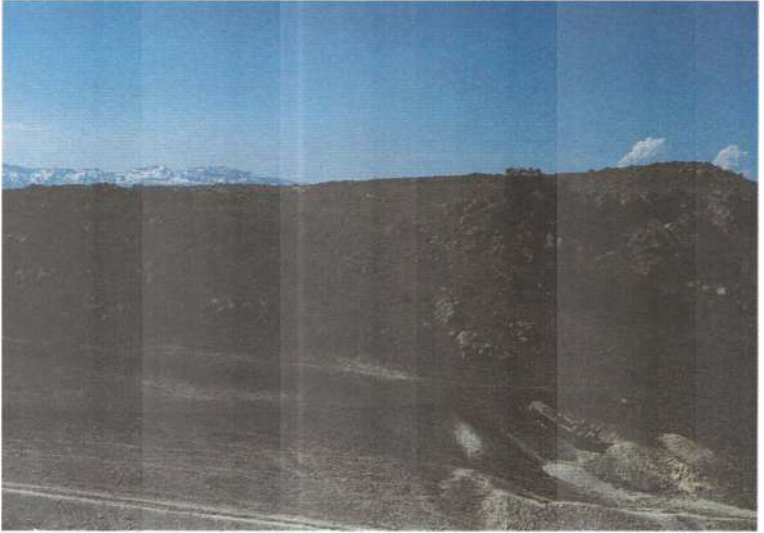
ardılı, oğlu Melik Şah, Anadolu'daki büyük komutan Artuk Bey'i çağırıp ona Anadolu dışında görev verince, Süleyman Şah, 1074'de Anadolu'ya girdi ve ülkeye dolmuş Türkmenlerin başına geçti. Üzerine gelen, İmparator VII. Mikhaël Doukas ordusunu (bu ordu, gelecekteki İmparator I. Alexios Komnēnos'un ağabeyi İsaakios komutasındaydı) yendi, komutanını tutsak etti. Konya'yı Rum devletinin yerel yöneticilerinin elinden aldı ve kısa sürede, İmparator olmak için ayaklanan bazı Rum ileri gelenlerinin (Nikēphoros Botaneiatēs ve Nikēphoros Melissēnos) da yardımıyla, kendisine yöreler, kentler bırakmasıyla, Batı Anadolu'nun pek çok yerine de egemenliğini yaydı, İznik başkentli Rum/Anadolu Selçuklu devletini, asla Büyük Selçuklu'ların bir görevlendirmesi olmaksızın ve onlarınkine rakip bir devlet olarak, kurdu.

Resim 41. Yunuslar Lâhdi'nde (bkz. Resim 3) dar yüzlerin Herakles'siz olanı. Ortada, cenazesi lâhde konan kişi.

12. Haçlıların Konya yöresinden geçmesi

Konya ve yakınları, yâni Lykaonia-İsauria yöreleri, artık hiçbir zaman Türklerin elinden çıkmadı. Ancak, 1. ve 3. Haçlı Seferleri sırasında, haçlı orduları Kudüs'e gitmek üzere Anadolu içinde ilerlerken, yollarını kesmek isteyen Anadolu Selçukluları'nı ve bağlaşıklarını yenip, Konya üzerinden geçebildiler. Birinci Haçlı Seferine çıkmış orduların geçişi, 1097'de; Üçüncü Haçlı Seferine çıkmış ordulardan, Kudüs'e kara yoluyla ulaşmaya çalışan, İmparator Friedrich Barbarossa komutasındaki Alman ordusunun geçişi de 1190 yılının Mayıs ayı içinde olmuştu. Hatta, iç kaleye kapanan yaşlı Sultan II. Kılıç Arslan'ın vermek zorunda kaldığı izinle, Alman ordusu, 18-26 Mayıs arasındaki günleri

Resim 42. Dalisandos (?) kalıntılarının bulunduğu tepe üstünden, Fasıllar köyü yanına taşınmış Luvi anıtının (bkz. ileride s.214) görünüşü.

Konya’da konaklayarak geçirmiş, sonra Laranda/Karaman üzerinden yolculuğunu sürdürmüş, Selephika/Selef Çayı da denen Kalykadnos/Göksu üzerindeki bir köprüyü aşmış, 10 Haziran günü hiç beklenmedik bir hâl başa gelmiş ve Friedrich Barbarossa, (Silifke yakınında ?) Göksu’yu atla geçerken, ırmağa düşmüş, boğularak ölmüştü.

13. Anadolu Selçuklularının Antalya’yı zaptetmesi

Sultan I. Keyhusrev (Gıyaseddin Keyhusrev), 1205’de, kardeşinin oğlu III. Kılıç Arslan’ı devirerek başa geçtikten sonra, (önceleri işbirliği ettiği, hatta bazı ortak düşmanlara karşı bağlaşıklık durumunda bulunduğu) Nikaia Bizanslıları İmparatoru Theodòros Laskaris ile 1211’de giriştiği

Resim 43. Karaman kuzey ilerisinde, Barata/Madenşehir’de, Ağzıaçık denen kilise kalıntısı.

Menderes Antiokheia'sı savaşında öldürölünceye kadar, başarıdan başarıya koşmuştu. O arada, 1207 yılında, Lâtinler elindeki Antalya'yı, yerli Rumların işbirliğiyle almıştı ve böylece, Birinci Haçlı Seferi'ni izleyen yıllarda Türklerin tüm Anadolu kıyılarını yitirmesinden bu yana ilk kez, devletine önemli bir ticaret limanı kazandırmıştı.

14. Pamphylia, İsaoria, Lykaonia yöresinde Anadolu Selçukluları egemenliğinin yerini Karaman Beyliği egemenliğine bırakması

Anadolu Selçukluları devletinin Köseadağ Savaşı'nda İran'a egemen İlhanlılar Moğol devletine yenilmesi ve gölge devlete dönüşmesi; son Sultan ölünce onun yerine başkasının geçmesine İlhanlılarca izin verilmemekle tarihe karışması süreci içinde Karaman Beyliği doğdu ve zamanla Pamphylia, İsaoria, Lykaonia bölgelerine egemen oldu.

Karaman aşireti, I. Alâeddin Keykubat'ın Ermeni ya da Rum sınırına yerleştirdiği Türkmen aşiretlerindendi; İsaoria'ya, Keykubat'ın 1228'de Küçük Ermenistan Krallığı'ndan aldığı Ermenâk (ilkçağda Germanicopolis, şimdi Ermenek) dolaylarına yerleştirilmişti. O zamanki Bey, Saadeddin oğlu Nûre Sofi idi. Bunun soyundan gelen Beyler, güçlerini arttırarak bağımsız devletçik başkanı durumuna geldiler. Konya'daki, Moğol bağımlısı Selçuklu yöneticilerine baş kaldırarak onlarla savaşıma girdikleri gibi, Anadolu Selçukluları devletinin tarihe karışmasından sonra da İlhanlı Moğol devletinin vâlileriyle çatışmaktan çekinmediler ve Konya'yı birkaç kez ele geçirip yitirdiler. 1327'de İlhanlı'ların Anadolu Genel Vâlisi Demirtaş, kendi devletine baş kaldırıp Mısır'a kaçınca, üzerlerindeki Moğol baskısı da kalktı; aşağı yukarı bugünkü Konya ve Karaman illeri kapsamında, güçlü bir Beylik durumuna geldiler. Selçuklu'ların 1207'de ele geçirdiği Antalya ise, o sıralarda (1207 sıralarında) Yalvaç, Uluborlu, Isparta, Eğridir dolaylarına yerleştirilen, Hamid Bey yönetimindeki (Uc'u yâni sınır boyunu koruma

Resim 44. Karaman. İç Kale arkasında, yapı taşı olarak kullanılmış, Selçuklu ya da Karaman Oğulları dönemi yapıları kalıntılarından alınma taşlar.

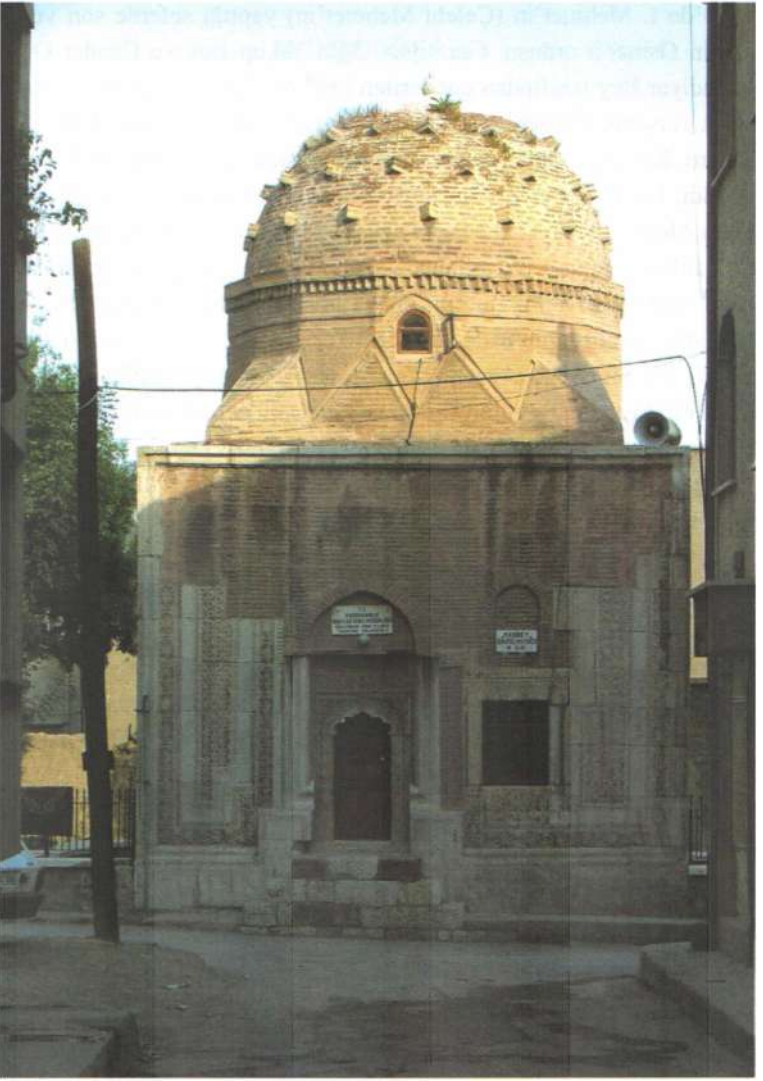
görevlisi olacak) Türkmen aşireti Anadolu Selçuklu devletinin çökmesiyle bağımsızlaşınca, 1301 yılında bu aşiretin yönetimine geçmişti. Hamid Oğulları'nın kolu olan Teke Beyliği, Teke Yarımadası'nda yâni ilkçağ Lykia'sında egemen idi; Antalya dahi onların elindeydi. Gerçekten, Hamid Oğullarından Dünder Bey, 1321'de Antalya'yı zaptettiğinde, oranın yönetimini kardeşi Yunus Bey'e bırakmıştı. Yunus'un yerini oğlu Mahmut Bey aldı. Daha sonra, orada aynı aileden Mübarizüddin Mehmet'in Bey olduğu dönemde, Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan, Antalya'yı zaptetti; Mehmet Bey 1373'de kenti geri aldı. Yerine Bey olan Osman Çelebi'den, Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırma seferi sırasında Yıldırım Bayazid Antalya'yı aldı ve Teke Eli (Lykia) ile birlikte, Sancak Beyi atadığı oğlu İsa Çelebi'nin yönetimine verdi. Ankara Savaşı sonrasında, Timur eski Beylikleri diriltirken, Osman Çelebi

İstanos/Korkuteli ve yakınlarında egemenlik kurabildi, ama Antalya'yı Osmanlı yöneticilerinin elinden alamadı. Karaman Beyliğinden yardım istedi. Osmanlıların Antalya'da o sırada görevli Sancak Beyi Hamza, Hamid Oğulları'nın başkent edindiği İstanos/Korkuteli'ne baskın yapıp Osman Bey'i öldürdü (1423); Hamid Oğulları Beyliğinin bu uzantısı dahi ortadan kalkmış ve ülkesi Osmanlı'da kalmış oldu.

15. Karaman Beyliği'nin öz yurdu Lykaonia'nın Osmanlı egemenliğine geçmesi

Karaman Beyliği, tarihi boyunca, Osmanlı ile çatışma hâlinde olmuştur. En büyük savaş, 1397'de oldu. Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırıp ülkelerini almak için Anadolu'da seferlere başlayan Yıldırım Bayazid, bu türden 4. seferine 1397 yılında çıktı. Daha önce, 1391'de yapılan Niğbolu Savaşı sırasında Osmanlının oralarda ölüm dirim kavgasına girmesini fırsat bilen Karaman Oğlu Alâeddin yine Osmanlı ülkesine saldırmış, Ankara üzerine yürümüş idi. Bu nedenle yapılan 1397 seferinde onun ordusuyla Bayazid'inki, Konya Ovası'nda iki gün boyunca çatıştılar; Alâeddin yenilip Konya kalesine kaçtı, kale kuşatıldı ve teslim alındı, kaçmak isterken yakalanan Alâeddin Bey'in başı kesildi. Bayazid, Beylik ülkesinin güneydeki bölümüne yürüdü. Lârende/Karaman teslim oldu. Bu yöre ve Beylik ülkesinin daha kuzeydeki bölümü, o arada Niğde yöresi, Osmanlı egemenliğine girdi; yalnız Mut, Ermenek, İçel yöresi Karaman Oğullarından bazı Beylerin elinde kaldı.

Timur, 1402'de Ankara Savaşı'nda kazandığı yengi sonrasında, çoğu savaş öncesinde kendi yanına gelip sığınmış olan, Anadolu Beyliklerinin eski hükümdarlarına, Beylik ülkelerini geri verdi, Beyliklerin kimini (örneğin Aydın Oğulları Beyliği'ni) diriltti, kimini (örneğin Candar Oğulları Beyliği'ni) yitirdiği topraklarına yeniden kavuşturdu. Ancak, bu yeni yaşam Beyliklerin hiçbiri bakımından pek uzun sürmedi. O arada Karaman Beyliği'nin varlığına değilse de bağımsızlığına,

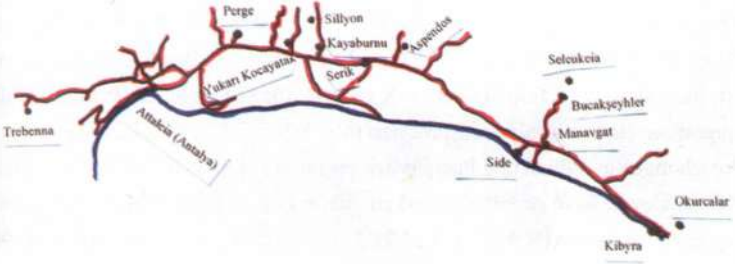

Resim 45. Konya'da, Karaman Oğullarından II. Mehmet Bey döneminde,1421 yılında, Hacı Has Bey oğlu Mehmet Bey'in yaptırdığı, bu nedenle şimdi Hasbey Darülhüf-fazı diye anılan hafız okulu ve öğrenci yurdu.

1414'de I. Mehmet'in (Çelebi Mehmet'in) yaptığı seferde son verilmiştir. Osmanlı ordusu, Germiyan Oğlu Yakup Bey ve Candar Oğlu İsfendiyar Bey tarafından gönderilen yardımcı kuvvetlerin de katılmasıyla, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir'i teslim aldıktan sonra, Konya'yı kuşattı. Karaman Oğlu Mehmet Bey barış istemek zorunda kaldı. Barış yapıldı, Mehmet Çelebi Samsun yöresine sefer etti; o arada Karaman Oğlu Mehmet yine Osmanlıyla savaşa girdi, ama üzerine gönderilen Osmanlı ordusuna Konya önündeki savaşta yenildi, ağır koşullarla bir barış anlaşması yaptı. Bu anlaşmaya göre Karaman Oğulları Beyliği Osmanlı bağımlılığını üstleniyor ve ülkesinden bazı bölümleri -o arada Beypazarı, Sivrihisar, Akşehir, Yalvaç, Beyşehir, Seydişehir'i- Osmanlılara bırakıyordu. Beyliğin varlığı ve ülkesinin geri kalan bölümlerinde egemenliği 1451'e kadar süregitti; o yıl, Karaman Oğulları üzerine sefere çıkan (Fâtih) II. Mehmet, Beyliği ortadan kaldırdı, ülkesini kendi ülkesine kattı.

İKİNCİ BÖLÜM

I. PAMPHYLIA'DAKİ İLKÇAĞ KENTLERİ VE KALINTILARI

Çizim 2. Pamphylia'daki ilkçağ kentleri ve yol bağlantıları.

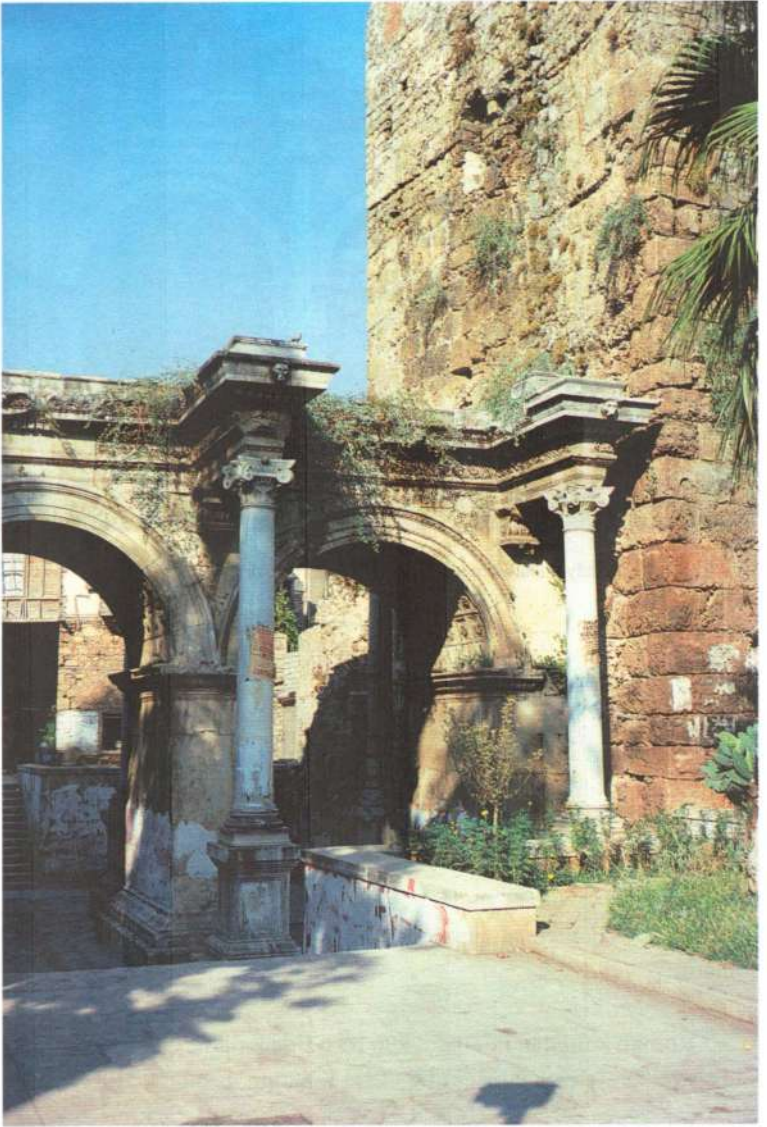
1. ATTALEİA/ANTALYA

a. Adı

Attaleia, Hellen dilinde Attalos Yurdu demektir. Kastedilen, kenti kurduran Bergama Kralı II. Attalos'tur.

b. Tarihçesi

Özel kaynakça: Kılıç Kökten, Antalya'da Karain Mağarası'nda yapılan prehistorya araştırmalarına toplu bir bakış. Belleten c. 19, 1955, s.271-283; Kılıç Kökten, Tarsus-Antalya arası sahil şeridi üzerinde ve Antalya bölgesinde yapılan tarihöncesi araştırmaları. TAD VIII/2, 1958, s.10-16; Clemens Bosch, Pamphylia tarihine dair tetkikler. TTK yayını, Ankara 1957; George E. Bean, Turkey's Southern Shore, London 1968, s.41-44; A.N. Sherwin-White, Rome, Pamphylia and Cilicia, 133-70 BC. JRS c. 66, 1976, s.1-14; Afif Erzen, Zur Geographie Pamphyliens (AnAr VII s.93-98); Nezahat Baydur, Yayımlanmamış bazı Attaleia sikkeleri (AnAr c. X s.439-450); Sencer Şahin, Pamphylia'da epigrafi ve tarihî coğrafya araştırmaları (VI. ArST s.253-256); Johannes Nolle, Forschungen in Lykien und Pamphylien im Jahre 1989 (VIII. ArST s.215-221); Nevzat Çevik, Kent Antalya'nın arkeolojik envanteri projesi: Hurma Köy yüzey araştırmaları (XIV ArST c. I s.235-251); Erksin Güleç (ve diğerleri), 1996 Yılı Antalya-Antakya yüzey araştırması (XV. ArST c. 2 s.247-254); Nevzat Çevik/Fatih Gülşen, Kent Antalya'nın arkeolojik envanteri projesi: Varsak/Lyrboton Kome yüzey araştırması (XV. ArST c. 2 s.365-372); Alpözen/Erdemgil, Pamphylia. An archaeological guide (basıldığı yer, yıl gösterilmemiş) s.7-11; Ekrem Akurgal, Ancient Civilizations, 3. bsl., s.324; Mahmut Akok, Antalya şehri içindeki Hadrian Kapısı'nın mimarî kuruluşu ve restorasyonu (TAD XIX/1, 1970, s.37-54); David Magie, c. II s.1133 No. 4.

Resim 46. Antalya. Hadrianus Kapısı'ndan ayrıntı.

Resim 47. Antalya. Hadrianus Kapısı'nın tam ortası, dıştan görünüş.

Kenti, İÖ 2.yüzyılda, Bergama Kralı II. Attalos, Pamphylia yöresinde etkinliğini yaymak ve korumak amacıyla kurmuştu. Bu sıralarda yörede en önemli kent Side idi; Attaleia/Antalya, kısa sürede onu geçti. Bununla birlikte, Antalya, ilkçağda, Anadolu'nun genel tarihçesi içinde özellik gösteren önemli olaylara sahne olmuş değildir; hatta o genel tarihçeye etkisi hemen hemen hiç olmamıştır. Antalya'nın ilkçağ tarihçesinden söz ederken anmamız gereken olaylar, diyebiliriz ki, yalnızca şunlardır:

* Romalı komutan Pompeius'un İÖ 67'de Kilikia'lı korsanlara karşı giriştiği temizleme çıkışları için kent limanını üs olarak kullanması;

* Pompeius'un İÖ 48'de Yunanistanın Thessalia bölgesindeki Pharsalos kenti yakınındaki meydan savaşında Caesar ordusuna yenildikten sonra Makedonya-Trakya sınırındaki kıyı kenti Amphipolis'den gemiye binip deniz yoluyla kaçarken Mytilene/Midilli kentinden sonra Antalya körfezinde bazı kentlere, o arada Antalya'ya, yiyecek ve su almak için uğraması;

* Ermiş Paulos'un Hristiyanlığı yaymak amacıyla yaptığı geziler sırasında bazı Lykaonia ve Pisidia kentlerine uğradıktan sonra Perge ile Antalya'ya gelmesi ve oradan deniz yoluyla Antakya yöresine geçerek Antakya üzerinden Kudüs'e dönmesi;

* İS 130 yılında İmparator Hadrianus'un Roma ülkesi doğu illerini gezerken Antalya'ya da uğraması.

Resim 48. Antalya. Hadrianus Kapısı, dıştan görünüş.

Resimm 49. Antalya. Hadrianus Kapısı'nın bir yanı ve bitişikteki burç; dıştan görünüş.

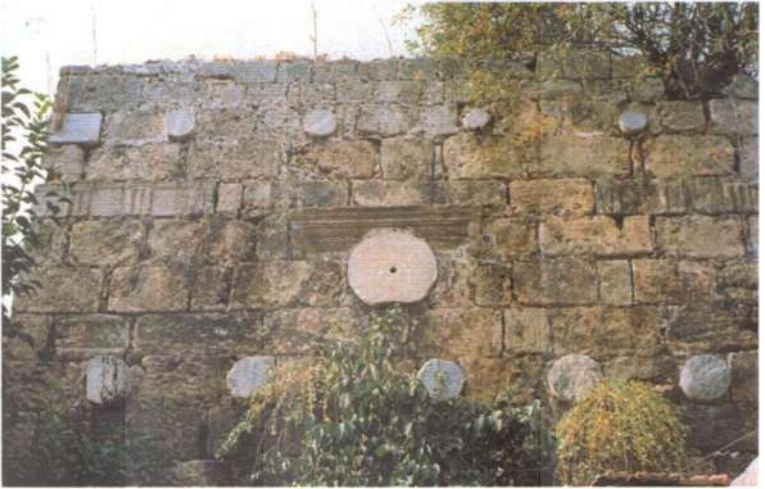

Resim 50. Antalya. Hadrianus Kapısı'nın aynı (doğu) yanı, içten görünüş.

Kent, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında, çok sayıda para basmıştır (David R. Sear, s.43, 81, 96, 111, 135, 152, 188, 246, 331, 360, 407, 410, 413, 421, 456, 509).

Antalya ortaçağ tarihinin anmaya değer olayları arasında başlıcaları da şunlardır:

* 2. haçlı seferine çıkan ordulardan, VII. Louis komutasındaki Fransız ordusunun, Anadolu'ya geçip kara yolundan Kudüs'e doğru ilerlemeye başlamışken, kendi önünde giden III. Konrad komutasındaki haçlı Alman ordusunun Dorylaeion/Eskişehir yakınlarında 25 Ekim 1147'de Türklerce kıyımdan geçirilmesini öğrenir öğrenmez yolunu değiştirerek Rumlar elindeki Batı Anadolu parçalarından gitmesi ve Antalya'ya varıp orada ordusunu gemilere bindirerek Antakya yakınlarına kadar deniz yolculuğuna başlaması.

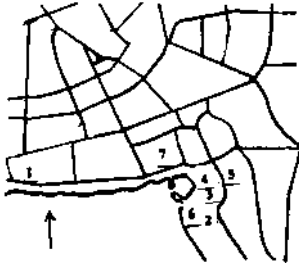

Resim 51. Antalya. Surların içindeki tarihsel bölümde (=Kaleiçi), devşirme ilkçağ mimarlık yapıtı parçalarıyla yapılmış duvar.

* 1207 yılında Anadolu Selçukluları Sultanı Gıyas ed din Keyhusrev'in (1204'de İstanbul'u zaptetmiş, Rum İmparatorluğu ülkesini aralarında bölüşmeye başlamış) Lâtinler elindeki Antalya'yı zaptetmesi hem de yerli Rumların yardımıyla zaptetmesi (bkz. Abu'l Farac Tarihi, Doğrul çevirisi, c. II s.488; Müneccimbaşı Tarihi, Hasan Fehmi Turgal'ın çevirdiği "Anadolu Selçukluları" bölümü, Türkiye Yayınevi İstanbul 1939 s.14; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi c. I, 4. bsl., s.4).

c. Tarihsel kalıntılar

Bunların yerleri, aşağıdaki çizimde gösterilmiştir.

- 1 Arkeoloji Müzesi
- 2 Atatürk Müzesi
- 3 Suna-İnan Kıraç Müzesi
- 4 Kaleiçi
(ilkçağ kentinin yeri)
- 5 Hıdırlık Kulesi
(Roma çağı burcu)
- 6 Karatay Medresesi
- 7 Yivli Minare

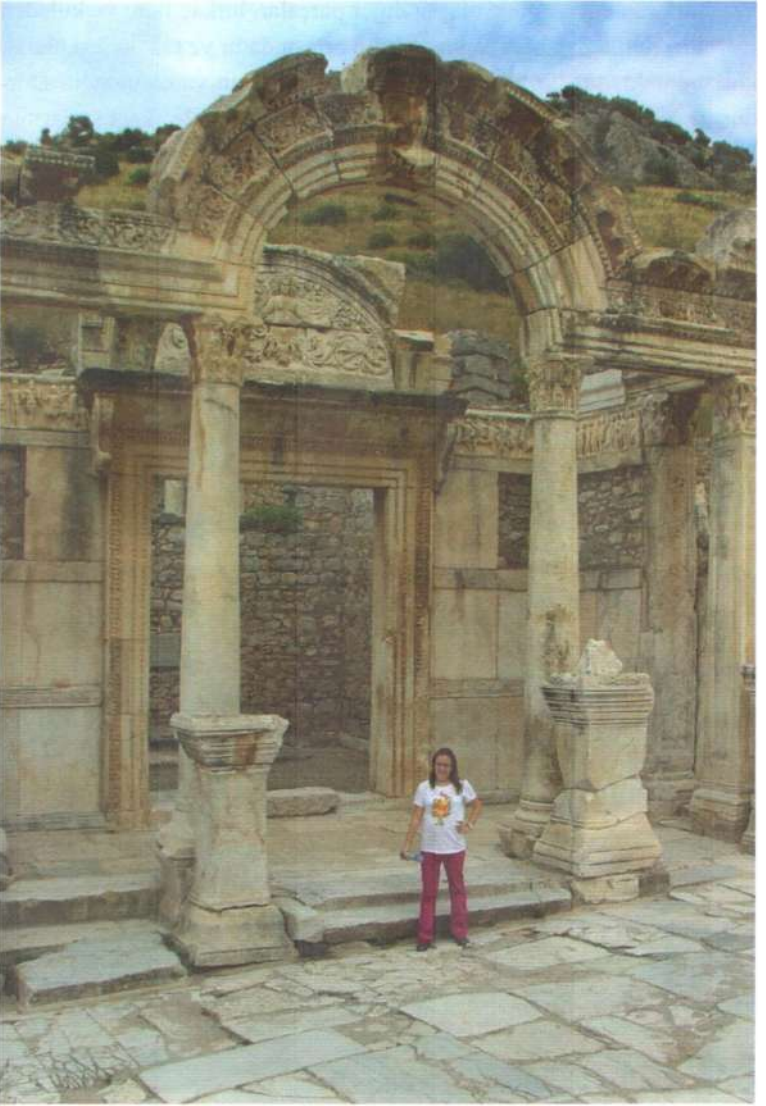
Çizim 3. Antalya'daki tarihsel yapıların genel durumu.

İlkçağ kenti, limanın yakın çevresini kapsıyordu. Bu alanda, ilkçağdan bugüne binlerce yıldan beri nice kuşaklar yaşadığı, eski yapılar yıkılıp çoğu kez onların taşı, mermeri ile yenileri yapıldığı için, günümüze ulaşabilmiş ilkçağ yapıları pek azdır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Kent surlarının kalıntıları; özellikle, bunlardan biri olan Hadrianus Kapısı. Kent Hellenistik çağda, bir ordu üssü olarak kurulduğundan, daha o zaman surla çevrilmişti. Ancak, kent surları sonradan çeşitli dönemlerde geniş ölçüde onarılmış, yenilenmiştir. Bunlardan günümüze ulaşabilmiş parçalar azdır. O parçaların en önemlisi, Hadrianus Kapısı diye anılan anıtsal giriş kapısıdır. Sözü edilen sur bölümü, İmparator Hadrianus'un kente gelişi onuruna yapılmıştı; 1958-1960 arasında, başlangıçtaki biçimine uygun olarak onarılmış ve canlandırılmıştır.

Resim 52. Hadrianus kapısı. Dıştan genel görünüş.

Resim 53. Ephesos kentindeki Hadrianus tapınağının anıtsal kapısı ve hayran mutlulukla gülümseyen Ece Umar

Surlardan günümüze ulaşan diğer parçalar, birkaç burç ve kuleden ibarettir. Bunlardan biri, çağdaş kentin ortasındadır ve saat kulesi olarak kullanılmaktadır. İki tanesi, Hadrianus Kapısı'nın yanlarındadır. Dördüncüsüne bugün Hıdırlık Kulesi denmektedir; bu kule, kent surlarının güneybatı köşesinde bulunmakta idi. Duvar işçiliği rektangonal tekniktir yâni dikdörtgen prizma biçiminde düzgün kesilmiş taşlardan yatay sıralar oluşturulması ve bu yatay sıraların üstüste yerleştirilmesi ile yapılmıştır. Günümüze ulaşan diğer ilkçağ sur parçalarında, burçlarında da aynı duvar işçiliği tekniği kullanılmıştır. Hıdırlık Kulesinin altı köşeli, üstü yuvarlak plânlıdır; yüksekliği 15 m. kadardır. Günümüze çok sağlam durumda gelmiştir; İS 2.yüzyıl yapıtı olduğu sanılıyor. Kule, Karaalioğlu Parkı'nın kuzey köşesindedir. Park girişinde hemen sağa dönüp uçurum kıyısına geldiğinizde kuleye ulaşmış olursunuz.

Resim 54. Antalya. Şimdi Hıdırlık Kulesi denen ilkçağ burcu.

Resim 55. Antalya Arkeoloji Müzesi. Bellerophontes Lâhdi, geniş yüz.

Diğer sur kulelerine, burçlarına benzemeyen bu yapının özel bir amaca hizmet ettiği sanılıyor, ama o özel amaç bilinmiyor. İşaret ateşi yakma kulesi olduğu ya da üzerinde bir anıt mezar bulunduğu gibi düşünceler öne sürülüyor.

Antalya çevresinde çıkarılmış birçok önemli arkeoloji buluntusu, kentin zengin müzesinde sergilenmektedir. Müze, Antalya'nın batı yakınındaki Konyaaltı Kumsalı'na giden ana yol üzerinde ve sözü geçen kumsalın başlangıcı yakınındadır.

Anlatımımızın bu yerinde, Magydos kentinden söz etmemiz yerinde olacaktır. Coğrafyacı Ptolemaios'un yapıtında (5 V 2) anılan Magydos'u, ayrıca, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde bastığı paralardan tanıyoruz (bkz. Sear, s.81, 96, 135, 170, 246, 263,

301, 318, 331, 394, 421, 446, 456) ve Hristiyanlık döneminde (yönetim örgütü açısından kent durumunda bulunan ve o nedenle para basmak yetkisine sahip olan bütün yerleşimler gibi) piskoposluk merkezi olduğunu biliyoruz. Hellen dilinde anlamı bulunmayan adı, güçlü olasılıkla Luvi dilindendi, öz biçimi belki Ma (Ana Tanrıça) tapkısı yerinin hisarı anlamında olarak Ma-k(a)-uda öğelerinden türetilmiş Makuda/Maguda idi. Tam yeri bilinmiyor; George E. Bean (TSS s.108-109) Antalya yakınındaki Lara kumsalına lokalize etmektedir. Ancak, orada görünür ilkçağ kenti kalıntısı yoktur; oysa İmparatorluk dönemi boyunca, hem de beş altı kez değil 13 kez para basmış bir kent besbelli ki zengin ve o nedenle de görkemli yapılarla donanmış bir kenttir; bu nedenle onun günümüze iyi kötü bazı kalıntılarının ulaşmış olması gerekir. Bu düşünceyle, başka ad altında tanıdığımız ama o ad altında basılmış parası bulunmayan bir Pamphylia kenti, bu Magydion olabilir sonucuna varıyorum.

Resim 56. Antalya Arkeoloji Müzesi. Aynı lâhdin dar yüzü.

2. TREBENNA

Özel kaynakça: Semavî Eyice, Trebenna (TTOK Belleteni No. 58/337, Mart-Nisan 1977, Mavi Yolculuk özel sayısı, s.23-27); Ramsay, s.476; Nevzat Çevik (ve diğerleri) Trebenna yüzey araştırması yazıları: XVI. ArST c. 2 s.401; XVII. ArST c. 2 s.321-328; XX. ArST c. 2 s.97-112; XXI. ArST c. 1 s.265-278.

a. Adı

Trebenna adı Hellen dilinde anlam taşımaz ve komşu Lykia bölgesindeki Myra'nın mahallesi Trebenda'nın (George E. Bean, Lycian Turkey, s.112'de dn.) adı gibi, Luvi dilinden gelmedir.

Resim 57. Trebenna. Âsar Tepesi'nin kuzeybatı ileriden, orman içinden görünüşü. Sağdaki duvar parçasına dikkat ediniz.

Her iki adın, öz biçimini ve anlamını bilmediğimiz bir Trebe kök sözcüğünden türetildiğini; Trebenda'da o kök sözcüğe -lı (buradan, keza, -tapınıcısı) anlamına gelen wanda/anda takısının; Trebenna'da ise, -sal (Buradan, keza, -ülkesi) anlamındaki wana/ana takısının eklenildiğini görebiliyoruz. Ancak, kök sözcüğün anlamını bilmediğimizden, bütün olarak bu adların da anlamını kestiremiyoruz.

b. Tarihçesi

Trebenna kentinin özel tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Lykia, Pamphylia, Pisidia bölgelerinin sınırında bulunan bu kentin tarihçesinin en azından Hellenistik çağa uzandığını kesin sayabiliriz.

Resim 58. Trebenna. Güney yandaki yazıtlı yapı.

Roma çağında bastığı paralar bulunmuştur. Bu paralarda Trebennatòn = Trebennalıların (parası) yazısı ile, kentin adı, çoğu kentin parasında yapıldığının tersine, kısaltılmadan gösterilmiştir.

c. Kalıntıları

Trebenna kalıntıları alanına gitmek için, Antalya'yı kuşatan çevre yolundan ayrılıp, Finike'ye uzanan ana yola giriniz. Az sonra, sağınızda, bucak merkezi Çakırlar'a ayrılan asfalt yüzeyli yolu görür ve onu izleyerek, 13 km. gidince, Çakırlar'da olursunuz. Kasabaya girmek üzere iken, sağda, bu kez de Çağlarca köyünün yolunu göreceksiniz. 14 km.'lik olan bu yolun şimdi bütünü asfalt yüzeylidir. Çağlarca,

Resim 59. Bir önceki resimde görülen yapının yazıtı.

Antalya'nın kuş uçuşu 20 km. kadar batı ilerisinde, Antalya Ovası'na 700 m. yüksekten bakan, orman içinde, güzel ve ileri bir köydür. Bunun kuş uçuşu yaklaşık 2 km. güneyinde, vâdi denebilecek arazide, doruğu kayalıkla taçlanmış bir küçük tepe (Âsar Tepe) yükselir. İşte, doruk bölümünün basıklığıyla dikkati çeken o küçük tepe, ilkçağ kenti Trebenna'nın yeridir.

Tepenin ve çevresinin topografyasını, bayrağımızdaki hilâl ile yıldızın duruşuna benzetebiliriz. Trebenna kalıntılarının bulunduğu Âsar Tepe, yıldızın; geniş vâdiyi kuşatan, çoğu yeri hayli dik yamaçlar, hilâl iç çemberinin; Çağlarca köyü, hilâl alt ucunun yerindedir. Köyden Âsar Tepe'ye dosdoğru gitmek çok zor, neredeyse olanaksızdır. Oradan hilâlin diğer ucuna değin, yay çizerek orman yolundan gitmeniz ve o yere varınca -orasıyla Âsar Tepe arası uçurumlu değil ılımlı eğilimde olduğu için- o yerden yâni güney ileriden Âsar Tepe'ye "inmeniz"

Resim 60. Trebenna. Güneybatı yamaçta bir mimarlık yapıtının baştaban parçası.

gerekir. Yazın bütün bu yolu (orman idaresinin açtığı yolu) araçların her türlü geçebilir. Ancak, yağışlı mevsimde, yer yer oluşan kaygan çamur birikintileri nedeniyle, yolu kamyon, traktör, jeep aşabilirse de otomobil kolay kolay geçemez.

Trebenna kalıntıları alanını beklemek üzere Kültür Bakanlığı, eski eserler bekçisi görevlendirmemişti. Bu durum şimdi değişti mi bilmiyorum. Ancak, orman yolunu izleyerek kalıntı alanına varmakta, konuk-sever köylülerimiz ve Orman İşletmesi bekçisi size yardımcı olacaktır.

Resim 61. Trebenna. Ortaçağ kilisesinin apsis’li bölümü.

İlkçağ kenti akropolisinin yeri olan tepe üstünde bugün önemli bir kalıntı görülüyor. Orada, Bizans çağında bir kale yapılmış ve kalenin surlarından bazı parçalar günümüze ulaşmıştır. Tepe eteğinde ise ilkçağdan kalma bazı yapıların yıkıntıları ve lâhitler vardır. Ancak, bunların çoğu pek yoğun bitki ve ağaç örtüsü arasında bulunduğundan incelenmeleri zordur.

3. PERGA/PERGÈ

Özel kaynakça: Arrianos, 1 XXVI 2, XXVII 5; Titus Livius, XXXVIII 37; Adnan Pekman, Perge Tarihi, TTK yayını, Ankara 1973 (2. bsl. 1989); Somay Onurkan, Perge Artemis kabartmaları ve Artemis Pergaia, Belleten c. 33, 1969, s.303-323; Adnan Pekman, 1953 senesi Perge kazılarında bulunan ktistes kitabeleri hakkında, 5. TT Kong., s.38-45; Somay Onurkan, Perge keramik buluntularından bir örnek (AnAr c. VII s.109-111); George E. Bean, TSS s.45-58; Akurgal, Ancient Civilizations, 3. bsl., s.329-333; Jale İnan, Side ve Perge kazılarında bulunan yeni portreler (5. TT Kong., s.36-38); Jale İnan, Neue Porträtsstatuen aus Perge (Mansel'e Armağan, c. II s.643-661); Jale İnan'ın Perge kazıları raporları: TAD XXVI/2 1983, s.1-64; II. KST s.5-9; III. KST s.43; V. KST s.199; VI. KST s.323 ve 345; VII. KST s.397; VIII. KST c. 2 s.137; IX. KST, c. 2 s.185; X. KST c. 2 s.197; XVIII. KST c. 2 s.65; David Magie, c. II s.1134 No. 7; Afif Erzen, Das Besiedlungsproblem Pamphyliens im Altertum (Archäologischer Anzeiger, 1973/3, s.388-401); Mansel'in Perge kazıları üzerine bildiri yazıları (TAD VI/1, 1956, s.5-12; VIII/1, 1958, s.14-16; XVI/1, 1967, s.101-103; XVII/1, 1968, s.93-105; XVIII/2, 1969, s.129-135; XIX/2, 1970, s.169-184; XX/2, 1973, s.143-153; XXI/1, 1974, s.109-123 ve Belleten, c. 22, 1958, s.211-240); Aziz Albek, Perge şehri su yolları, Belleten c. 36, 1972, s.289-291; Alpözen/Erdemgil, s.19-33; Halûk Abbasoğlu'nun Perge kazıları raporları: XV. KST c. 2 s.597; XVII. KST c. 2 s.107 ve 121; XVIII. KST c. 2 s.41 ve 51; XIX. KST c. 2 s.81 ve 93; XX. KST c. 2 s.179; F. Özoral (Perge buluntusu) Herakles lâhdi (TAD XXIV/1 1977, s.145-153).

Resim 62. Perge buluntusu Hadrianus heykeli. Antalya Arkeoloji Müzesi.

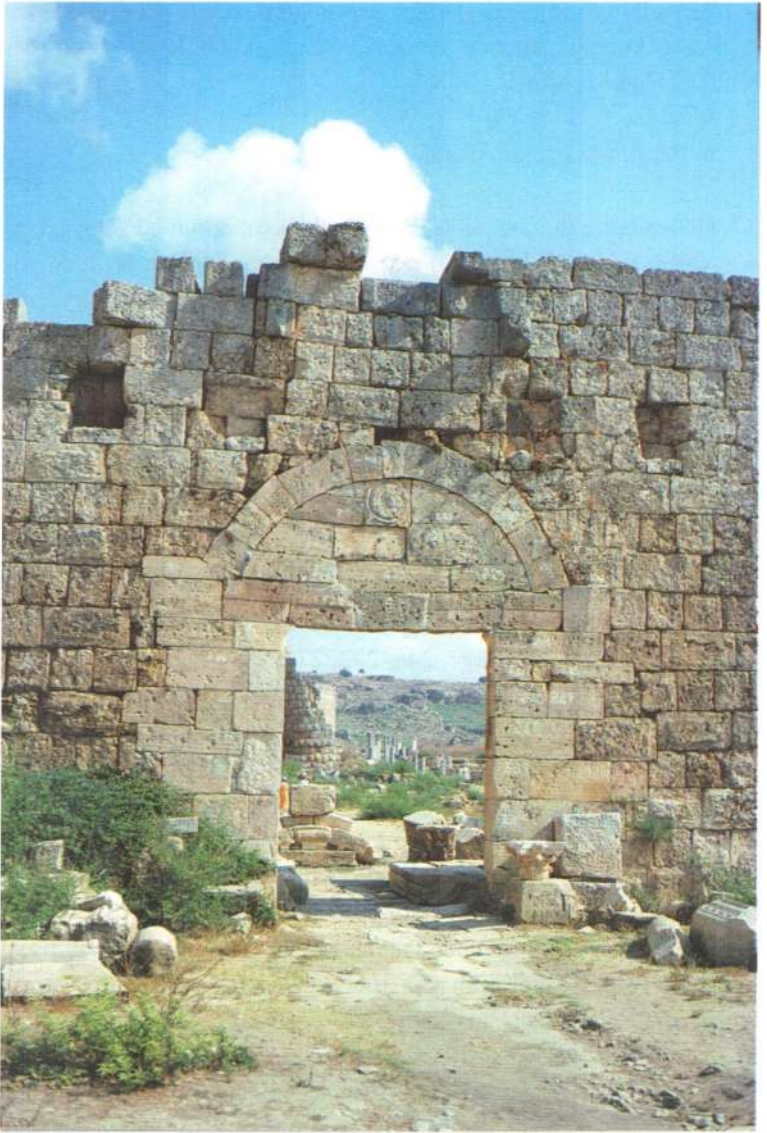
a. Perga/Pergè adının kökeni ve anlamı

Tıpkı Smyrnè adının daha doğru biçimi Smyrna olduğu gibi, Pergè adının da daha doğru biçimi Perga'dır; Titus Livius, kentin adını böyle anar (XXXVIII 37).

Barga/Parga/Perga sözcüğünün Luvi dilinde “Yükselti, yüksek yer” anlamına geldiğini anlayabiliyoruz. Hitit dilinde de Parkus, “yüksek”; Parganu, “yükseltmek” demekti (E.H. Sturtevant, Eti Dili Sözlüğü, s.135-136). Karş. Kelt dilinde Brica/Briga, “Dağ, tepe, hisar” (Keune, RE Suppl. III, 1918, Brica maddesi); Ermenicede Pardzr, “Yüksek”; Almancada Burg, Fransızcada Bourg, İngilizcedeki Borough, Farsçada Burç, Hellen dilinde Pyrgos (hepsi “Hisar” demektir). Pergamon/Bergama adının da bu kök sözcükten türediği görülüyor: Perga-(u)ma, Yüksek yer (ya da, hisar) halkı.

Resim 63. Perga. Tiyatrodan bir kabartma; Dionysos'u Zeus'un kendi bacağından “doğurması”. Açıklaması metinde veriliyor.

Resim 64. Perge. Surların dış kapısı, geç dönemdeki eklenti. Dıştan görünüş.

Perga/Pergè'nin şimdi görülen kalıntıları düzlükte yer almakta ise de, Perge Artemisi tapınağı yamaçta, yüksek bölümde idi (kalıntıları henüz bulunamamıştır).

b. Perge'nin özel tarihçesi

Hellenleşme sonrası çağda, Perge halkı, kentlerinin bu yöreye Troia savaşını (yaklaşık İÖ 1200) izleyen yıllarda göç eden iki ünlü gelecek bilicinin, Kalkhas ile Mopsos'un önderliğindeki ön Hellenlerce yâni Akhaïos göçmenlerince kurulduğuna inanıyordu.

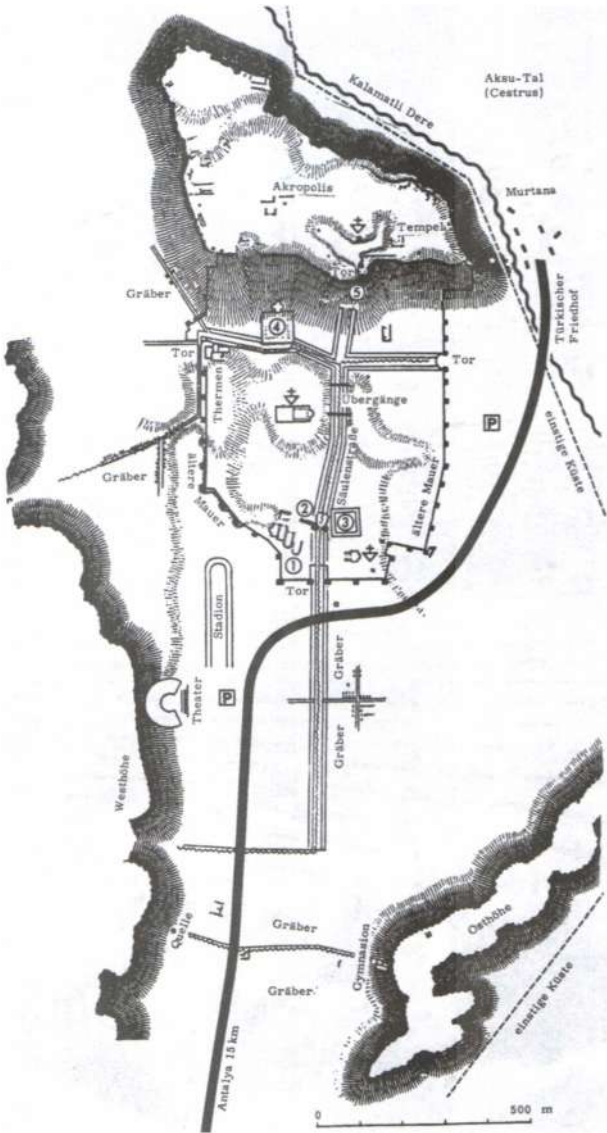
İskender'in bu yöreye gelişine (İÖ 334 sonu) kadar, Perge tarihçesi üzerine pek bilgimiz yoktur. Arrianos'un yapıtında kentle ilgili iki bölüm buluyoruz (1 XXVI 2, 1 XXVII 5) ve bunlardan, kentin savaşmaksızın İskender'e boyun eğdiğini öğreniyoruz.

Perge, altın çağını İS 2. ve 3.yüzyıllarda yaşamıştır. Roma egemenliği dönemi boyunca çok sayıda para basmıştır (Sear, s.25, 70, 81, 96, 111, 135, 152, 171, 209, 227, 246, 272, 278, 285, 292, 318, 331, 337, 343, 360, 369, 377, 387, 394, 410, 421, 433, 446, 449, 453, 456, 458, 462, 464, 509).

Kent ilkçağdaki ününü, özellikle Perge'li Artemis'e yâni Perge'de tapkı gören Artemis çeşitlemesine borçludur. Ephesos Artemisi'ne pek benzeyen bu yerel tanrıçanın tapkısı, Pamphylia ve Pisidia'nın birçok başka kentinde de yaygın idi. Perge paralarında genellikle bu tanrıçanın kabartması vardır ve orada adı, Pamphylia'nın yerli dilinden yâni İÖ 2. binyıl Luvi dilinin yerel ardılı olan, İÖ 1. binyıl Anadolu Pamphylia dilinden gelme biçimiyle, Vanassa Preiia (Perge'nin Ecesi) diye yazılmıştır. İS 2.yüzyıl paralarında bu Artemis çeşitlemesinin kentteki tapınağının ön yüzü ve tapınak içindeki tapkı heykeli gösterilmiştir. Bu kabartmaya bakılırsa, o çağda tapınağındaki sütun düzeni İon biçiminde idi; tapkı heykelinin de gerçekte bir göktaş (gökten düşmüş taş) olduğu anlaşılıyor.

Resim 65. Perge. Tiyatro cavea'sı, sağ yan.

Çizim 4. Perge kalıntıları Plânı

c. Kalıntılar

Pergeli Artemis tapınağının yeri henüz saptanamamıştır. Strabon, tapınağın kent dışında ama yakınında, yüksekte bulunduğunu belirtiyor. Verilen bu bilgiye uygun düşen bazı yerlerde, Prof. Mansel yönetimindeki arkeologlarımız sondaj çalışmaları yürütmüşler, ancak henüz sonuç alamamışlardır.

Plândaki sayıların açıklanması ve Almanca açıklama yazılarının çevirisi

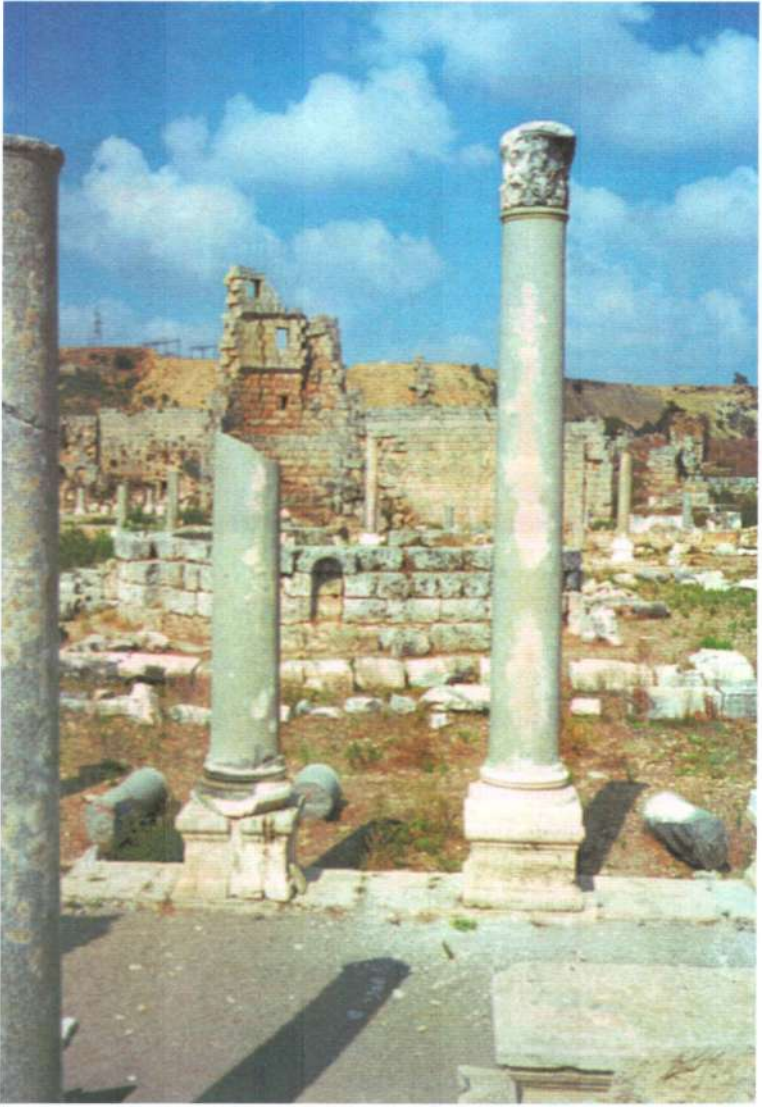
1 ... Hamam yapısı	2 ... İki burçlu anıtsal kapı
3 ... Agora	4 ... Cornutus Sarayı
5 ... Akropolis'e tırmanış yeri	6 ... Şimdiki otopark yeri
Aksu-Tal (Cestrus)	... Kestros/Aksu Vâdisi
Murtana	... Murtana/Yurtpınar köyü
Tempel	... Tapınak (bunun batı yakınındaki haç işareti kilise yıkıntısını gösteriyor)
Türkischer Friedhof	... Türk mezarlığı
Tor	... Sur kapısı
Gräber	... Mezarlar
Thermen	... Banyolar (Hamam yapısı)
Übergänge	... Üst geçitler (bunun da batı yakınında haç işareti kilise yıkıntısını gösterir)
Säulenstraße	... Sütunlu cadde
ältere Mauer	... Daha eski surlar
Theater	... Tiyatro
Westhöhe	... Batıdaki yükselti
Osthöhe	... Doğudaki yükselti
einstige Küste	... Kıyının ilkçağda izlediği çizgi
Quelle	... Pınar (bunun önünden uzanan dalgalı çizgi ve ana caddelerin ortasında uzanan dalgalı çizgi, su düzeni borularını gösteriyor)

Şimdi, plânda görülen kalıntılar hakkında özetlenmiş bilgi sunalım.

Stadeion. İS 2.yüzyıl yapıtı olduğu sanılıyor. Güney yanındaki anıtsal giriş kapısından sadece birkaç işlenmiş taşın günümüze ulaşabilmiş olmasına rağmen ana yapı çok iyi korunmuş durumdadır. Stadeion'un orta boşluğu 34 m. x 234 m.'dir; izleyici sıralarının yaklaşık 12.000 kişilik olduğu hesaplanmıştır. Doğuya bakan uzun yanında, izleyici sıralarının altında 30 tane oda biçimli boşluk bırakılmıştır; bu boşlukların her biri hem dışa hem de yandaki odalara açılmaktadır. Söz konusu odaların üçte biri, izleyicilerin içeriye girip çıkma yeri işlevindeydi, geriye kalan 20 tanesi ise dükkân olarak kullanılıyordu. Bu sonuncuların duvar yüzlerinde, dükkânı işleten kişinin adını yahut orada ne satıldığını belirten yazılar bulunmaktadır.

Resim 66. Perga. Stadeion.

Resim 67. Perge. Agora stoa'sından, kentin iç kapı düzenine bakış. Ortada, yuvarlak yapı.

Resim 68. Perge. Ana caddeden bir diğer görüntü.

Tiyatro. Hellenistik çağda yapılmış, İS 2.yüzyılın 2. yarımında önemli ölçüde onarılmış ve yenilenmiştir. Oldukça sağlam durumdadır. 15.000 kişiliktir. Girişi batıdan yâni yamaca bakan yanda ağzı bulunan vomitorium'lardandır. Bir bölümü yıkılmadan günümüze ulaşabilmiş sahne bölümünün taşları bazı mythos öykülerini, özellikle de Dionysos ile ilgili olanları canlandıran kabartmalarla süslenmiştir (bkz. Resim 9, 63).

Resmini verdiğimiz kabartmalar üzerine bilgi sunalım. Resim 63'daki kabartma, Dionysos'un doğumunu anlatıyor. Zeus, sayısız çapkınlık gecelerinden birini, Thebai Kralı Kadmos'un kızı olan Semele'nin yatağında geçirmişti. Gebe kalmayı önleyici birşeyler yapmak diye bir kaygısı hiçbir zaman olmadığından, Semele gebe kaldı; ardından, Zeus'un kıskanç eşi Hera'nın kurduğu bir düzen sonucunda

öldü. Zeus, onun doğuramadığı oğlu Dionysos'u, ölü Semele'nin karından aldı, doğum zamanı gelinceye kadar kendi bacağına içinde kordu. Kabartmada, bu "Zeus'un bacağından doğma" sahnesi işlenmiştir. Zeus, tahtında oturuyor; çocuk Dionysos, onun bacağından alınıyor, bir Nympha'ya veriliyor; iki Nympha da olan biteni izliyorlar. Resim 9'daki kabartmada ise, Zeus, Hera'nın edebileceği kötülüklerden korumak için çocuk Dionysos'u, gizlice büyütüleceği Nysa kentine (nerede olduğu pek belli değil, ama Aydın yakınlarındaki bizim Nysa/Sultanhisar olamayacağı kesin) götürsün diye, bir Nympha'ya teslim ediyor.

Perge'deki tiyatro, Hellen tiyatrolarının plânını gösterir (yarım daireden geniş). Yapının dış ön yüzüne, ilkçağın geç döneminde, yaklaşık 15 m. yüksekliğinde bir duvar çekilmiş ve burada bir anıtsal havuzlu çeşme (nymphaeion) yapılmıştır.

Resim 69. Perge. Sütunlu cadde ortasından kapı yönüne bakış.

İS 4.yüzyılda (kent alanını o yanda biraz genişletmek üzere) yapılmış güney surları bölümü ve oradaki yeni sur kapısı düzeni. Plânda ortada yuvarlak içindeki 1 sayısının altında Tor=Sur kapısı yazısıyla gösterilen bu düzen dikdörtgen plânlıdır, güney (dış) yandaki giriş çıkış açıklığının iki yanında kareye yakın dikdörtgen plânlı birer burç vardır. Dikdörtgen orta boşluğunun diğer yani iç (kuzey) yanında pek dar bir giriş çıkış boşluğu bırakılmıştır ve bunun çevresi gerek iç yüzde gerek dış yüzde süslemelerle bir anıtsal kapıya dönüştürülmüştür. Burada restorasyon çalışması yapılmıştır.

Kente iyilikleri dokunmuş (Bithynia vâlisi Plancius Varus'un kızı) Plancia Magna adlı zengin bir hanımın anıtsal mezarının kalıntısı. Yeni surların güney girişi kapısının hemen dışında, doğu yandadır.

Resim 70. Perge. Stadeion altındaki dükkânlar.

Antalya'dan, güneyden gelip stadeion yanında doğuya yönelen, hemen sonra kentin güneydoğu köşesini dolanarak kuzeye doğrulan ve plânda çok kalın bir çizgiyle gösterilen çağdaş yol ile kentin güneydeki yeni kapı düzeni arasında küçücük bir kare olarak plânda gösterilmiştir.

Basilika türü bir kilise. Kesişen iki ana caddenin dört parçaya bölündüğü kentin güneybatı çeyreğinde olduğu plânda görülüyor. Bu, doğu yanında apsis'i bulunan bir kilise yapısı kalıntısıdır. Hristiyanlık döneminde Perga'nın piskopos makam kilisesi bu yapı idi.

Yanyana yapılardan oluşan, Roma çağı hamam yapıları kompleksi. Plânda 1 sayısı ile 2 sayısı arasındadır. Bu hamam kompleksine, birazdan sözünü edeceğimiz, kendisinin doğu yanındaki eski sur kapısının (plânda

Resim 71. Perge buluntusu Aphrodite heykeli. Antalya Arkeoloji Müzesi.

2 ve 3 sayıları arasında kalan eski sur kapısının) önünde bulunan geniş bir avludan ve o avlu ile hamam yapısı arasındaki bir propylaion'dan (anıtsal kapı) geçilerek giriliyordu (propylaion, günümüze ulaşmadığı için, plânda görülmüyor).

Kentin, Hellenistik çağdan kalma, eski güney kapısı yapıları. Biraz önce sözünü ettik; yukarıda resmini de verdik (Resim 64, 67, 69); plânda 2 ve 3 sayıları arasında kalıyor. Dış (güney) tarafta ana girişin iki yanında birer yuvarlak burç vardır. Duvar örgüsü işçiliği, bu çağın genel özelliğini gösterir; Roma çağında yapıldığı kadar iri olmayan dikdörtgen prizma biçiminde kesilmiş taşlar yanyana konmakla oluşturulan yatay sıralar, üstüstedir. Dış (güney) ucunda, giriş aralığının iki yanında birer yuvarlak burcun bulunduğu yerde bu burçların kuyruğu gibi, aradaki boşluğu yarım daire biçiminde iki yandan saran surlar; bunların kuzey yandaki iki ucu arasında da üç aralıklı (boşluklu) olan, içeriye giriş çıkış boşluğu vardır (plândaki 2 ve 3 sayıları arasına dikkatle bakınız). Orta boşluğu saran, yarım daire yahut at nalı plânında yapılmış surların bu iç yüzündeki nişlere heykeller yerleştirilmişti; bunlar İmparatorların yahut İmparator ailesinden kişilerin heykelleriydi, her biri heykelin kime ait olduğunu belirten yazılı bir kaidenin üzerindeydi. Söz konusu heykellerden bir haylisi kazılar sırasında bulunmuş ve Antalya Arkeoloji Müzesine konmuştur. Bu eski kapı kompleksi ile 92 metre güney ilerisindeki dikdörtgen planlı daha geç dönem sur kapısı düzeni arasında, batı yanda uzanan duvarda iki ilginç yapı vardır; biraz önce söylediğimiz üzere, eski kapı düzenine yakın bir anıtsal ön kapı ile batı yandaki hamam kompleksine geçilmektedir; tam orta yerde değil İS 4.yüzyıl kapı düzenine daha yakınca yerde ise bir nymphaeion bulunmaktadır. Bu bölüm (nymphaeion) zeminde genişçe bir havuzdan ve duvarın oradaki bölümünde duvar yüzünün zengin süslemelerle bezenmesinden oluşmaktadır. O duvar yüzünde hazırlanmış oyuklara heykeller yerleştirilmişti. Duvar, iki katlı görünümündeydi. Oradaki heykellerden, İmparator Septimius Severus ile eşi Iulia Domna'nın heykelleri bulunabilmektedir.

Resim 72.
Perge buluntusu
Hermes heykeli.
Antalya Arkeoloji
Müzesi.

Kent surlarının, Hellenistik çağda yapılmış doğu ve batı duvarları. Plânda iki yanda âltere Mauer yazılarıyla gösterilmişlerdir. Çok iyi korunmuş durumdadırlar.

İki yanında sütunların dizildiği, kent ana caddeleri. Biri kabaca kuzey-güney doğrultusunda, diğeri doğu-batı doğrultusunda uzanarak kenti 4 parçaya bölmektedirler. Kuzey-güney doğrultusunda olanın kuzey ucunda, Hadrianus döneminde yapılmış bir nymphaeion vardır (plânda No. 5). O da birçok kabartmayla, heykelle süslenmişti. İS 2.yüzyıl yapımı olan bu nymphaeion'un havuzlarından taşan su, cadde boyunca güneye giden havuz-kanal'a akmaktaydı.

Agora. Plânda 3 sayısı ile gösterilmiştir. 65 m. x 65 m. boyutlarında, kare plânlıdır, Her yanında, iç (orta boşluğuna yakın) dizilmiş sütunlara dayanan çatı ile örtülü bir kaldırım (stoa) vardır ve bu stoa'ya açılan dükkânlar yanyana sıralanmaktadır.

Palaestra. Yâni, beden eğitimi okulu; ancak, bu sözcük daha çok, gymnaseion'ların ya da hamamların bitişiğinde bulunan güreş ve beden eğitimi avluları için kullanılır. Perge'deki palaestra, duvarla çevrili büyük bir avludur ve plânda 4 sayısı ile gösterilen yerdedir. Bunu Iulius Cornutus adlı biri yaptırıp İmparator Claudius'a (İS 41-54) adadığı için, Cornutus Sarayı diye de anılır. Arkasında, kuzey bitişiğinde, Bizans çağı yapıtı bir yapı vardır. Hellenistik çağdaki kent agora'sının

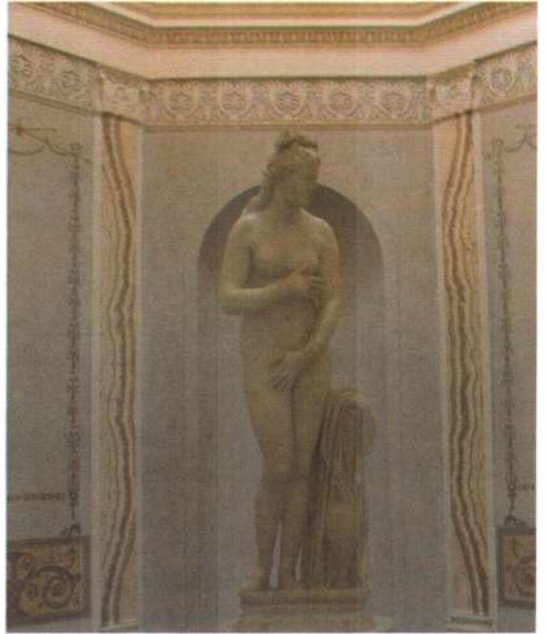

Resim 73.
Perge buluntusu
Dioskouros heykeli.
Antalya Arkeoloji
Müzesi.

bu palaestra yerinde olduğu sanılıyor. Palaestra'nın birçok penceresi bulunan ve bazı pencerelerinde yazıtlar görülen güney (yâni, cadde) yanındaki duvarı oldukça sağlam kalmıştır.

Sarnıç. Kentin kuzey yanının yaslandığı akropolis tepesinin kente bakan yamacındadır. Geçen yüzyılda bunun bir kilise kalıntısı olduğu sanılmıştı; gerçekten bizim aktardığımız plânda da öyle işaretlenmiştir (üçgen üzerine konmuş bir haç ile). Sarnıç yapısı dikdörtgen plânlıdır, tonozlu çatısı kısa sütunlara oturtulmuştur.

Nekropolis (Mezarlık). İlkçağ kentlerinin neredeyse hepsinde nekropolis, kent surlarının hemen dışında, kentin giriş kapısından dışarıya uzanan yolların başlangıcında, iki yanda bulunurdu. Perge'deki nekropolisin de, kentin güney ve batı yanlarında, böyle yerlerde yayıldığı

Resim 74.
Perge buluntusu
Aphrodite heykelinin
benzeri: Roma'da
Museo Nazionale
Romano'da.

görülüyor. Bu alanlarda da bilimsel kazı yürütülmüş ve çoğunluğu kabartmalarla süslemeli, yazılı birçok lâhit çıkarılmış, en ilginçleri Antalya Arkeoloji Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Kentin baş tanrısı olan Perge Artemis'inin tapınağının kuzey yandaki yükseltide olduğu biliniyor, ancak henüz onun kalıntıları bulunmuş değildir. Bu düzlüklü yükselti, olasılıkla kentin ilk kuruluş yeri idi.

Perge'ye ilişkin anlatımımıza son vermeden, plânda yeri gösterilen Murtana (şimdi Yurtpınar) köyü hakkında bazı ilginç bilgiler aktaracağız.

Pamphylia'nın komşusu Pisidia bölgesindeki, Hellenleşme döneminde Apollonia, Bizans çağında Sozopolis, Türkleşme döneminde Uluborlu diye anılmış kentçiğin en eski adının Hellen ağzında büründüğü biçim olan Mordiaion'un; Antalya ili Elmalı ilçesi merkez bucağına bağlı Macun köyü dolaylarında bulunan yazıtlardan o yörede varlığı öğrenilen bir köyün adı olan Morton'un (bkz. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, s.399); Karaburun yarımadasındaki Mordoğan'ın ve şimdi üzerinde durduğumuz Murtana'nın adının, kökeninde Luvi dilinden geldiği ve bütün bu adların öz biçiminin Mardawana yâni *M(a)-ardawana*, *Ana Tanrıça-akarsuyunun-ülkesi* olduğu kanısındayım (bkz. TT Adlar kitabımızda Mordoğan). Perge'nin, önceleri (sonradan Perge Artemisi kimliğine büründürülen) Anadolu Ana Tanrıçası Ma'nın tapkı yerlerinden biri olduğu pek açıktır (bkz. aynı kitabımızda Artemis). Dikkat edelim: Perge Artemis'i de tıpkı Ephesos Artemis'i, Aphrodisias Aphrodite'si gibi, kabartmalarda, çok memelidir; çünkü o da Dinda/Dida'dan, "Emzirip besleyen tanrıça"dan gelmedir (bkz. aynı kitabımızda Dida/Dinda, Didyma, Dindymon).

Ana Tanrıça'dan gelme Artemis, tıpkı Ana Tanrıça gibi, su başlarında, özellikle pınar havuzlarında tapkı görürdü. Dolayısıyla, Perge Artemis'i öncülü Ana Tanrıçanın tapkısıyla bağlantılı olarak tapkı yeri

Perge’de bulunmasını bekleyeceğimiz, arayacağımız akarsu, besbelli ki, Murtana/Yurtpınar köyünde bulunduğu, köyün yeni adından anlaşılan pınardır. Murtana’ya dönmüş Mardawana adı içindeki M(a)-arda, Ma (Ana Tanrıça) akarsuyu bölümünün nedeni yâni o bölüm ile kastedilen akarsu, ya Murtana/Yurtpınar’daki pınardan çıkan su idi yahut yakından geçen Aksu Çayı idi.

4. SİLLYON

Özel kaynakça: Michael Küpper, Sillyon. Research work 1995 (XIV. ArST c. 2 s.451-462); M. Küpper, Sillyon (XVI. ArST c. 2 s.475 vd.); George E. Bean, TSS s.59-66; David Magie, c. II s.1135 No. 8; Alpözen/Erdemgil, s.34-38.

Resim 75. Sillyon. Sahne bölümü yamaç aşağıya göçmüş olan tiyatroda cavea bölümü.

a. Adının köken ve anlamı

Sillyon adı, bazı kaynaklarda, örneğin Arrianos'da (I XXVI 5) ve Strabon'da (14 IV 2) Syllion biçiminde anılır. Bu ad, kentin yeri ile deniz arasındaki rahat ve gerçekten pek güzel doğal yola işaret ediyor olsa gerek; öz biçimi güçlü olasılıkla Luvi dilinden Swilwana yâni Sw(a)-il(a)-wana, “Güzel-geçit-yöresi” idi. Aynı ad, İzmir ile Menemen arasında, tarihsel doğal yol üzerinde bulunan -ve üstelik, Gediz Irmağı kendi ağzında şimdiki Menemen Ovası'nı oluşturmadan önce, tıpkı Sillyon'daki gibi, *dağlarla deniz arasında bir doğal geçit* topografyası gösteren- yerdeki Çiyli'nin eski adı daha doğrusu adının eski biçimi olarak Sillyos diye karşımıza çıkıyor. Syllion adının sonundaki -llion'un İlion adına pek benzemesi asla rastlantı değildir; bkz. TT Adlar kitabımızda İlion, Akhilleion, Agrilion.

Resim 76. İran
üzerine çıktığı savaş
seferi sırasında zaptet-
dilmez Sillyon hisarına
boyun eğdirmeye
kalkışmadan hisarın
yanından geçip giden
İskender'in heykeli.
Antalya Arkeoloji
Müzesi.

Ancak, kentin, ikinci bir adının da olduğu, bu adın Luvi dili ardıllarından yerel İÖ 1. binyıl dilinde (yerli Pamphylia dilinde) Selywys'e döndüğü, Hellenistik çağda basılmış paraları üzerinde adının öyle yazılmış olmasından anlaşıyor. Bu ikinci adın Luvi dilindeki, anlamını güvenle belirleyemediğimiz Saluwa sözcüğüyle bağlantılı olabileceğini düşünüyorum; Hitit belgelerinde o sözcükten türetilme iki kent adı geçiyor (Saluwanda ile Saluwantiyas; bkz. Hayri Ertem, CAD s.186).

Kentin adı, Roma egemenliği çağında, Romalıların ağzında, Sill-yum biçimini almıştı.

Resim 77. Sillyon. Bean'ın saray olarak nitelediğı yapı.

b. Tarihçesi

Sillyon tarihçesi üzerine bilgimiz azdır. Hellenleşme dönemindeki destan inancına bakılırsa bu kenti de Troia Savaşı'ndan hemen sonra Pamphylia yöresine gelen iki ünlü gelecek bilicinin, Kalkhas ile Mopsos'un önderliğindeki Hellenler (daha doğrusu ön Hellenler, Akhaïos'lar) kurmuştu.

Arrianos'un yapıtından (İskender'in Anabasis'i, I XXVI 5) anladığımıza göre, İskender, İran üzerine giriştiği büyük sefer sırasında İÖ 334 sonbaharında yöreden geçerken, Sillyon'u kuşatmayı göze alamıyarak ve onu zaptetmiş ya da ona boyun eğdirmiş olmayarak gidişini sürdürmek zorunda kalmıştı.

Kent, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği çağında, çok sayıda para basmıştır (Sear, s.25, 111, 164, 175, 188, 209, 272, 278, 292, 305, 308, 387, 394, 446, 449, 453, 456, 462, 509).

c. Kalıntılar

İlkçağ Sillyon/Syllion kentinin kalıntıları, Serik ile Gebiz arasında orta yerde, güneybatı eteğinde Âsar Köyü'nün bulunduğu, üstü basık bir tepenin üst düzlüğündedir. Burası, Antalya ili Serik ilçesine bağlı Yanköy ile Şatırlı köyünün arasındadır. Kalıntılar alanına çevre halkı Yanköy Hisarı, ya da, Âsar Kale der. Âsar Tepe eteğinde, yönetim örgütü açısından köy sayılmayan Âsar Köy bulunur. Oraya gitmek için, şu iki olanaktan birini seçeceksiniz:

a. Antalya'dan kıyıyı izleyerek doğuya uzanan ana yolun 17. km.'sindeki Gebiz yolu kavşağından hemen sonra, solda göreceğiniz Yukarı Kocayatak köyünün yoluna sapmak ve bu yol boyunca ilerleyip Âsar Tepe'nin güneybatı eteğinde bulunan evlere, Âsar Köy'e vardığınızda, oradan Âsar Tepe'ye tırmanmak.

Resim 78 Sillyon. Kent içindeki yolun ve yol boyundaki yapıların kalıntıları.

b. Yukarı Kocayatak köyünün yoluna değil, ondan hemen sonra, solda görülen ve Kayaburnu köyünden kuzeye uzanan yola sapmak; 10 km. kadar ilerideki Yanköy'e gitmek ve Âsar Tepe'ye diğer yönden, tepenin kuzeydoğu eteğinden tırmanmak.

Üstündeki düzlükte bir zamanlar Sillyon'un bulunduğu Âsar Tepe, geniş ovanın pek çok yerinden, o arada Perge kalıntıları yerinden kolayca görülür. Tepenin yamaçları, bir yanı dışında her yanda son derecede diktir. Toprağın yumuşaklığı nedeniyle bu yamaçlar, yüzyıllar boyunca, tıpkı Lydia başkenti Swarda/Sardeis akropolis'indeki gibi, hemen

üstündeki bölümde bulunan surlar, yapılarla birlikte, aşağıya akmıştır, akmaktadır. Tepenin en yüksek yeri, deniz düzeyinden 250 m. kadar yüksekliktedir.

Oradaki kalıntılar oldukça önemli ve görkemlidir. Genel durumları verdiğimiz çizimde gösterilen bu kalıntıların başlıcaları şunlardır:

Güneybatıda, yamaç aşağısında bulunan sur kapısı ve sur parçaları. Bunlar, ilkçağın geç dönemlerinden, kentlilerin ovadaki tarlalarına daha yakın olabilmek için yamaçta oturmaya başlayıp oralara da sur yapıldığı dönemden kalmaz. Giriş kapısının plânı nal biçimindedir.

Yokuş çıkma ve kente girme yolu. Kentin batı yanındadır. Bunun dayandığı güçlü ve yüksek destek duvarının birçok bölümü sapasağlam durumdadır. Aşağıdaki sur kapısı ve sur parçaları gibi bu da rektagonal taş örgüsüyle yapılmıştır, Hellenistik çağ yapıtıdır.

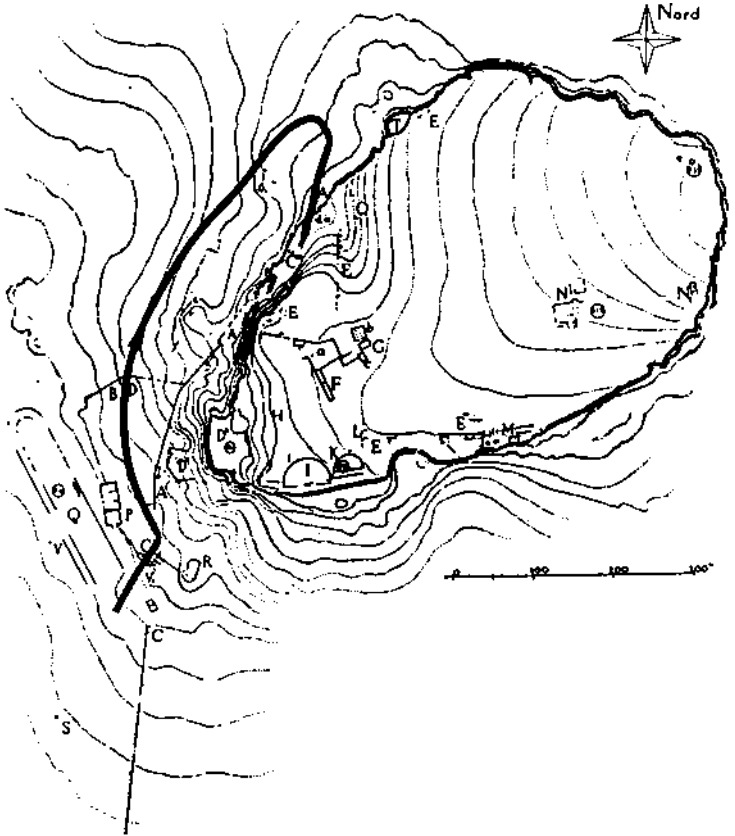
Kent ortasındaki yapılara geelim, başlıcalarını inceleyelim:

Görülen en sağlam yapı, Bizans çağından kalmaz ya da, Alpözen/ Erdemgil'e göre (Pamphylia, İngilizce metinde s.37) bu alanda bir iç kale oluşturan Selçuklularca eski taşlardan yararlanılarak yapılmış bir komutan konutudur.

Bunun güney yakınında, yüzleri güneye dönük iki Hellenistik çağ yapısı vardır. Sözü geçen yapılardan birinde, kapı çerçevesi yapımında kullanılmış taşlardan biri çok eski bir yazıttır ve ilkçağ erken döneminde Pamphylia'da konuşulmuş olan Hellen ağızyla yazılmıştır; 37 dizesi olmakla birlikte tam ortasına açılan kutu boşluğu gibi bir boşluk yüzünden yazıtın o bölümü yok edilmiştir.

Bu yapının güneybatı bitişiğindeki uzun yapı da Hellenistik çağdan kalmaz ve hangi amaçla kullanıldığı, ne yapısı olduğu güvenilir bi-

çimde saptanamamıştır. Alpözen/Erdemgil bunun palaestra yâni idman avlusu olduğunu kabul etmektedirler. Uzunluğu 54 m., genişliği 7 m. olan bu pek güzel yapı, boyutlarına ve hele genişliğinin yalnızca 7 m. olmasına bakılırsa palaestra olamaz sanırım.

Çizim 5. Sillyon. Kalıntıların genel durumu (Codex Kultur-Atlas'tan).

ÇİZİMİN AÇIKLAMALARI

A ... Dayanak duvarıyla
sağlamlaştırılmış olan,
akropolis'e tırmanma yolu	I ... Tiyatro
B ... Yamaç aşağısındaki geç
ilkçağ surları	K ... Odeion
C ... Sur kapısı	L ... Granit sütunlu bir yapı
D ... Burç	M ... Hellenistik çağ tapınağı
E ... İlkçağ evlerinin kalıntıları	N ... Niteliği bilinmeyen ilkçağ
yapıları (doğu yandakinin
tapınak olabileceği
sanılıyor)
F ... Selçuklu komutan konutu?	O ... Stoa yeri
G ... Hellenistik yapı. Kapısının
çerçevesinde yazıt.	P ... Gymnaseion? Saray?
H ... Büyük sarnıcın yeri	Q ... Stadeion
a ... Ortaçağ kalesi	R ... Üzerindeki yapı
parçalarıyla yukarıdan
düşmüş göçük
b ... Kubbeli Bizans yapısı	S ... Mezar
c ... Küçük kilise	T ... Kaya çıkıntısı
d ... Mescid	V ... Pınarlar
s ... Doğu yandaki ortaçağ
burcu	

Tiyatro ve odeion. Tepe üstü düzlüğünün güneybatı yanında bulunuyorlar. Tiyatro, yamaçtaki toprak kayması yüzünden, ortasından ikiye bölünüp yamaca yakın parçaları yâni sahne yeri ile cavea'nın alt yanı uçurumdan aşağıya göçmüştür (bkz. Resim 75). Odeion'da da, bir bölümün aşağıya göçtüğü görülüyor.

Kentin güneydoğu yanında, düzlüğün ucunda, Hellenistik çağdan kalma birkaç evin ve (bu evlerin doğu yanında) üç basamaklı bir yükselti üzerine yapılmış küçük bir tapınağın parçaları vardır. Tapınağın hangi tanrı için yapıldığı bilinmiyor.

Tepe üstü düzlüğünün doğu yanındaki yapı kalıntıları, gösterişsizdir. Bunlardan güneyde olanı, bir tapınak; kuzeyde olanı, yuvarlak plânlı bir ortaçağ burcudur.

Tepe üstü düzlüğünde dolaşmayı sürdürerek, düzlüğün kuzey ve kuzeybatı yanlarından geçerken, yapı kalıntısı görülmez; yalnız yamaçta sarnıçlar ve mezarlar görülür. Demek ki nekropolis bu yamaçtan aşağıya doğru uzanıyordu.

Tepe üstü düzlüğüne çıkmış bulunduğumuz yere, Selçuklu yapısı küçük mescidin yanına varıp orada bir parçası, üstelik giriş kapısı ile, ayakta kalmış ilkçağ surlarından dışarıya çıkalım, destek duvarlı yol boyunca inelim ve tırmanış sırasında görmüş bulunduğumuz, aşağı surların ana giriş kapısına yaklaşalım. Bu kapıdan hemen önce,

Resim 79. Sillyon. Kalıntılardan bir diğer bölüm.

tırmanıŖta incelemediğimiz bir büyük yapı vardır; onun içine girelim. Bunun da ne yapısı olduğu tartışmalıdır. Bean (TSS, s.65), yapıya saray dendiğini ama gerçek niteliğinin bilinmediğini söylüyor. Alpözen/ Erdemgil ise (Pamphylia, İngilizce metinde s.35) buna gymnaseion diyorlar. Yapı, İS 2.yüzyıldan kalmadır. Bazı bölümleri sonradan onarım görmüştür.

Sözünü ettiğimiz yapının hemen altında, yamacın düzletilmiş bir bölümünde, İS 2.yüzyılda yapılmış olan stadeion uzanır. Kalıntıları gösterişsizdir ve hele izleyici sıraları günümüze hiç ulaşmamıştır.

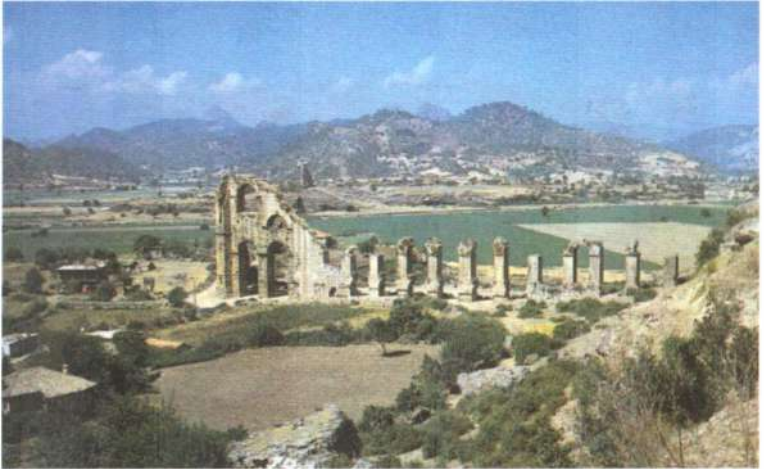
Stadeion'un kuzey ucuyla akropolis arasında orta yerde, yamaçta, ilkçağ geç dönemi yapıtı aşağı surların gösterişli bir burcu vardır. Burcun alt bölümü, aynı zamanda, surların giriş kapısı idi. Yâni, burcun o bölümü tünel gibidir.

Resim 80. Sillyon. Bean'ın saray olarak nitelediği yapıya yukarıdan bakış.

5. ASPENDOS

Özel kaynakça: Arrianos, 1 XXVI 2-3, 5; XXVII 1-5; Xenophòn, Hellenika, 4 VIII 30; Thoukydidès, VIII 81 sonu, 87, 88, 99, 108; David Magie, c. II s.1134 No. 6; George E. Bean, TSS s.67-77; Ekrem Akurgal, Ancient Civilizations, 3. bsl., s.333-336; Alpözen/Erdemgil, s.39-49; Aşkıldil Akarca, Aspendos'da MÖ 5.yüzyıla ait bir mezar (Belleten, c. 15, 1951, s.324-332); Edip Özgür, Aspendos örenyeri 1991 yılı kazı, onarım ve çevre düzenleme çalışmaları (III. MKKS s.251-262); Michael Ballance, The Roman basilica at Aspendos, 1956 and 1992 (XI. ArST s.453-464); Paulus Kessener, The Aspendos aqueduct research project, first campaign, 1996 (XV. ArST c. 2 s.255-274); Paulus Kessener/Susanna Piras. The 1998 campaign of Aspendos aqueduct research project (XVII. ArST c. 1 s.263-274).

Resim 81. Aspendos. Su kemerleri.

a. Adının köken ve anlamı

Aspendos Pamphylia'da, Antalya'nın 50 km. kadar doğu ilerisinde, ilçe merkezi Serik yakınında, Eurymedon/Köprü Çayı ağzından az içeride, görkemli kalıntıları günümüze ulaşmış bir ilkçağ kentidir (Thoukydides, VIII 81 sonu, 87, 88, 99, 108; Xenophôn, Hellenika, 4 VIII 30; Arrianos, 1 XXVI 2-3, 5, XXVII 1-5). Adı, ilkçağın erken döneminden kalma kendi paralarında Estwediiys biçiminde yazılmıştır. Bu adın kökeninin, Adana ilinde ilçe merkezi Kadirli yakınındaki Karatepe'de bulunan geç dönem Luvi kenti Asitiwata/Asitawanda'nın adıyla aynı olabileceğine değinilmiştir (George E. Bean, Turkey's Southern Shore, s.24). Asp(a) kök sözcüğünü içeren diğer Anadolu adlarının türetiliş ögelerini göz önünde tutarak, ben bu görüşe katılmıyorum

Resim 82. Aspendos. Nymphaeion.

ve ilkçağın en ünlü kütük, kalas, kereste üretim bölgelerinden biri olan ormanlık Torosların eteğindeki, üstelik iç bölgeden ırmak yoluyla kütük indirip pazarlamaya en elverişli durumdaki bu kentin adı içinde gördüğümüz Asp(a) sözcüğünü dahi kütük, kereste ile bağlantılı sayıyorum (bkz. TT Adlar kitabımızda Aspa sözcüğü). Sonuç olarak, kanımca, kentin adı Luvi dilindeki Aspanda yâni Aspa-(wa)nda, Kütük-lü anlamında olmalıdır. Ancak, kent adının kendi paralarındaki yazılış biçimi, ilkçağ geç döneminde Aspa olarak gördüğümüz kök sözcüğün Luvi dilindeki aslının Astwa olması gerektiğini bize anlatıyor. Asitiwata/Asitawanda adı ise “Güneş-tanrı Tiwat’ın tapınıcısı” (olan halkın kenti) anlamındadır (Meriggi, Hieroglyphisch-Hethitisches Glossar, s.36).

Resim 83. Aspendos. Kamu işleri agora’sı.

Resim 84. Aspendos. Tiyatro cavea'sı.

Aspendos, 431 yılında Ephesos/Selçuk'ta toplanan konsil'e (piskoposlar kurultayına) hangi kent piskoposlarının katıldığını gösteren listelerde Priamopolis, Primopolis adlarıyla anılmıştır (Ramsay, s.464-465). Ramsay, "Başka hiçbir yerde kullanılmayan bu ismin aslının ne olduğu malûm değildir" diyor. Polis, eski Hellen dilinde "Kent" demektir; bilinmeyen, Priamo(s), Primo(s) biçimlerindeki bölümün kökeni ve anlamıdır. Herhalde kentin Troia kralı Priamos'la bir ilişkisi, onun tarafından kurulmuş olmak gibi bir iddiası yoktu. Kırımca bu ad, oradan geçen ve adı Hellen ağızında çarpıtılıp Eurymedon edilen ırmakla (Köprü Çayı, Köprü Suyu) bağlantılıdır ve üstelik, Eurymedon adının Eury bölümünün aslının Ebra (Luvi/Pelasgos dilinde: Gür su, bol su, köpüklü su; bkz. TT Adlar kitabımızda Abra) olduğu yolunda, benim vardığım sonucu (bkz. aynı kitapta Eurymedon) doğrulamak-

tadır. Luvi dilinde Ebrama, yâni Ebra-(u)ma, Irmak halkı (nın kenti) demektir; karş. yukarıda Perga kentiyle ilgili bölümde de sözü edildiği üzere Parga-(u)ma ögelerinden türetilmiş Pergama/Bergama. Demek, Eurymedon ırmağı ağzı yöresinin ve oradaki Aspendos kentinin halkına Ebrama, Irmak Halkı deniyormuş; bu nedenle, kentin piskoposu Tribonianus kendisini “Ebrama kentinin, Ebrama polis’inin piskoposu” diye tanıtmıştı ve piskoposların listesini çıkaran görevli de, anlamadığı bu adı Priamopolis edivermişti.

b. Tarihçesi

Aspendos, Batı Anadolu’da ilk Hellenleşen kentlerdendir. İlkçağın bizce bilinen dönemindeki yerel inanca göre, kenti kuran, Troia savaşındaki ön Hellenlerin, Akhaioş’ların bilicilerinden, İliada’da adı geçmeyen,

Resim 85. Aspendos. Tiyatronun ön duvarı, içten.

Mopsos idi; bu kişi, Troia’lıların yenilmesi ve Anadolu’nun yabancı göçlerine açılması üzerine, demek ki İÖ 1200 dolaylarında, önderliğindeki Argos’lularla yöreye göçmüş, Aspendos kentini ve diğere bazı kentleri kurmuştu. Destan inancı, Tarsus ile Pozantı arasındaki Mopsou Krènè/Mopsos’un Pınarı adının olsun, Mopsou Estia (Mopsos’un Ocağı demektir; şimdi Misis/Yakapınar) adının olsun, bu Mopsos ile bağlantısı bulunduğu yolundadır. Böyle kurucu yiğit öyküleri hemen her zaman, hemen tümüyle uydurma olduğu halde, Troia’nın düşmesinden az sonra Pamphylia (Antalya Ovası) ve Düz Kilikia yöresine ön Hellenlerden bazı toplulukların göç etmiş olabileceğini uzmanlar kabul ediyor. Ancak, karşılaştırmalı dil incelemesi yapanlardan birinin çıkardığı sonuç diğere uymuyor; örneğin Pamphylia Hellen ağzının kökeni konusunda Bean ile Brixhe arasındaki görüş ayrılığına bu kitabımızın birinci bölümünde değinmiştik (bkz. yukarıda s.12).

Resim 86. Aspendos. Devlet agorası yapısı.

Kesin olan, Aspendos adının tarihçesinin Hellenler öncesi döneme uzandığıdır ve buna bakarak, kent tarihçesinin de o döneme uzandığı sonucunu çıkarmak tutarlı olur. Gerçekten, bu adın Hellen dilinin hiçbir ağzında hiçbir anlamı yoktur.

Pamphylia kentlerinden çoğu gibi Aspendos'un da İÖ 5.yüzyıla kadarki tarihçesi karanlıktır. Kent, o yüzyılın başında, İran egemenliği altında, kendini yönetiyor ve gümüş para basıyordu. İÖ 479'da, Yunanistan seferinde kesin yenilgiye uğrayan ve Batı Anadoludaki donanmaları dahi eskiden Menderes'in döküldüğü, şimdi batı yanı alüvyon dolgusuyla Söke Ovası'na dönüşmüş körfezin ağzı yakınında biraz kuzeybatı ilerde Mykale/Samsun Dağı eteğinde baskın saldırısıyla yakılan İranlılar, Antalya Körfezi'nden daha batıya (dolayısıyla Ege Denizi,

Resim 87. Aspendos. Agora alanı ortasından nymphaeion'a bakış.

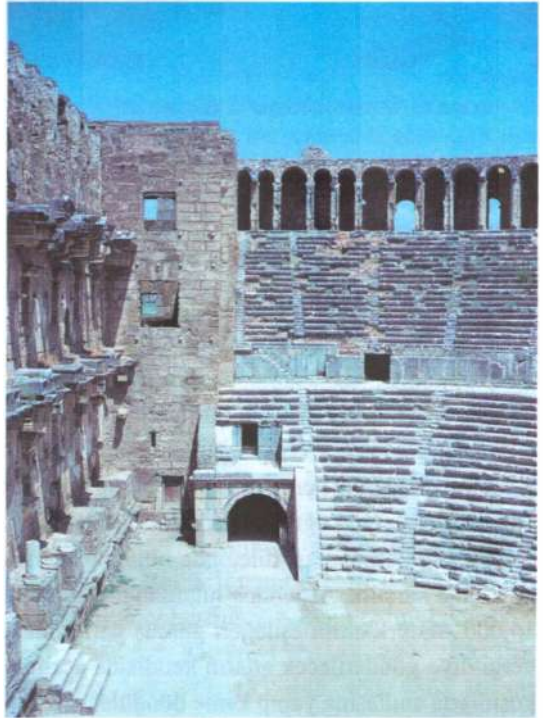
Marmara, Karadeniz kıyılarına) donanma geçiremez olmuşlar; bu kıyılarda Atina donanması üstünlük kurmuş ve kıyı kentlerinin İran bağımlılığı genellikle sözde kalmıştı. Ancak, İranlılar Antalya Körfezi'nde ve daha doğuda kalan, Anadolu güney kıyılarında tutunabilmişlerdi. İÖ 469'da, Aspendos'un limanı durumunda bulunan ırmak ağzında (Eury-medon/Köprü Suyu ağzında, daha doğrusu oradaki haliç girintisinde) hayli güçlü bir İmparatorluk ordusu ve donanması konaklamıştı. Atinalı komutan Kimon buraya gelip, deniz savaşında donanmayı ve aynı gün karaya yaptığı saldırıda, kullandığı savaş kandırmacalarının da yardımıyla, buradaki İmparatorluk ordusunu, bozguna uğrattı (sualtı arkeologları Köprü Suyu ağzında ve yakınlarında, bu savaştan kalma batık aramışlarsa da, herhalde batıkların binlerce yıldan beri yığılan alüvyon örtüsü altında kalmış olması yüzünden, birşey bulamamışlardır; bkz.

Resim 88. Aspendos. Agora bitişiğindeki dükkânlar.

Oğuz Alpözen, Türkiye’de Sualtı Arkeolojisi, Akbank yayını, İstanbul 1976). Ne var ki, bu yenilgi, yörede İran egemenliğinin süregitmesini engelleyemedi ve hatta Köprü Suyu ağzını İran bağımlısı donanmanın (özellikle Fenike donanmasının) bir üs olarak daha sonra da kullanmasını engellemedi.

İÖ 388’de, Atinalı komutan Thrasyboulos, Güneybatı Anadolu kıyılarına bir çapul seferi yapmıştı. Eurymedon/Köprü Suyu ağzında donanmasıyla konaklayıp Aspendos’lulardan haraç istedi ve isteğini kabul ettirdi; ama askerlerinin bazı taşkınlıklarda bulunması, tarladaki ürünlere zarar vermesi üzerine öfkelenen Aspendos’lular bir gece saldırısı yapıp Thrasyboulos’un çadırını bastılar ve onu öldürdüler.

Resim 89.
Aspendos. Tiyatronun
sol yanından bir
dikey kesit.

Resim 90. Aspendos. Resim 85'deki duvarın, tiyatro içinden, karşıdan görünüşü.

Kent tarihçesinin bir dönemini de, İskender Seferi'ni anlatan tarih yazarı yurtdaşımız İzmitli Arrianos'un yapıtından öğreniyoruz. İÖ 334 baharı başında Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçen İskender, Milêtos ve Halikarnassos kuşatmalarıyla oyalanmak zorunda kaldığından, ancak 334-333 kışı başlarken Lykia'ya ve oradan Pamphylia'ya gelebilmişti. Kral, Perge'den yola çıktığında Aspendos'lular ona elçi göndererek, boyun eğmek istediklerini bildirdiler, yalnız kentlerine-işgalci birlik konmaması dileğinde bulundular. İskender bu dileği kabul etti; buna karşılık, Aspendos'lulardan ordusu için 50 talanton (yaklaşık 15.000 Atatürk altını eşdeğeri gümüş para) ödenmesini; ayrıca, İran'a vergi diye gönderilecek atların kendisine verilmesini istedi. Elçiler bu koşullarla andlaşma yapıp kente döndüler.

Sonra olup biteni Arrianos şöyle anlatıyor:

...İskender Side'de bir miktar asker bırakarak Syllion'a doğru yoluna devam etti. ...Yolda Aspendos'luların anlaşmanın hiçbir noktasını yerine getirmek istemedikleri; ne beygirleri, ne de paraları verdikleri; bunun aksine olarak köylerden her şeyi şehre taşıdıkları ve İskender'in adamlarından hiç kimseyi şehre sokmadıkları, şehrin yıkık duvarlarını da tâmile çalıştıkları haberi geldi. Bu haber, İskender'i Aspendos'a doğru yürümeye sevketti.

Aspendos'un büyük kısmı sağlam, yalçın kayalar üzerindedir. Hemen eteğinden de Eurymedon akar. Kayaların etrafındaki çepeçevre düzlükte bulunan ve ehemmiyetsiz bir duvarla çevrili olan bir sürü ev de şehre dahildir. İskender'in gelişini işitince burada oturanların hepsi, alçakta olan evlerini müdafaa edemeyeceklerini akılları kestiği için evlerini, surları bırakarak ötekilerle birlikte kayaların üstüne kaçtılar. İskender buraya varır varmaz ıssız bırakılmış surları askerlerine işgal ettirdi, Aspendos'luların boşaltmış oldukları evlere, adamlarını yerleştirdi. Aspendos'lular İskender'i hiç beklenmedik bir zamanda yanbaşlarında ve ordugâhını da dört bir yanlarında görünce elçiler gönderdiler ve evvelki şartlarla bir anlaşma rica ettiler. İskender vakıa şehrin müstahkem olduğunu görüyordu, üstelik uzun bir muhasaraya da hazır değildi, böyle olduğu halde artık eski şartları kabul etmedi; en sözü geçer adamları rehine olarak istediği gibi, evvelce teslim edilmesi kararlaştırılmış atları ve önceki 50 talantonun yerine 100 talanton istedi; bundan başka Aspendos'lular, üzerlerine nasbedeceği [atayacağı] vâliye itaat edecek ve her yıl Makedonya'ya haraç verecekler; edilen bir şikâyetten anlaşıldığına göre komşularından zorla almış oldukları arazi hakkında da bir hâkimin hükmüne razı olacaklardı. Aspendos'lular onun bu isteklerine razı olduktan sonra İskender Pergè'ye döndü. ...

İskender'in ölümünden sonra kent, Antalya Ovası yöresinin genel tarihçesini izlemiştir. Aspendos, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde barışın, güvenliğin, bayındırlığın, refahın tadını çıkarırken bol sayıda para basmıştır (Sear, s.9, 81, 96, 152, 188, 227, 285, 301, 305, 308, 331, 337, 343, 360, 369, 377, 433, 445, 453, 456). Bizans

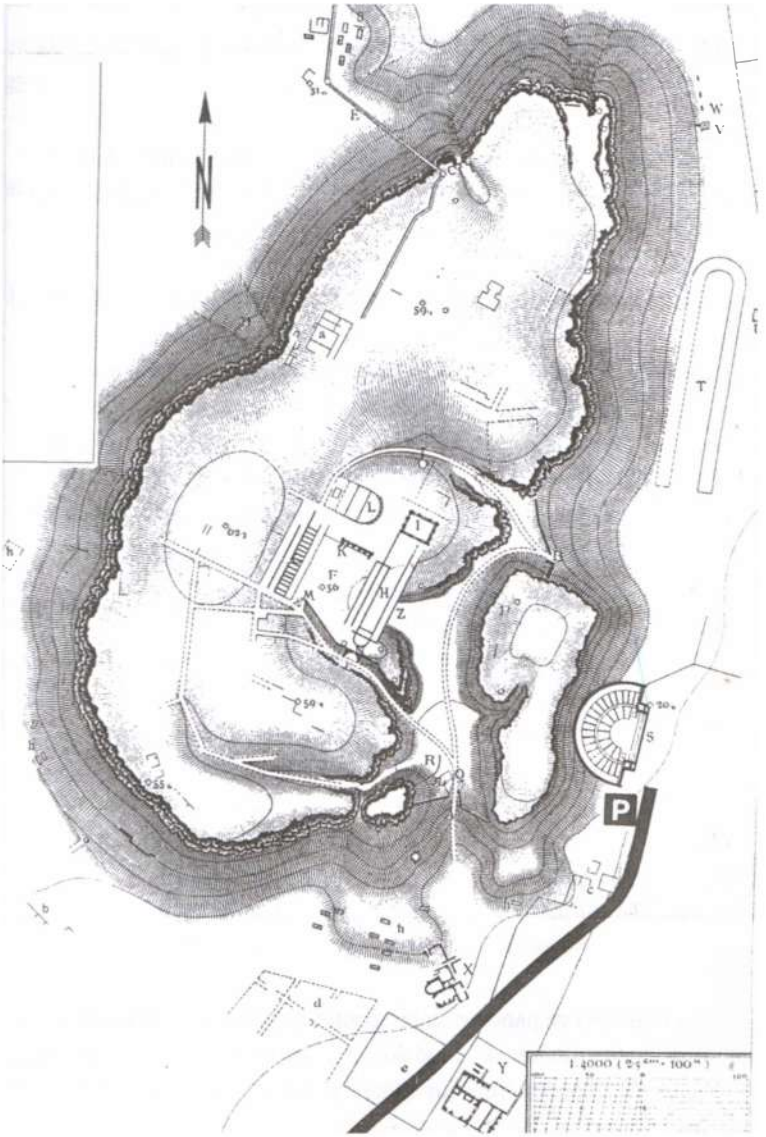
İmparatorluğu çağında toplanan bütün kilise kurultaylarına kent piskoposunun katıldığı, Ramsay'in verdiği (s.462-463 arasına ekli) listelerde görülüyor. Depremi veya savaşın getirdiği bir yıkıma uğramadığı, günümüze ulaşmış görkemli yapılarında kanıtını buluyor. Diğer yandan, çok yakınındaki ilçe merkezi Serik, Aspendos'un gönenci süregiderken gelişemedi; demek ki, Aspendos'un terkedilme sürecini ve tarihçesini Serik'in gelişme nedenleri ve tarihçesi içinde aramalıyız. Ancak, o konuda da, bilgi kaynaklarımızda pek malzeme bulamıyoruz.

c. Kalıntılar

İlkçağ kenti Aspendos'un kalıntıları, Alanya-Antalya ana yolundaki (bucak merkezi) Taşağıl'a giden yolun kavşağı ile ilçe merkezi Serik arasında orta yerde, her ikisinden 6 km. uzaklıkta, ana yolun kuzey yanında göreceğiniz kavşakta başlayıp Eurymedon/Köprü Suyu boyunca kuzeye yönelen 4 km.'lik kısa yolun ucundadır.

Kent kalıntılarının genel durumunu gösteren plânı s.111'de, açıklamasını s.112'de veriyoruz. O kalıntıların başlıcalarını inceleyelim:

Tiyatro. İlkçağdan günümüze en sağlam durumda gelebilmiş tiyatro olduğu söyleniyor. Roma tiyatroları plânındadır (tam yarım daire biçiminde). İlkçağ Hellen-Roma tiyatrolarının çoğunluğunda (o arada Bergama, Ephesos, Miletos'da) olduğunun tersine, izleyiciler oturdukları yerden hem sahneyi hem de arka plânda güzel bir panoramik görüntü görebiliyor değildir çünkü tiyatronun içinden dışarıyı görme olanağını, sahne bölümü arka yanında yükselen olağanüstü zengin işlemeli, girintilerine heykellerin yerleştirilmiş bulunduğu bir duvar, kaldırmaktadır. Oysa tiyatro, ilkçağ Hellen geleneğine uyularak bir yamaç dibinde yapılmıştır; biraz daha geride olsaydı cavea'nın yamaçta daha yüksek bir

Çizim 6. Aspendos kalıntılarının genel plânı, Codex Kultur-Atlas'dan.

ASPENDOS KALINTILARI PLÂNININ AÇIKLAMALARI

A ...	Güney kapısı	Q ...	Tapınak temelleri
B ...	Doğu kapısı	R ...	Düzletilmiş alan
C ...	Kuzey kapısı	S ...	Tiyatro
D ...	Batı yönde akropolis'e tırmanış yeri	T ...	Stadeion
E ...	Su kemeri	U-V ...	Mezarlar
F ...	Agora	W ...	Lâhitler
G ...	Dükkânlar	X-Y ...	Kubbeli ilkçağ yapıları
H ...	Bazilika	Z ...	Üstü kapatılmış vâdi girintisi bölümü
I ...	Bazilika'nın narthex'i (kapalı ön avlu; son cemaat yeri)	a-e	Ortaçağ yapıları
K ...	Nymphaeion (anıtsal havuzlu çeşme)	h ...	Şimdiki köylü evleri
L ...	Odeion	o ...	Sarnıçlar
M ...	Agora kapısı		Sayılar, deniz düzeyinden yüksekliği gösterir. Yükseklik çizgileri 5 m.'de bir geçirilmişlerdir.
N ...	Exedra (Bazilika güney ucu bitişiğinde)		
O ...	Kemer		Bu plan, Codex Kultur
P ...	Mozayik kalıntıları		Atlas'dan alınmıştır.

bölüme oturması ve panoramik bir görüntüye yukarıdan bakması sağlanabilirdi. Sahnenin her iki yandaki giriş yerlerine konmuş yazıtlardan, bu tiyatroyu, Marcus Aurelius döneminde (161-180) Theodoros oğlu mimar Zeno'nun yaptığını öğreniyoruz.

Kentin güneydoğu dış yanındaki iki tane kemerli yapı kalıntısı. Bu yapıların niteliği güvenle belirlenebilmiş değildir; hamam yapısı ve gymnaseion oldukları sanılıyor.

Kentin kapıları. Güney yandaki kapı günümüze hayli sağlam olarak ulaşabilmiş ise de neredeyse tümüyle toprağa gömülmüş durumdadır.

Exedra yâni “dıştaki oturma sıraları”. Burası, anlaşılan, bir oturup dinlenme yeri idi; orada hem oturma sıraları hem de heykeller vardı.

Bazilika. Bu, alım satım işlerinin yapıldığı, uzun dikdörtgen plânlı bir yapı idi. Günümüze yalnızca temelleri ulaşmıştır.

Bazilika türü yapının, kamu yönetimi işleri için kullanılan uzantı bölümü. Burada belki yargıçlar dâvalara bakıyordu.

Agora nitelikli uzun (70 m. 'lik) geçit. Bunun iki yanında birbirine bitişik dükkânlar sıralanmakta idi; her iki yanda dükkânların önünde bir stoa yâni bir yanı sütunlar dizisine dayanan çatıyla örtülü kaldırım vardı.

Nymphaeion, süslemeli ve anıtsal havuzlu çeşme.

Odeion ya da Bouleuterion yâni kent yöneticileri kurulunun (Boule) toplanma yeri yapısı.

Anıtsal süsleme kemeri. Kentin ana yollarından biri olan ve kent ortasından tiyatroya kadar uzanan yolun orta yerindedir.

Roma egemenliği çağı yapımı su kemeri. Çok sağlam durumda günümüze ulaşmıştır.

Agora. Tepe üstü düzlüğünün ortasında, bazilika batı bitişiğindeki kareye yakın alan, agora'nın yeridir. Bu alanın batı yanında, günümüze hayli sağlam ve gösterişli durumda gelmiş yanyana 12 kadar dükkânı kapsayan bir yapı vardır. Kuşkusuz bunun önünde, dükkânlarla agora orta boşluğu arasında sütunlara dayalı bir çatıyla örtülü kaldırım yâni bir stoa vardı. Kaldırım birkaç basamaklıydı ve dükkânlar agora zeminine göre biraz yüksekte kalıyordu. Agora avlusunun kuzey yanında ise, keza günümüze sağlam ve gösterişli kalıntısı ulaşmış bir nymphaeion (havuzlu anıtsal çeşme) vardır. Bu yapı, yaklaşık 32 m. uzunluğunda ve 15 m. yüksekliğindedir. İki yatay sıra hâlinde yanyana dizilmiş heykel koyma girintilerinin (niş'lerin) sayısı, altta ve üstte, 5'erdir. Eskiden, bu oyukların önünde, zengin kabartmalarla süslenmiş çıkıntılar vardı ve o çıkıntılar, Korinthos düzeninde sütunlar taşıyordu. Uzaktan su kemeriyle getirilen su, bu nymphaeion'a geliyordu.

Su kemeri. Aspendos'un, tiyatrodan sonra, en sağlam durumda günümüze ulaşmış kalıntısıdır. İS 2.yüzyıl yapıtıdır. Su, kuzeydeki dağlardan getiriliyordu ve su kemeri, özellikle yağışlı mevsimde bataklığa dönüşen ova bölümlerinden geçebilmek için, aynı zamanda köprü olarak da kullanılıyordu.

6. SİDE

Özel kaynakça: Arrianos, I XXVI 4; Titus Livius, XXXVII 23; David Magie, c. II s.1133 No. 5; Arif Müfid Mansel'in kazı raporları (TAD c. VI/1, 1956, s.5-12; VIII/1, 1958, s.14-16; X/1, 1960, s.53-54; XII/1, 1962, s.34-35; XV/1, 1966, s.99-101; Belleten, c. 22, 1958, s.211-240); George E. Bean, TSS s.78 vd.; Ekrem Akurgal, Ancient Civilizations, 3. bsl., s.336-341; Jale İnan, Side ve Perge kazılarında bulunan portreler (5. TT Kong., s.36-38); Jale İnan'ın Side kazıları raporları: VII. KST s.421; VIII. KST c. 2 s.177; IX. KST c. 2 s.173; X. KST c. 2 s.257; XII. KST c. 1 s.181; Alpözen/Erdemgil, s.50-62; Sabahat Atlan, Side'de basılan Amyntas sikkeleri (Belleten c. 39, 1975, s.575-595); Sabahat Atlan, Side'de basılmış bir Lykia sikkesi (5. TT Kong., s.45-53; bu makalede, satraplar ayaklanması üzerine oldukça ayrıntılı bilgi vardır); H. Th. Bossert, Eski Side halkının yazısı ve dili (Belleten c. 14, 1950, s.15-29); Muhibbe Darga, Side dili ve yazısı hakkında notlar ve Side doğu şehir kapısında bulunan yazıt (Belleten c. 31, 1967, s.49-66); Muhibbe Darga, Seleukeia Grekçe-Sidece çift dilli yazıtı (Anadolu Araştırmaları c. IX, 1983, s.401-410); Ülkü İzmirli, Side su yolları (VIII. TT Kong., c. I s.467-470); Ülkü İzmirli, Side kazıları ve onarım çalışmaları üzerine KST'de yayınlanan yazıları: V. KST s.291; VI. KST s.313; VII. KST s.387; VIII. KST, c. 2 s.127; IX. KST c. 2 s.165; XII. KST c. 1 s.193; XIII. KST c. 2 s.259; XV. KST c. 2 s.243; XXII. KST c. 2 s.335; XXIV. KST c. 2 s.267-282; Johannes Nollé, Die Blütezeit der Stadt Side (IV. ArST s.269-272).

a. Adının köken ve anlamı

Bu sözcük, Hellen dilinde, başka bir dilden geçmiş olarak, "Nar" anlamındadır. Hellen dilinin aynı anlamda daha çok kullandığı sözcük Roia'dır; Lâtin yazımına genellikle Rhoia biçiminde aktarılır.

Ancak, Anadolu'da karşılaştığımız, adı ilkçağ geç döneminde Sidè biçiminde karşımıza çıkan 4 kentin (biri, Pamphylia'daki Sidè; ikincisi

Dağlık Kilikia'da, Ermenek yöresinde, adının daha eski biçimi Sbida/Sbide olan; şimdiki İzvit/Çağlar; üçüncüsü Samsun ile Ordu arasında, Strabon 12 III 16'de anılan Sidènè yöresinde; dördüncüsü Karia bölgesinde, Bodrum Yarımadası'ndaki, asıl adı Sibda olan kent) bu adının kökeni, anlamı bakımından çeşitli olasılıklar vardır ve o konuda güvencele bir karara varamıyoruz; bkz. TT Adlar kitabımızda Sidè. Ancak, Anadoludaki bu kent adlarının hiçbirinin Hellen dilinden gelmediği muhakkaktır, çünkü o kentlerin her birinin geçmişi, kendi yöresindeki Hellenleşmenin çok öncesine gitmektedir. Çok güçlü olasılıkla bütün bu yerleşimlerin adları, Luvi dilindeki öz biçiminde, ileride sözünü edeceğimiz (bkz. s.249) Sidamara kentinin adı başındaki Sida bölümü ile bağlantılı idi.

Resim 91. Side. Tiyatro.

b. Sidè'nin özel tarihçesi

Strabon ile Arrianos, Sidè kentini Aiolis'in en önemli kenti olan Kymè'den gelme göçmenlerin kurduğunu söylerler. Kymè'liler, İÖ 7. ya da 6.yüzyılda gerçekten buraya göçmen göndermiş ve bunlar Sidè'yi ele geçirmiş olabilirlerse de, kentin daha önceden kurulmuş bulunduğu kuşkusuzdur. Sidè'nin İÖ 500 dolaylarından beri para bastığı biliniyor. Bulunan paralarında, Pamphylia'da konuşulan (Luvi dili ardılı, İÖ 1. binyıldaki) yerli Anadolu dilinden sözcükler, yine bu yerel dilin kendine özgü yazısı ile yazılmıştır. O dil ve yazı üzerine Bossert ile Darga'nın yayınları vardır (yukarıda verdiğimiz kaynakçaya bkz.). Kymè'li göçmenlerin, kendi dillerini yerli halka benimsetemedikleri; tersine, herhalde pek azınlıkta kaldıkları için, kendilerinin yerel dili konuşmaya başladıkları ve zamanla, Luvi dili ardılı yerel Pamphylia dili ile Hellen dilinin kırması bir Sidè dilinin oluştuğu anlaşıyor. Sidè'de bulunan (bu kırma dile özgü yazı ile değil de) Hellen dilinde, Hellen yazısı ile yazılmış yazıtların en eskisi bile İÖ 300 dolaylarından, yâni İskender İmparatorluğu ülkesi içinde yer almakla Hellenleşme sürecinin başlamasından sonradır. Kent paralarında Hellen dilinde yazı görülmesi ise daha da sonra, İÖ 2.yüzyılda olmuştur.

Sidè, Roma İmparatorluğunun sağladığı barış ve kalkınma çağında, çok bayındır ve zengin bir kent oldu. Bu dönemde çok sayıda para basmıştır (Sear, s.25, 56, 81, 96, 111, 171, 188, 209, 222, 246, 301, 305, 308, 319, 325, 331, 337, 343, 360, 369, 377, 402, 407, 421, 425, 433, 446, 453, 456, 462, 509). İmparatorluğun güçsüzleşmesi ve Akdeniz'de korsanlığın yeniden kendini göstermesi, kentin düşkünlemesine, yoksullaşmasına yol açtı. O kadar ki, bu dönemde, eski kentin ortasından yeni bir sur duvarı geçirilerek halk, yalnız duvarın doğusunda kalan bölümde oturur olmuştur, yâni kent aşağı yukarı yarı yarıya küçülmüştür; kentin ana caddesinde, 5.yüzyılda konan İmparator heykellerine altlık olmak üzere, eski heykel altlıkları getirilip kullanılmıştır.

Sonra, 5. ve 6.yüzyıllarda kent yeniden gelişti, zenginledi. Ancak, Arapların apul akınları bir kez daha yoksullaşmaya, gerilemeye yol açtı; kent bir daha kalkınamadı. Bugün Sidè kalıntılarıyla içiçe bulunan Seli-miye köyü, aslında Sidè kentinin zamanımıza gelmiş uzantısı değildir; 20.yüzyılın başında, Girit'ten gelme Türk göçmenlerce kurulmuştur.

c. Kalıntılar

Pamphylia'daki Sidè'nin kalıntılar alanı, Antalya'nın 75 km. kadar doğusunda ve deniz kıyısında, ilçe merkezi Manavgat'ın kuş uçuşu 5 km. güneybatı yakınındadır. Side'ye, Antalya-Alanya ana yolundan ayrılan 4 km. 'lik bir bağlantı yoluyla gidilir.

Kent kalıntılarının plânını s.119'da, çizim 7'de veriyoruz. Bu kalıntıların başlıcalarını inceleyelim:

Nymphaeion yâni anıtsal havuzlu eşme (plânda S). Kentin ana giriş kapısının karşısında, dış yandadır, süslemeli bir Roma ağı yapısıdır, olasılıkla 2.yüzyılda yapılmıştır.

Kent surlarının ana giriş kapısı işlevindeki yapı düzeni (plânda n). İç yanında yarım daire biçiminde bir duvar, bunun ortasında kent içine girişi sağlayan kapı; dışa bakan yanında, dışarıdan orta avluya denetimli geçiş sağlayan 4 küçük kapı boşluğu vardır. Bu kapı boşluklarının hemen bitişiğinde, surların birer burcu vardır ve böylece dış yandaki kapılara saldıran hatta orta avluya girebilmiş düşman, arkasından oklanabilecektir.

Kentin, iki yanında stoa'lar yâni sütunlar dizisine dayalı çatı ile örtülmüş kaldırımlar bulunan iki ana caddesi (plânda G ve H). Sütunlar Korinthos düzeninde idi. Batı yandaki uzun cadde, geniş ölçüde, şimdi ki yerleşimin altında kalmaktadır ve o yüzden orada kazı yürütülemez. Oysa bu, ilkçağ kentinin en önemli caddesi idi. Bir zamanlar, iki

Çizim 7. Sîdè kalıntılarının genel plânı. Codex Kultur-Atlas'dan alınmıştır.

SÎDÈ KALINTILARI PLÂNININ AÇIKLAMALARI

A ...	Surlar	B ...	Su kemeri
C ...	Büyük liman	D ...	Küçük liman
E ...	Güneydeki rıhtım iskelesi	F ...	Kuzeydeki rıhtım iskelesi
G ...	Ana cadde	H ...	Diğer ana cadde
I ...	Agora	K ...	Tiyatro
L ...	Tykhè (Fortuna tapınağı)	M ...	Devlet agorası
N ...	Korinhos düzeninde tapınaklar: 1. Apollòn tapınağı; 2. Athèna tapınağı	O ...	Tapınak?
R ...	Ion düzeninde sütunlar	P ...	Mèn tapınağı
X ...	Pınar	Q ...	Dor düzeninde sütunlar
		S ...	Nymphaeion
		Y ...	Sarnıç
a-m	Burçlar	n (e ile f arasında)	Ana giriş kapısı
o ...	Doğu kapısı	t-w	Ara sokaklar
s ...	Kuzey kapısı		
aa-gg ...	Bizans çağı yapıları		

yanında, stoa sütunları arasında heykeller de bulunuyordu. Stoa'nın iç yanında ise dükkânlar yanyana sıralanmakta idiler.

Kente, Melas Çayı/Manavgat Çayı kaynaklarından su getiren düzenin son bölümü olan su kemerleri (plânda B). Borularla kent surlarının kuzey bölümüne kadar ulaştırılan su, oradan sonra, bu kemerlerin üzerinde hamam yapısına ve nymphaeion'a getiriliyordu.

Oluktan akıtılan su düzeni olan, 5. ya da 6.yüzyıldan kalma bir yapı; niteliği güvenle saptanamamıştır.

Resim 92. Side Müzesinde, yerel buluntulardan bir lâhit.

Resim 93. Side. Tiyatronun skene bölümü ve cavea'nın sağ yanı.

Bir avlu çevresinde yanyana odalardan oluşan iki konut yapısı; agora'nın doğu yanibaşında İÖ 2. ya da 1.yüzyılda yapılmışlardır.

Hamam yapısı. Agora'nın kuzey yakınında. Şimdi müze binası olarak kullanılmaktadır. 5.yüzyılda yapılmıştır.

Agora yapısının temel kalıntıları (plânda I, kentin ortasında, tiyatronun önünde) Agora yapısı, dev boyutlarda denebilecek kadar büyüktü (90.90 m. x 94.00 m.); İS 2.yüzyılda yapılmıştı ve orta boşluğu etrafında bulunan yanyana dükkânlardan oluşuyordu, dükkânlarla orta boşluğu arasında da stoa (bir yanı sütunlar dizisine dayanan çatı ile örtülü kaldırım) vardı. Orta boşluğunun boyutları da 65 m. x 65 m. idi. Bu boşluğun her yanında Korinthos düzeninde 25'er sütun vardı; agora'yı çevreleyen

stoa'nın çatısı iç yanda (orta avlusu yanında) bu sütunlara dayanıyordu. Agora avlusu ortasındaki, 2.yüzyıl yapıtı olduğu sanılan Tykhè (Baht Tanrıça) tapınağından günümüze yalnızca temel kalıntıları ulaşabilmiştir. Bergama'nın Asklepieion agorası yanında olduğu gibi burada da, agora batı yanında, bir tuvalet yapısı vardı; buradaki, 24 kişilikti.

Kıyıda bulunan, devlet agorası (plânda M). Şimdi sözü edilen alışveriş agorasının yanı sıra kentin bir de kıyıda devlet agorası bulunuyordu. O da kareye yakın biçimdeydi; orta boşluğunun genişçe yanlarında, 22'şer; biraz daha dar yanlarında, 20'şer stoa sütunu vardı. Bu agora'dan çıkarılan heykeller şimdi, kalıntılar alanı içindeki Side Müzesi'ndedir. Önceleri, yapı kalıntısı, gymnaseion ve onun orta boşluğu da palaestra (idman avlusu) sanılmıştı; Bean da yapıtında (TSS, s.95) bu olasılığı üstün tutuyor.

Resim 94. Side. Devlet agorası.

Tiyatro (plânda K). İS 2.yüzyıl yapısı, dolayısıyla Roma egemenliği dönemi yapısı olduğu halde Hellen tiyatroları plânındadır (yarım daireden geniş). Ayrıntılı bilgi için Mansel'in makalesine bkz. (Side tiyatrosu, Belleten c. 26, 1962, s.45-77). Çoğu bölümü sapasağlam durumdadır. Side kenti düzlükte bulunduğu, tiyatro cavea'sının (oturma sıraları bölümünün) yaslanabileceği bir yamaç olmadığı için cavea, bir destek yapısının üstünde yükseltilmiştir. Çapı 119 m.'dir. Yaklaşık 17 000 kişiliktir.

Anıtsal kemer türünde kapı kalıntısı. Tiyatronun yanbaşına kadar gelen ana caddenin ucunda daha doğrusu kıvrılma yerinde, hamam yapısı (şimdiki müze) ile tiyatro arasında kemer türünde bir anıtsal kapı vardı; olasılıkla bunun üzerinde dört atlı bir savaş arabasının ve onu kullanan kişinin heykeli bulunuyordu. O anıtsal kapı ile hamam yapısı arasında, baştaban bölümündeki yazıta göre, İmparator Vespasianus'u (69-79) onurlandırmak için yapılmış bir nymphaeion, yâni süslemeli ve anıtsal havuzlu çeşme bulunmaktadır; aşağıda ayrıca sözünü ediyoruz. İÖ 400 dolaylarında kent küçültülerek ortasından sur geçirildiğinde buradaki, kemer türünde anıtsal kapının içi örüldü ve orada daha küçük bir kapı yapılarak bu, surun ana giriş kapısı oldu.

Tanrı Mèn tapınağının kalıntısı (plânda P; kentin güney ucunda). Bunun ana yapısı olan naos/cella bölümü yarım daire biçimindeydi ve önünde, merdivenle çıkılan, sütunlara dayanmış çatıyla örtülü, bir seki (yüksekteki düzlük; platform) bölümü vardı.

Basilika türünde, 5.yüzyıldan kalma bir kilisenin kalıntıları. Kısmen, Apollon ve Athena tapınağı yapılarının temel kalıntıları üzerine oturmaktadır. Bu yapı bilmediğimiz bir nedenle zamanın tahribatına terk edilmiş (yahut, belki, Arap akınlarında yakılıp yıkılmış) ve yıkılınca onun bir bölümünün yerine 8. ya da 9.yüzyılda küçük bir kilise yapılmıştır (plânda ff; 1 ve 2 olarak işaretlenmiş dikdörtgenlerin batı yanları arasında orta yerde). Bu küçük kilise günümüze hayli sağlam durumda gelebilmiştir.

Resim 95. Side
Arkeoloji Müzesi.
Devlet agorası
buluntularından
Herakles heykeli.

Athena tapınağının kalıntıları (plânda N 2, keza kentin güney ucunda). Bu tapınak, Korinthos düzeninde 6 x 13 sütunlu idi (dar yüzlerinde 6'şar, geniş yüzlerinde 13'er sütun vardı). Sütunların çevrelediği alanın boyutları 17.65 m. x 35.00 m. idi.

Apollon tapınağının kalıntıları (plânda N 1; kentin güney ucunda, deniz kıyısında). Bu tapınak Korinthos düzeninde 6 x 11 sütunluydu; sütunların çevrelediği alanın boyutları 16.37 m. x 29.50 m. idi.

Vespasianus ile Titus anıtı. Tiyatronun sol yâni kuzey ucu önündedir. Ayrıntılı bilgi için Mansel'in makalesine bkz. (Side'deki Vespasianus anıtı, Belleten c. 28, 1964, s.185-197). Kısmen restore edilmiştir.

Bu küçük, güzel anıt, İmparator Vespasianus ile oğlu Titus'a adanmış bir niş'ler (heykel koyma yuvaları) ve oraya konmuş heykeller bütünü iken, kentin küçültülmesi ve ortasından yeni sur geçirilerek yalnız doğu bölümünde oturulması döneminde, bilmediğimiz ilk yerinden alınıp şimdi gördüğümüz yere getirildi ve bazı eklemelerle bir anıtsal çeşme-ye dönüştürüldü.

Nekropolis (ilkçağ kentinin mezarlığı). Kent surları dışında yayılan nekropolis'de, çeşitli türlerde mezarlar ve lâhitler vardır (ayrıntılı bilgi için Mansel'in makalesine bkz.: Side'de iki mezar anıtı, Belleten c. 24, 1960, s.403-440). En görkemli mezar, ilkçağ kentinin 300-400 m. kadar batı ilerisinde, kıyıdaki mausoleion'dur; tapınak biçiminde yapılmıştır ve İS 300 dolaylarının yapıtı olduğu sanılmaktadır.

Manavgat Çayı'ndan, yaklaşık 30 km. uzaklıktaki Homa köyü (şimdi Oymapınar) dolaylarından kente su getiren su kemerleri düzeninin uzak kalıntıları. Bunların özellikle, Alanya-Antalya ana yolu yakınlarındaki bazı bölümleri sağlam kalmıştır. Homa/ Oymapınar köyü, birazdan sözünü edeceğimiz, Pamphylia'daki Seleukeia kenti kalıntılar alanının 5 km. kadar doğusundadır.

7. SELEUKEİA

Özel kaynakça: Jale İnan, Güney Anadolu'da yeni bulunan bir şehir (Türkiyemiz, Akbank yayını dergi, İstanbul, Ekim 1976 No. 20, s.7-13); Jale İnan, Toroslarda bir antik kent. Lyrbe? Seleukeia? Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul 1998; Jale İnan, Seleukeia (II. KST s.11); George E. Bean, TSS s.114-116; Louis Robert, Documents de l'Asie Méridionale (Centre de Recherches d'Histoire et de Philologie yayını), Genève Librairie Dros/Paris Librairie Minard, 1966, s.60-65.

a. Adı

Seleukeia adı, “Seleukos Yurdu” demektir. Seleukeia’ların tümü Hellenistik çağda, İskender ardılı komutan-krallardan Seleukos’un ve onun soyundan gelenlerin hükümdarlık ettiği, hemen hemen bütün hükümdarlarının da Seleukos yahut Antiokhos adını taşıdığı Seleukos’lar devletinin o yörede egemenliği döneminde, sözü geçen hükümdarlardan biri tarafından kurulmuştur yahut da küçük bir yerleşim biriminin geliştirilmesiyle kent durumuna yükseltilmiş, Seleukeia diye adlandırılmıştır. Antiokheia’lar bakımından da durum tıpatıp böyle idi.

b. Tarihçe

Buradaki Seleukeia’nın tarihçesi üzerine bilgimiz yoktur. Pek fazla sapada kalan bu küçük ve önemsiz kentin anmağa değer bir özel tarihçesinin oluşamadığı, orada geçen herhangi bir olayın genel tarih akışı içinde etkili olmuş sayılmadığı ve kentçiğin herhangi bir vesileyle anılmasına gerek görülmediği anlaşılıyor.

c. Kalıntılar

Anadolu’da 6 tane Seleukeia kenti vardı. Bunlardan Pamphylia’da olanın kalıntılar alanı, Manavgat’ın 19 km. kadar, sizi oraya ulaştıracak yolun geçtiği Şıhlar/Bucakşeyhler köyünün 4 km. kadar kuzey-kuzeydoğu ilerisinde, sapa ve dağlık yerdedir. Sözüünü ettiğimiz yol, Şıhlar/Bucakşeyhler köyüne kadar 15 km.’liktir ve asfalt yüzeylidir. Köye vardıktan sonra yaklaşık 1.5 saat yürüyüşle Seleukeia’nın kalıntıları alanına ulaşılıyordu; şimdi yol oraya da gidiyormuş.

Seleukeia’ya yaklaşıırken, daracık bir derbent’ten (dağ geçidinden) geçilir. Buna girer girmez, soldaki bir kaya girintisinde, yakındaki mağaradan çıkmış suyun oluşturduğu pınar havuzunu görürsünüz. Çevrede incir ağaçları vardır. Havuzun içinde, ilkçağdan kalma duvar örgü-

sünün parçaları bulunmaktadır. Görüntü size Erythrai/Ildırı yakınındaki Aleon Deresi'nin pınar havuzundaki çevre duvarı örgüsünü anımsatır. Bu yerin hemen üzerinde de, 10 m. kadar yüksekliğe ulaşan parçalarıyla, çok uzaklardan bile göze çarpan bir yapı kalıntısı durur. Bu, herhalde bir hamam idi; yanyana 5 kubbeli odadan oluşmaktadır. Duvarlarında, eskiden su borularının geçtiği delikler vardır.

Asıl kent, bir tepenin eteğindedir. Ortada, kare plânlı agora yer alır. Agora'nın doğu yanını bir dizi dükkân çevreler. Eskiden iki katlı olan dükkânların üst katları şimdi yıkılmışsa da alt katları sapasağlam denecek durumdadır. Hatta üst katların bile ön duvarı, dikdörtgen biçimli büyük pencereleriyle, çoğu dükkânda, yerli yerindedir. Dükkân dizisinin ucundaki yarım daire plânlı yapının ne olduğu güvenilir biçimde saptanamamıştır; odeion (dinleti yeri) ya da bouleuterion (kent yönetici kurulunun toplanma yeri; bu da odeion gibi küçük bir tiyatro biçiminde olurdu) olabileceği öne sürülüyor.

Agora'nın kendisini, hemen her zaman yapıldığı üzere, stoa ile, yâni avluya bakan yanı sütunlara dayanmış çatı ile örtülü bir kaldırım çevrelemekteydi. Stoa sütunlarından bazısı, agora'nın doğu yanında, günümüze ulaşabilmiştir. Agora'nın batı yanını çevreleyen yapılardan da, usta işçilik gösteren bazı güzel duvarlar hâlâ ayakta.

Agora'nın kuzey ilerisinde, yine oldukça sağlam durumda, küçük bir tapınağın kalıntıları vardır. Hatta tapınağın çekirdeğini oluşturan, tapınma heykelinin durduğu naos (Lâtincesi cella) adlı bölüm, çatısı dışında, olduğu gibi kalmıştır. Tapınağın önünde 4 sütun bulunduğu anlaşıyor, ancak bunlar şimdi yerinde yoktur.

Kentin nekropolisi, tepenin batı yanı yakınlarına yayılmıştır.

8. KİBYRA/IUSTİNİANOPOLİS

Özel kaynakça: Ramsay, s.469 No. 13; Codex Kultur-Atlas, Harita No. 36/31; Johannes Nolle. Karallia, Kibyra Minor and Mylome/Justinianopolis (V. ArST c. I s.375-378).

Anadoluda iki Kibyra kenti vardı. Bunlardan ünlü, bayındır, önemli olan, Phrygia'nın Karia ile Pisidia arasına kol gibi giren uzantısında, Burdur iline bağlı ilçe merkezi Gölhisar'ın yakınında, üç tepe üzerine yayılmış idi. Hem tarihçesi ve kalıntıları, hem de adının anlamı üzerine Phrygia kitabımızda bilgi vermiştik ve o adın Luvi dilinde Kiw(a)-ura'dan geldiğini; ura'nın "Büyük, yüce" anlamında sıfat olduğunu; Kiwa'nın da "Kutsal" karşılığı Kuwa'nın bir çeşitlemesi olduğunu ve tıpkı Kuwa yahut Suwa/Swa gibi, özellikle Ana Tanrıça'yı kasdetmek üzere kullanıldığını, hatta Gemlik'in eski adının Hellenlerce kullanılan biçimi Kios'un da bu sozcükten bozma olduğunu önce TT Adlar kitabımızda sonra da şimdiki dizide çıkan Phrygia kitabımızda anlatmıştık. Sonuç olarak, Kibyra'nın aslı Kiw(a)-Ura, "Yüce Ana Tanrıça" demeye gelir.

Pamphylia'daki ünsüz Kibyra ise, Alara Çayı ağzından 3 km. güneydoğuda; kıyıyı izleyen anayolda güneydoğu yönünde, Alanya'ya doğru ilerlerken Alara Çayı'nı aşan köprü ile Okurcalar köyü arasında, kıyıda, Kara Burun denen küçük çıkıntı üzerinde idi. Günümüze ulaşabilen görünür kalıntıları pek önemsizdir.

Kentçiğin tarihçesi hakkında da bilgimiz pek azdır. İS 2.yüzyılda yaşamış coğrafya yazarı Ptolemaios'un yapıtında adı geçiyor. Iustinianus tarafından geliştirilip surla çevrili bir liman kentine dönüştürüldüğü ve yönetim örgütü açısından da kent durumuna yükseltildiği, Iustinianopolis (=Iustinianus Kenti) diye adlandırılan yerleşim birimleri arasında bulunduğu bilinmektedir. Ancak, eski adın kullanılması da süregitmiştir.

Antalya-Alanya ana yolu, bu kentin bir zamanlar bulunduğu alanın içinden geçer. Alanya yönüne giderken, Okurcalar köyüne 1 km. kala, solunuzda geç ortaçağın moloz yâni işlenmemiş toplama taşlarla, zevksiz işçilikle yapılmış bir sur parçasını; hemen biraz ileride sağda, çam ormanının başladığı yerde ve ana yol bitişiğinde de, erken ortaçağın (Iustinianus döneminin) tekniğiyle, dikdörtgen prizma biçiminde kesilmiş çok iri taşlardan yapılmış bir burcun kalıntısını görürsünüz. Orası, denize biraz taşan bir şişkinliğe benzeyen Karaburun adlı çıkıntının anakaraya sanki yapıştığı yerden biraz içeride kalır. Çıkıntının orta bölümü yüksekçedir. Burada yine erken ortaçağdan kalma duvar, sur parçaları vardır ve bütün toprak yüzeyi bol keramik kırığıyla kaplıdır. Çıkıntının batı yanında, çok güzel kumsal olan bir ova uzanmaktadır.

Resim 96. Pamphylia'daki Kibyra'yı bayındırlaştıran ve adını Iustinianopolis olarak değiştiren Iustinianus, Ravenna'daki bir Bizans kilisesinde fresk tablosunda, saray ileri gelenleriyle ("en.wikipedia.org/wiki/Image" web sitesinden).

II. İSAURİA'DAKİLER

Çizim 8. İsaure bölgesindeki tarihsel yerleşimler ve yol bağlantıları. Ermenek yakınlarında olanlar için Çizim 10'a bkz.

İsaure bölgesiyle ilgili özel kaynakça: Kurt Bittel, *Aus Isaurien* (AnAr c. X s.471-479); Hasan Bahar, İsaure bölgesinin antik çağdaki yerleşim merkezleri (AnAr c. XIV s.51-91. İsaure arkeolojisi bakımından çok önemli bir makaledir); Kemal Sertok/Osman Ermişler, 1994 yılında Astra ve çevresinde yapılan arkeometalurjik araştırma (VI. MKKS s.315-334); Yasemin Er Scarborough. 1994 İsaure yüzey araştırması (XIII. ArST c. 1 s.339-356).

A. Akseki yakınları

1. İBRADI

Bu, Antalya ili Akseki ilçesine bağlı bucak merkezi iken ve Aydın-kent diye uydurma bir ada mahkûm edilmişken şimdi yine İbradı adını alan ve ilçe merkezi durumuna yükseltilen bir kasabamızdır.

Oraya gitmek için Antalya'dan kıyı boyunca doğuya uzanan ana-yolda Manavgat'ı 12 km. geçtikten sonra solda göreceğiniz kavşakta başlayan ve 65 km. kuzey ileride sağında Akseki bağlantı yolunun başladığı (Akseki 4 km. kuzeydoğudadır) kavşaktan geçen yoldan yararlanılır; bu ikinci kavşağın pek az öncesinde solunuzdaki bir diğer kavşakta başlayan bağlantı yolu, sizi, 27 km. boyunca kuzey-kuzeybatıya doğru ilerlemenizden sonra, İbradı'ya ulaştıracaktır.

İbradı adının aslı, güçlü olasılıkla, İbrada'dır; Luvi dilinden ya da onun İÖ 1. binyıldaki bölgesel ardılı Kilikia dilinden gelir. Bu ad, “Bol su, gür su, köpüklü su” anlamına geldiğini -pek çok tarihsel adı inceleyerek, tümevarım yoluyla ve güvenle- saptayabildiğimiz Abra/Apra/Ebra/İbra sözcüğüne (bkz. TT Adlar kitabımızda s.12 ve ayrıca s.28'deki, bu sözcüğün kullanıldığı 77 tarihsel adı listeleyen Tablo 28), -lı anlamına gelen wanda/anda takısının burunsal n sesi eksik çeşitlemesi -ada takısı eklenmekle oluşturulmuştur. Gerçekten, daha Hitit'ler zamanında bile, örneğin Milawanda kenti adının (Hellen ağzında Milētos'a dönmüş) Milawada/Milada biçiminde dahi kullanıldığının belgesel kanıtlarına sahibiz. Sonuç olarak, İbrada, “Gür akarsuyu olan” demektir ve İbradı kasabası, Evrendi ile İvrindi'nin adaşısıdır. Kasdedilen, kasabanın 2 km. güneyindeki Ardıçpınar köyüne o adın verilmesine yol açmış pınar olabilir; İbradı ile Akseki arasında kuzeyden güneye akan, Strabon'un (14 IV 2) andığı Melas/Manavgat Çayı da olabilir.

İbradı'da herhangi bir ilkçağ veya ortaçağ yapıtından veya kalıntısından söz edildiğini hiçbir bilgi kaynağında görmedim. Bu söylediğim, şimdi sözünü edeceğim Ormana/Ardıçpınarı için de geçerlidir.

2. ERYMNA/ORYMNA/ORMANA/ARDIÇPINARI

Özel kaynakça: Ramsay, s.468 No. 10.

İbradı'nın güney yanbaşıda bulunan Ormana (şimdi, biraz önce sözünü ettiğimiz üzere, Ardıçpınarı) köyü, ilkçağ Erymna/Orymna kentçığının ardılıdır. Burada 19.yüzyılda bulunup biri Hirschfeld, diğeri Radet/Paris tarafından yayınlanan iki yazıtta Erymneis (Erymna Halkı) adının geçmesi nedeniyle, ilkçağ yerleşiminin Ormana/Ardıçpınarı'nda olduğu kanıtlanmıştır.

Tarihsel adın her iki biçiminde, yâni gerek Erymna'da gerek Orymna'da, sonda, Hellen ağzının (pek çok diğeri Luvi kökenli tarihsel adda, örneğin Mèthymna adında) ymna (ilkçağ Hellenleri söyleyişinde, ümna)'ya çevirdiği, Luvi dilinin "insanı, halkı" anlamlarındaki umna/uma takısını güvenle tanıyoruz. Baştaki Er- ya da Or- bölümünün aslını, anlamını belirleyemiyoruz. Tralleis/Aydın yukarı hisarının da eski adı Erymna idi (Bürchner, RE Erymna maddesi, No. 1). Bu ad ile, Troia destanında sözü geçen iki savaşçının adı Erymas (İliada XVI 345, XVI 415) arasında ve keza Hellenler öncesi Yunanistanında karşımıza çıkan "Pelagos" (yâni, Luvi) kökenli Erymanthos adı arasında bağlantı bulunduğu kanısındayım (bkz. TT Adlar, Erymas).

Yakın denebilecek yörede, Seydişehir dolaylarında da bir Oroanda/Oronda kenti vardı (Titus Livius, 38 XXXVII 11, XXXIX 1, XLV 9; Plinius, V 94). Yörenin halkına Oroandeis ya da Orondeis (Hellen dilinin -lılar anlamındaki, Sardeis adından da tanıdığımız, -eis takısıyla: Oroanda'lılar, Oronda'lılar) deniyordu (Ptolemaios 5 IV 9; W. Ruge,

RE Oroandeis maddesi; Ramsay, s.444 ve orada dn. 2). Bu Oroanda/Oronda adının sonunda, Luvi dilinin ve ardılı dillerin -lı anlamındaki wanda/anda takısını açıkça görmekteyiz. Kök sözcük Oro, başka birçok Anadolu ad içinde de karşımıza çıkmaktadır (örneğin, Âsi Irmağı'nın eski adı Orontes'de). Bunlardaki Oro'nun aslı, kanımca, Ara'dır ve "Sunak" anlamındadır (bkz. TT Adlar kitabımızda Ara). Ara/Oro gibi a/o çeşitlemelerinin (o arada Adra/Odra, Atreus/Otreus, Atys/Otys, Kadys/Kotys vb.) varlık nedeni için bkz. TT Adlar'da Odra.

Bu Oroanda/Oronda örneğine bakarak, Orymna/Erymna adının Luvi dilindeki aslının Arumna yâni Ar(a)-umna, Sunak-halkı (nın yöresi, kenti) olabileceğini düşünüyorum.

İsauria'daki Orymna/Erymna'nın adı, Ramsay'in s.462-463 arası-na ekli olarak verdiği, Romalıların Pamphylia Prima ili kentleri listesinde, coğrafyacı Ptolemaios'un andığı kentler, para basmış kentler, İS 325 ve 381'deki kilise örgütü kurultaylarına piskoposlarının katıldığı kentler arasında geçmiyor; 431 yılından başlayarak, piskoposları kilise kurultaylarına katılmış kentler arasında geçiyor. Buna bakarak, kentin İS 5.yüzyılda önem kazandığını anlayabiliyoruz. Tarihçesi hakkında başka bilgimiz yoktur.

3. MAROLA/MARULYA/AKSEKİ

Akseki kasabasının eski adı Marola/Marulya idi (Antalya 1973 İl Yıllığı, s.44; ayrıca Kemal Özkaynak, Akseki Kazası, Ankara 1954, s.13: "İlçe merkezi, halk arasında öteden beri Marla, Marulye adı ile anılır. Akseki ise bütün mülhakatı [eklentileri] ile ilçeye şâmil bir isimdir").

Akseki'deki yerleşimin Anadolu'da Türk egemenliği öncesi dönemlerde var olduğunu gösteren hiçbir işaret ve bu doğrultuda hiçbir bilgi yoktur. Antalya 1973 İl Yıllığı (s.54) o yerleşimin 1286'da kurul-

duğunu söylüyor. Akseki, ondan sonra da, anmaya değer bir tarihsel olaya karışarak adını duyurmuş değildir. Sürekli olarak dışarıya göç verir ve erkeklerinin, göçtükleri kentlerde ticaret yaşamına atılarak zengin olmaları yeteneğiyle ün kazanmıştır.

Ancak, yerleşimin eski adının Luvi dilinden gelme Ma ve Arla ögeleriyle oluşturulmuş görünmesi bizi yerleşim tarihçesinin ilkçağda çok eski dönemlere uzanıyor olabileceğini hesaba katmak zorunda bırakıyor. Ama/Ma, Luvi dilinde Ana demektir ve özellikle Ana Tanrıça'yı kasdeder; bu anlamda olarak, pek çok tarihsel adın içinde yer alır: Madra yâni M(a)-Adra, "Ana'nın Erkeği" adında olduğu gibi (bkz. TT Adlar kitabımızda Ma, Adra, Madra). Arla'nın da Göl anlamını belirtmesinin pek güçlü olasılık olduğunu Eğridir Gölü batı kıyısındaki Barla kasabasının adı gibi bazı adlar dolayısıyla, biliyoruz. Demek ki M(a)-Arla, Ana Tanrıça Gölü'dür. Gerçekten geç dönemde adı Mallos biçiminde çarpıtılan Düz Kilikia kenti de Ceyhan Irmağı'nın ovada oluşturduğu bir gölcük kıyısında idi ve adı bazı belgelerde Marlos olarak geçer (Zgusta, Kleinasiatische Ortsnamen, s.368).

Akseki'nin eski adı belki kasabanın güneydoğu yakınındaki Çanakpınar köyüne o adın verilmesine yol açmış pınar gölcüğüyle bağlantılı idi ve yöre dahi o gölcük nedeniyle Marla diye anılıyordu. Akseki'nin atası yerleşimin tarihçesi belki ilkçağa uzanıyordu ve o yörenin en önemli yerleşimi olduğu için o da yörenin adıyla, Marla diye anılıyordu. Ama yerleşimin o nedenle Marla diye adlandırılması, Türklerce yapılmış da olabilir; çünkü Türkler eski kültürlerin dilinden gelme dağ, dere vb. adlarını büyük çoğunluğuyla, olsa olsa söyleyiş çarpıtmalarıyla, benimsemişlerdir (mutlaka Türkçe ad uydurmak doğrultusunda tutum izlememişlerdir); dolayısıyla bu gibi ad taşıyan dağın, derenin yanbaşında kendi kurdukları yerleşimi de onun tarihsel adıyla andıkları, hayli sık görülmüş bir uygulamadır.

Akseki'de, ilkçağ veya ortaçağdan kalma görünür yapı kalıntısı yoktur.

4. KAGRA/GAĞRAS/CEVİZLİ

Cevizli, Akseki'nin 26 km. kuzey-kuzeybatı ilerisinde, Beyşehir yolu üzerinde, bucak merkezi bir kasabamızdır. Orada bulunan yazıtlarda, ilkçağdaki adının Kagra, Kagraş, Kagrai (Hellen diline göre; Kagra Halkı) biçimlerinde geçtiği görülmüştür (Zgusta, s.208-209). Bu adın Luvi dilinden ya da onun İÖ 1. binyıldaki bölgesel ardılı olan dilden geldiği, K(uwa)-Akra, Kutsal/Güzel-Doruk ögelerinden türetildiği güvenle söylenebilir. Dolayısıyla, adın, Ağrakos (Sivas ili Suşehri ilçesinde köy; yeni uydurulan adı Esenyaka), Akarakos (Türk ağzında Eğrigöz; Emet yakınında dağ ve hisar), Ağrı, Akra Dağı (Hatay ilinde, Samandağ güneyinde, 1739 m.), Akragas (Sicilya'da dağ; Herodotos VII 165; şimdi İtalyan ağzında Agrigento), Akrasos (Mysia kenti; Mysia kitabımıza

Resim 97. Cevizli'nin genel görünüşü.

bkz.), Akroenos (yalçın kayalık doruktaki Afyon Karahisarı'nın tarihsel adı), Sakra (Bergama'nın 10 km. kuzeybatısında dağ) adlarıyla yakınlığı, hısımlığı vardır. Hellenleşme döneminde, dağ ve tepe adları Hellen dilinde eril olacağı, o yüzden de -a ile bitemeyeceği için, sonu -as bitişli edilmiş, Kagraş biçimi ortaya çıkmıştır.

Cevizli'de, görünür tarihsel kalıntı yoktur denebilir. Üstüne ve yamaçlarına tarihsel yerleşimin yayıldığı kayalık doruklu tepede (çağdaş kasaba, o alan merkez olmak üzere, çevredeki düzlüğe de yayılmıştır), doruk bölümü hâlâ Kale diye anılıyor ve oraya, pek zorlukla çıkılabilen, bir bölümüne parke taşı hatta "Arnavut kaldırımı" bile döşenmemiş bir yol tırmanıyor. Ancak, kalenin orada bulunan son kalıntıları sadece kırıntı niteliğinde ve onları bulmak da pek kolay değil. Oradaki kalenin ilk yapım zamanı, Roma egemenliği dönemine uzanıyormuş.

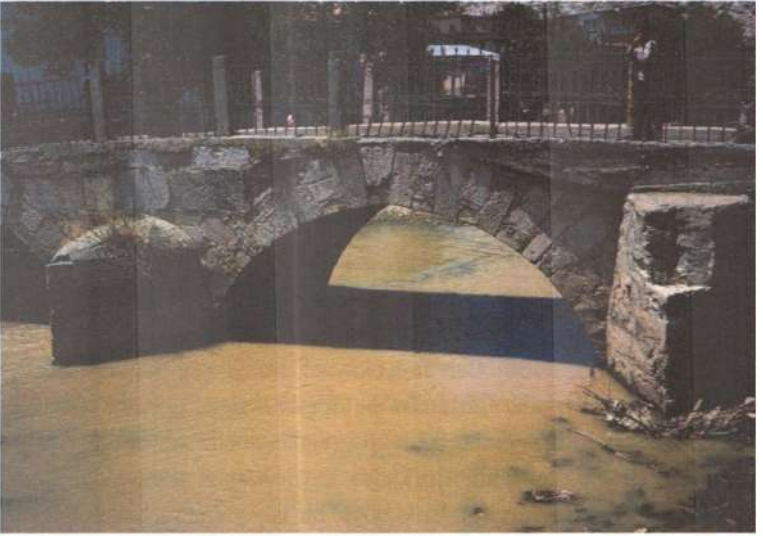
B. Bozkır yakınları

1. (ESKİ) İSAURA/LEONTOPOLİS/SİRİSTAT/BOZKIR

a. Adı/adları

İlçe merkezi Bozkır kasabamız, pek çok bilgi kaynağımızda, İsauria bölgesinin ilkçağdaki en ünlü kenti İsaura'nın yeri olarak gösterilir yolda, o kentle özdeşleştirilir; "İsaura, şimdiki Bozkır" gibi ifadelere rastlanır (örneğin H. M. Jones, s.138). Ben başka kaynaklarda ilkçağ İsaura'sı, Bozkır kasabasının yanbaşıda Çarşamba'da idi gibi ifadeler görünce (Zgusta, s.201), bu Çarşamba'yı oralarda bir köy yahut mahalle sanmıştım. Ancak, İzmir'den değerli komşum, Bozkır'da kaymakamlık görevinde bulunmuş Fahri Yücel Bey'den, oralarda böyle bir köy yahut mahalle olmayıp, Bozkır'dan geçen akarsuyun adının Çarşamba Çayı olduğunu ve Çumra (dolayısıyla, Çatalhöyük) yöresinden geçen akarsu diye bildiğim çayın da buradan oraya gittiğini öğrendim. Böylece anlaşıldı ki Zgusta'nın ifadesi yanlıştır; H. M. Jones'un da söylediği üzere, (Eski) İsaura, sonra Leontopolis, Bozkır kasabasının atası olan ilkçağ ve ortaçağ kentinin tâ kendisidir.

Bozkır kasabasının eski adı Siristat idi. Gerek bunun, gerek Samsun ili Kavak ilçesinde bir köy adı olarak karşımıza çıkan Bistat'ın (köy, şimdi İkizdere edildi) kökeni, türetiliş öğeleri, anlamı güvenle saptanabilmiş değildir. Yine de, her iki adın içinde, Luvi dilinde ve onun İÖ 1. binyıldaki ardılı bölgesel dillerde "Akıntı, Akarsu" anlamına gelen sözcüklerden Asta/İsta/Astra/İstra'nın (bkz. TT Adlar, Asta sözcüğü; karş. Almancada Strom, İngilizcede Stream; ayrıca Tuna'nın eski adı İstros, Makedonya ırmağı Struma) bulunduğu güçlü olasılıktır. Bistat dere kıyısındadır ve yeni adı, İkizdere, bu durumuna işaret eder. Bozkır'ın içinden de Çarşamba Çayı geçmektedir. Kanımca, en güçlü olasılıkla, Siristat adının aslı Sibristada idi: S(wa)-ibr(a)-ist(a)-ada, Güzel-gürsu-akıntısı-ı.

Resim 98. Bozkır'ın içinden geçen Çarşamba Çayı ve üzerindeki tarihsel köprü. Bizans çağının bir mimarlık yapısından alınma haç kabartmalı taşın da yapı taşı olarak kullanıldığı görülüyor.

Siristat/Bozkır, gerçekte bozkır özellikleri taşıyan bir yörede değildir. Çağdaş kasabanın adı, Selçuklular döneminde yöreye egemen bulunan Bozkır Bey'in adından gelmektedir.

b. Tarihçe

Strabon'un (12 VI 2, 3) anlattığına göre İsaure kenti yöresi İsaure/İsaure'ye de aynı adı taşıyan iki kentçik, iki İsaure vardı. Bunlardan birine Eski İsaure (İsaure Palaia), diğerine Yeni İsaure (İsaure Nova) deniyordu. Her ikisi surla çevrilmiş, berkitilmişti. Birçok köy de bunlara

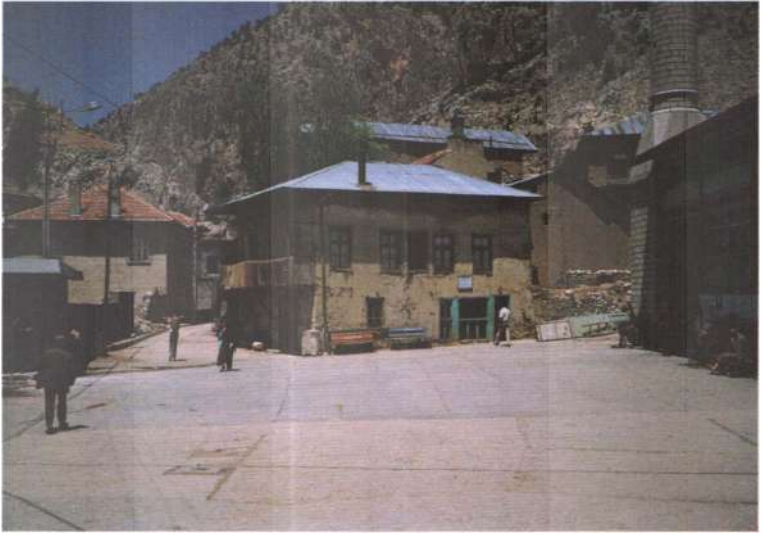
bağlıydı ve yörenin tümü haydut, korsan yatağıydı. İÖ 1.yüzyıl sonunda her iki İsaure'yı, Roma bağımlısı Galatia kralı Amyntas ele geçirmiş, bunlardan Eski İsaure denen kenti yıkmış, sonra aynı yerde kendisi için bir başkent yapımına, bunun yeniden surla çevrilmesine girişmiş ama çalışmaların bitimini görmeden öldürülmüştü.

Eski İsaure, Strabon'un Türkçe çevirisinde söylendiğinin tersine, köy değildi; Roma İmparatorluğu egemenliğinin ilk yüzyıllarında yâni Principatus döneminde para basmıştı. Yönetimsel açıdan kent durumundaydı (H. M. Jones, s.138).

Resim 99. Bozkır. Kasaba içinden geçen Çarşamba Çayı üzerindeki Osmanlı köprüsünün genel görünüşü.

Aynı kent, Bizans çağının ilk yüzyıllarında, Leontopolis adını aldı. Bu ad, Hellen dilinden gelir. Leon (Aslan) ve polis (kent) sözcüklerinden türetilmiştir; Aslan Kenti, Aslanlı Kent diye anlaşılabileceği gibi, Leon sözcüğü erkek adı olarak da kullanıldığı için, Leon Kenti anlamını da belirtebilir. Kent tarihçesini bilmeseydik, Leontopolis adının, bu yöreden yâni İsauria'lı olan Bizans İmparatoru, ikona kırıcılığıyla önlü III. Leon'un (718-741) adını yaşattığı sanısına düşebilirdik. Oysa, kentin çok daha önce, en azından İmparator Zenon döneminde (474-491) aynı adı taşımakta olduğunu biliyoruz. Leontopolis adı, olsa olsa, İmparator (Trakyalı) I. Leon'dan (451-474) gelmiştir sanırım. Gerçekten, bu İmparator tahta çıkar çıkmaz İsauria'lılarla yakınlık kurmuş ve güçlü komutan Aspar'a karşı kendisini desteklemek üzere gizlice İsauria'da ordu toplayıp bu orduyu İstanbul'a getirtmişti; kendisinden sonraki İmparator İsauria'lı Zenon da Leon'un damadı idi.

Resim 100. Bozkır. Kasabanın ortasına yakın bir meydan. Karşıda, köşede, bir ilk-çağ yapıtından kalma işlemeli taş.

c. Kalıntılar

Bozkır kasabası içinde, in situ (yerli yerinde) hiçbir ilkçağ kalıntısı görülmez. Hükûmet Konağı önünde 1980'lerin başında gördüğüm iki aslan heykelciği, biraz ileride sözü edilecek Meyre/Harmanpınar köyünde bulunup oraya getirilmiş idi. Ayrıca, Bozkır'a gelen ana yol üzerinde, Bozkır'ın 13 km. kuzeydoğusunda bulunan Aydınkışla köyünde de, hemen ana yol bitişiğinde duran biri kabartmalı, diğeri Hellen dilinde yazıtlı iki ilkçağ steli görmüştüm.

Resim 101. Bozkır. Hükûmet Konağı önündeki (1984) aslan heykellerinden biri.

2. MEYRE

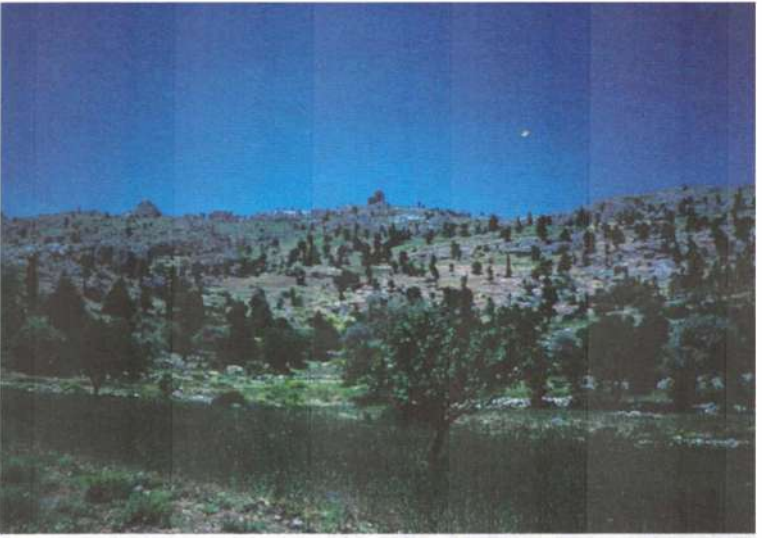
Meyre adının öz biçimini güvenle saptayamıyoruz. Luvi dilinde Ma-ura yâni “Yüce Ma/Ana Tanrıça”dan bozma olabileceği gibi, Ermenice Mayr (Ana, Meryem Ana)’dan gelme, yahut diğer bir adın çarpıtılmış biçimi de olabilir.

Meyre, Bozkır’ın 12 km. kuzeybatı ilerisinde bir köydür (şimdi, Harmanpınar). Bozkır hükûmet konağının önündeki iki aslan heykeli burada bulunmuştur. Bu köye, Suğla Gölü doğu kıyısından geçerek Seydişehir’e ulaşan asfalt yüzeyli yoldan gidilir. Bozkır’ın ancak 9 km. kadar ilerisinde, solda, Harmanpınar’a ulaşım sağlayan, keza asfalt yüzeyli bağlantı yolunun kavşağını göreceksiniz ve 3 km. sonra köyde olacaksınız. Köyde görünür ilkçağ veya Bizans çağı kalıntısı yoktur; buradaki yerleşimin tarihçesi hakkında da bilgi edinemedim.

3. İSAURA NOVA/ZENGİBAR KALE

Özel kaynakça: Strabon 12 VI 2; Ramsay, s.379 No. 18, s.410 No. 26, s.439, 440; David Magie, c. II s.1171 No. 24; Konya 1973 İl Yıllığı, s.41-42; Hasan Bahar (s.130’da anılan makalesinde) s.52-56.

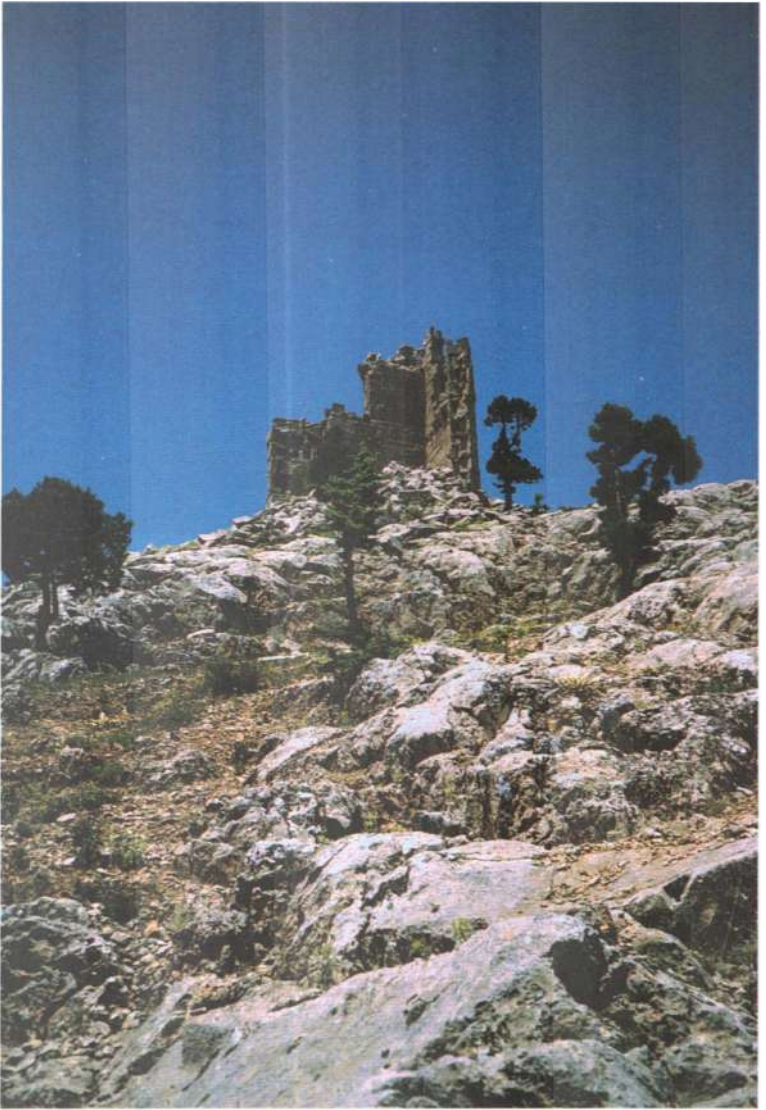
Nova, Lâtincede “Yeni” demektir. Aynı adı, yâni İsaura adını taşıyan iki kentten, Nova/Yeni sanıyla anılanın, diğerine göre doğu ilerideki olduğu biliniyor (H. M. Jones, s.138). Bunun dahi, diğeri gibi surla çevrilmiş, berkitilmiş olduğunu Strabon belirtmiştir. O kentin yeri, doğu yönden gelerek Bozkır’a yaklaşırken, kasabaya 8 km. kala, ana yol üzerinde solda göreceğiniz kavşakla başlayan bağlantı yolundan ulaşacağınız (kavşaktan 2 km. ilerideki) Ulupınar köyü yakınında, köyün 1.5 km. güneydoğusunda uzanan sırt biçimli tepenin en üst bölümleri, özellikle de üst bölümün güney yarımıdır.

Resim 102. İsaúra Nova/Zengibar Kale. Köyle “kale” arasında yolun orta yerinden kalıntılar alanına bakış.

Köyden oraya tırmanış 2 saat, oradan köye iniş 1.5 saat sürer. Ancak, kalıntıların zenginliği ve görkemi, son derecede az bilinir olması, bu zahmeti bol bol ödüllendirir.

Kalıntılar alanına Zengibar Kale deniyor. Darende'nin eski bölümünün bulunduğu hisar kalıntıları da bu adla anılır. TT Adlar kitabında bu adı incelerken şöyle demiştim: “Bu ad, yanlış anlamadıysam, Ermenicede Silâh Dansı anlamındadır; Zenk=Silâh, Bar=Dans”. Oysa, sonradan, Farsçada -bâr takısının “yağdıran, serpen, saçan, döken” demek olduğunu, örneğin âteş-bâr'ın ateş yağdıran, hûn-bâr'ın kan döken anlamına geldiğini görünce (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1984, s.87), o dilde Seng-bâr'ın “Yukarıdan

Resim 103. İsauro Nova. Kalıntılar alanı kuzey ucundaki burç kalıntısının aşağıdan görünüşü.

taş, kaya atılan yer” demek olduğunu anladım. Zengibar Kale adının bundan gelmesi daha gl olasılıktır sanırım.

(Eski) İsaura, Leontopolis adını alınca, (Yeni) İsaura, artık adının başına “Yeni” sanının eklenmesine gerek duyulmaksızın, yalnızca İsaura olarak ya da İsauropolis (İsaura Kenti) adıyla anılmaya başlandı. Kent, komşu Leontopolis’e pek yakın olduğu için, Bizans İmparatoru Zenon her kentin bir piskoposluk merkezi sayılacağı yolunda yasa koyduğu halde, aynı İmparator, kendi yasasının dışına ıkmyş, İsauropolis’in bağımsız piskoposluk merkezi sayılmayarak kilise örgütünde bu kentin Leontopolis piskoposuna bağlanmasını, onun yetki alanı içinde sayılmasını buyurmuştur. Ramsay, asıl yâni eski İsaura’nın bu İsaura değil, sonradan Leontopolis adını alan kent olduğunu farketmediği için, özetle, “Daha eskiden durum tersineydi” yani Piskopos Leontopolis’te değil İsaura’da idi diyor. Gerçekten, 325 yılındaki Nikaia/İznik konsil’ine

Resim 104. İsaura Nova. Aynı burca yakından bakış.

(piskoposlar kurultayına) hangi piskoposların hangi kentlerden gelerek katıldığını gösteren listeden öğreniyoruz ki, o konsil'e, İsaura piskoposu Silvanus katılmıştı, oysa Leontopolis piskoposu diye bir kimse katılmış değildi. Ama aslında, Leontopolis kenti (eski) İsaura'dan başkası olmadığı için, katılan, sonradan Leontopolis adını almış kentin piskoposuydu. Piskoposluk orada olduğuna göre, para basan İsaura kenti de o olmalıdır; Sear s.248 ve 273'deki paraların İsaura Nova parası diye nitelendirilmesi yanlış olsa gerektir.

Her iki İsaura kenti yöresindeki halk, yalnız Strabon döneminde değil, çok daha sonra da, Roma İmparatorluğuna ve onun uzantısı Bizans İmparatorluğuna sürekli baş ağrısı olmuş; bu ulaşılmaz dağlık bölgede hemen hemen bağımsız yaşamış, ikide bir çapul akınlarıyla çevreyi kasıp kavurmuştur. Ancak, Zenon'dan sonra İmparator olan Anastasios

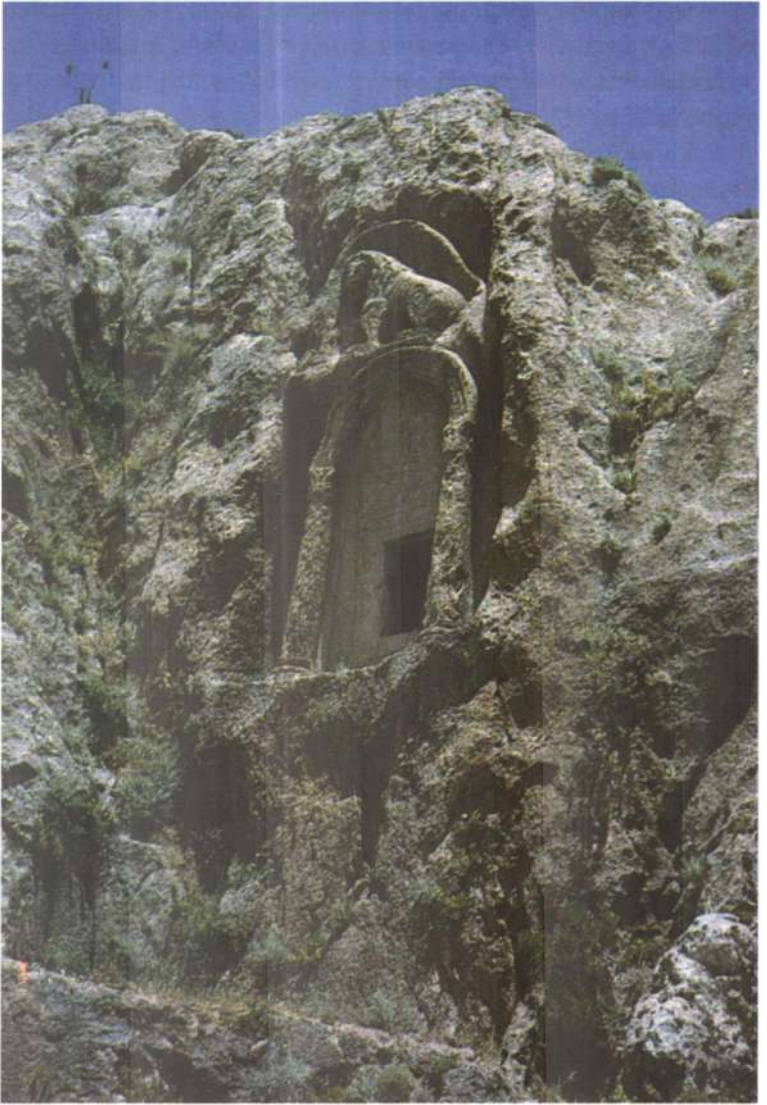
Resim 105. İsaura Nova. Kuzeybatı surları ana giriş kapısının şimdiki hâli.

(491-518) Goth'lardan oluşturduğu birliklerle bunları ezdi; dağlardaki berkitilmiş kentlerine, kasabalarına çekilen İsaoria halkının o kentleri, kasabaları kuşatıldı, alındı, yıkıldı. Yerli halkın tüm ileri gelenleri, ya dövüşürken öldürüldü ya da zincire vurulup köle edildi, gençleri Trakya'ya sürüldü. Böyle iken, İustinianus döneminde bile yerli halkta haydutluk ve çapulculuk eğiliminin kökü kazınmış değildi.

(Yeni) İsaora, pek güçlü olasılıkla, Anastasios dönemindeki bu yıldırma, ezme, berkitilmiş kent ve kasabaları yıkma fırtınasının kurbanı olmuş, hemen hemen yerle bir edilmişti. Çünkü, şimdi Zengibar Kale denen kalıntılar alanında görölen sur ve burç kalıntıları açıkça, geç Roma ve kısmen erken Bizans dönemi yapıtlarıdır. Daha sonraki Bizans dönemlerinden kalıntı görölmüyor.

Resim 106. İsaora Nova. Ana giriş kapısı bitişişindeki anıtsal yapının yıkıntı yığından: Bir kabartmalı taş.

Resim 107. İsauro Nova. Kentin nekropolis bölümünde kayaya işlenmiş anıtsal mezarlardan biri. Benzer bir diğeri için bkz. Resim 108.

Yöre halkınca Zengibar Kale denen İsauro Nova kalıntılarının genel durumunu gösteren şematik çizimi s.150’de, bunun kısa açıklamalarını da karşısındaki s.151’de bulacaksınız.

Burada, kalıntılar alanında görülenler üzerine biraz daha geniş açıklama da verelim.

İlkçağ kenti alanında görülen en önemli kalıntılar, olağanüstü görkemli surların ve burçların parçalarıdır. Bunların yayıldığı sırt üzeri düzlüğünün batı aşağısındaki, çizimde gösterilmeyen bir diğer tepeye doğru da ikincil surların uzandığı bazı izlerden anlaşıyor. Aşağıdaki o tepecikte birtakım anıtsal mimarlık yapıtlarından kalma tek tek, ama görkemli işlenmiş taşlar ve hatta, bir sur kapısına ya da anıtsal ön kapıya ait alt bölüm taşları görülüyor. Fakat bu aşağı bölümde toprakta keramik kırıkları yoktur; demek ki o bölüm pek kısa süreyle iskân görmüş, oradaki yerleşimin ömrü çok kısa olmuş.

Görkemli sur ve burç kalıntılarının çevrelediği yukarı düzlük bölümüne çıkınca, kuş uçuşu 4 km. kadar güneybatı ileride, aşağıda kalan Siristat/Bozkır, seçilebiliyor. Bu yukarı düzlük bölümünün kuzey yarımı, surla çevrili değildir. Fakat o bölümde de bol keramik kırığı ve yerleşim izleri vardır. Bölümün batı yamacında, üst düzlüğün hemen altında, yanyana iki kaya mezarı bulunuyor. Bunlardan biri, bakana göre sol yandaki (Resim 108), Hristiyanlık değil pagan inancı dönemi yapıtı görünüşündedir; diğeri (Resim 107’deki) ise, Hristiyanlık dönemi sanatının özelliklerini yansıtıyor ve herhalde İS 4.yüzyıl sonu dolaylarından daha önceye ait değildir. Bu ikincinin benzeri, sırt üzeri düzlüğündeki surla çevrili bölümün kuzeybatı yamacında, surların hemen altında, nekropolis’in yukarı yanında görülüyor (Resim 109).

Sırt üzeri düzlüğünün surlarla çevrilmiş güney bölümü, surla çevrilmemiş bölüme göre biraz daha yüksektir. Burada, surdan çok, burçların parçaları ayakta kalmıştır. Kuzey uçtaki burcun hemen altında, ana

Çizim 9. İsauro Nova alanında başlıca kalıntıların yerini gösteren şematik çizim.

giriş kapısının alt parçaları ve bunun güney bitişiğinde, yığın hâlinde, pek görkemli, bazı taşlarının dış yüzeyi kabartma işlemeli (işlenenler uzun sorguçlu Lykia türü tolga ve silâh kabartmalarıdır) bir anıtsal yapının kalıntısı görülüyor. Burçlarda duvar işçiliği rektangonaldır; yâni Roma egemenliği çağı surlarının hemen hepsinde görülen, dikdörtgen prizma biçiminde kesilmiş iri taşların, yatay sıralar hâlinde üstüste yerleştirilmesine dayanan teknikle yapılmışlardır. İlginç olan, bu duvar işçiliğinde, bazı Karia kentlerinin Hellenistik surlarında görüldüğü gibi, yatay dizilerin eşit kalınlıkta değil, bir ince bir kalın dizi biçiminde yerleştirilmesidir.

ÇİZİMDE SAYI İLE GÖSTERİLEN KALINTILAR ÜZERİNE KISA AÇIKLAMALAR

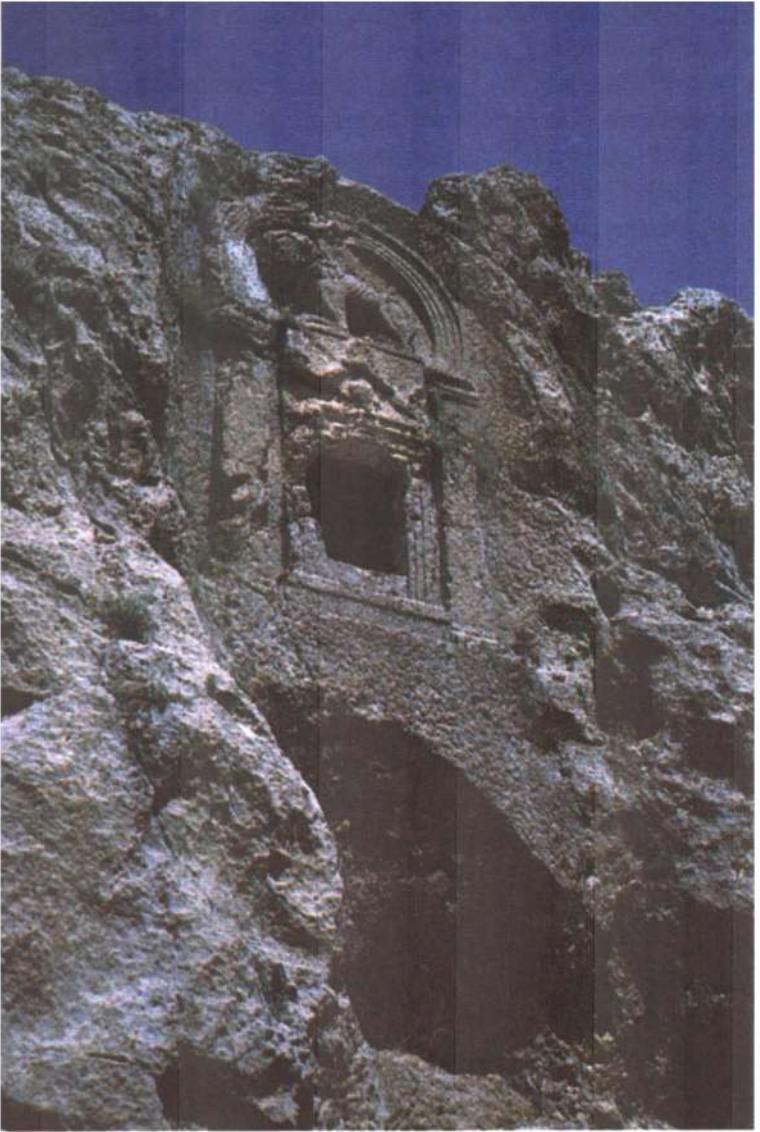
1. Kentin surla çevrilmemiş bölümünün batı yamacındaki iki kaya mezarı (bkz. Resim 107, 108).
2. Surla çevrili bölümde, kuzeybatı surları dibinde bulunan kaya mezarı.
3. Nekropolis alanı; lâhitler ve orada (ilkçağda olduğu gibi ?) akıp duran pınar.
4. Kuzey burcunun görkemli kalıntısı.
5. Surların giriş kapısı.
6. Yığın durumundaki, anıtsal bir yapının kalıntısı.
7. Yığın durumundaki, kuzeybatı surları.
8. Yığın durumundaki, büyük bir yapının kalıntısı.
9. Batı surları ve burçları.

Diğer bir ilginç özellik, burçların kare, dikdörtgen, çember plânlı olmayıp yan ve arka duvarlarının düz, ama ön duvarlarının silindirik daha doğrusu çember parçası şişkinliğinde olmasıdır.

Surların çevrelediği kent alanında genellikle yığın durumunda bazı yapı kalıntıları bulunuyorsa da, bunlardan hangisinin ne yapısı olduğunu yalnız yığının görünüşüne bakıp söylemek olanağı yoktur.

Resim 108. Çizimde yeri gösterilen ikiz kaya mezarlarından biri.

Resim 109. İsaúra Nova. Kuzeybatı surları altındaki diğér kaya mezarı.

4. KODYLÈSSOS

Bozkır ile Dinek arasındaki Tahtalı köyünde bulunan bir yazıttan, o yakınlarda ilkçağda bir Kodylèssos kentinin varlığı öğrenilmiştir. Oradaki Güdelisin köyünün adı Kodylèssos'a çok benzediği (ve Anadolu -ssos bitişleri Türk ağzında hep -sun, -sın olduğu için) ilkçağ kentçisi o kente lokalize ediliyor (Zgusta, s.275).

Kodylessos adının ortasındaki è, Hellen yazımında, eskiden a'ya yakın değer taşıyan η ile yazılıyor. Bunu da göz önünde tutarak, adın aslının Kodulassa, yâni Kodu-la-(a)ssa, Kotys'in-yavrusunun-kenti ya da Kodu-(u)la-(a)ssa, Kotys'in-koruluğunun-kenti anlamında bulunduğunu sanıyorum. Bkz. TT Adlar kitabımızda Kadys, -la, ula, assa.

Kodylessos kentçisinin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Yazıtın bulunduğu yer dolaylarında herhangi bir ilkçağ kentinin yapı kalıntılarının varlığı hakkında da hiçbir kaynaktan işaret görmedim.

5. PİRLAVGANDA/HADİM/HADİM ve yakınındaki ASTRA

Özel kaynakça: Tevfik Taş/Ayaz F. Pınar. Unutulan kasaba Hadim. Atlas (Aylık coğrafya ve keşif dergisi) No. 72, Mart 1999, s.48-58; Yasemin Er Scarborough. İsauria (XIII. ArST c. I, s.339 vd.; s.341'de Hadim'den söz edilmektedir.)

Konya iline bağlı ilçe merkezi Hadim'in eski adı, 19.yüzyıl Osmanlı belgelerinde, "Pirlavganda, nâm-ı diğeri Hadim" diye anılıyor (Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş, Ankara 1988, s.240). Bu Pirlavganda adının sonunda, Luvi diliyle ardılı dillerin -lı anlamındaki wanda/anda takısını açıkça görüyoruz; ancak baştaki Pirlavg(a?) biçimine bürünmüş bölümün aslını ve anlamını saptayamıyoruz. Bugün kullanılan Hadim adı ise, 18.yüzyılda kasabaya göçen bir din bilginin-

den, Ebu Said Muhammed bin Mustafa el Hadimî'den (1701-1762) geliyor; bu kişinin türbesi Hadim kasabasındadır. Şimdiki mensuplarının birçoğu Çanakkale ilinde, kimi de İzmir'de bulunan Hadim Oğulları da adlarını Hadim kasabasından alıyor. Bu aileden tarih belgelerinde ilk görünen kişiler, 1691 yılında (o zamanlar köy durumunda olan ve hâlâ Pirlavganda adını taşıyan) Hadim'den göç ederek Çanakkale ilindeki Bayramiç'e gelen, orada hayvan besiciliği ve Tabaklar Deresi kıyısında debbağlık (=tabak'lık) yâni işlenmiş deri üreticiliği yaparak zenginleşen Ahmet ve Mustafa adlı iki kardeşdir. Bunlar ve aileleri, Bayramiç'in yöresinin ağaları durumuna gelmiştir (bkz. bu dizideki Troia kitabımızda s.336). Padişah II. Ahmet (1691-1695) yörede Sancak Beyliği görevini onlara (veya onlardan birine) vermiştir. Bu aileden en ünlü kişi, 1816 dolaylarında Biga Sancağı Mütesellimi olan ve kabri Bayramiç Tepe Câmii hazîresinde bulunan Hacı Osman Bey'dir.

Luvi dilinden yahut onun ardılı yerel İÖ 1. binyıl yerli dilinden gelme Pirlavganda adı, yerleşimin tarihçesinin çok eskilere uzandığını kanıtlıyorsa da, yerleşimin kuruluş dönemi ve Osmanlı egemenliği öncesindeki tarihçesi üzerine, (yakın zamana kadar ancak pek önemsiz, küçük bir köy durumunda bulunması nedeniyle) hiçbir şey bilmiyoruz. Şimdiki Hadim adının nedeni olan Ebu Said Muhammed bin Mustafa el Hadimî'nin Hadimî'liği nereden geliyor, onu da saptayamadım.

Pirlavganda/Hadim'e 1112'de Buhara'dan gelen bazı İslâm dini bilginleri yerleşmiş imiş; yine de, 18.yüzyıl başlarına kadar Pirlavganda/Hadim, köy niteliğinde idi, böyle iken yönetim örgütü açısından kendisi gibi bir köyler topluluğunun başında (Konya Vilâyeti merkez sancağına bağlı) bir kaza merkeziydi.

Hadim'de, sözü edilmeye değer herhangi bir tarihsel yapıt ya da böyle bir yapının kalıntısı yoktur. Ancak, kasabanın 8 km. kadar kuzeybatısında, Toros Dağlarının 1800 m. yüksekliğe ulaşan bir tepesi üzerinde, kent değil kırsal ve dinsel bir yerleşim olan Astra'nın önemlice

kalıntıları vardır. Altın çağını Roma egemenliği döneminde yaşadığı anlaşılan Astra'da bir Zeus Astrenos (Astra'lı Zeus, Astra'da tapkı gören Zeus) tapınağının, basilika türü bir kamusal yapının, bir odeion'un, birkaç anıtsal yiğit-ata mezarının kalıntıları bulunmaktadır. Elde edilen yazıtlardan, burada yönetimi Zeus Astrenos râhiplerinin yürüttüğü anlaşılmıştır (Thomas Drew-Bear, Antiocheia ve Astra'da yapılan araştırmalar, XIII. ArST c. 2 . 103-108; Osman Ermişler, Astra antik kenti-Balat ören yeri 1992 yılı temizlik ve sondaj çalışmaları IV. MKKS s.385-404; Kemal Sertok/Osman Ermişler, 1994 yılında Astra ve çevresinde yapılan arkeometalürjik araştırma, VI. MKKS s.315-334). Yöre halkı, oradaki kalıntılara Tamaşalık/Tamaşalık Harabeleri diyor. Bunların bulunduğu yere gitmek için, Hadim/Hadım'dan kuzeybatıya, Bozkır'a uzanan yolu izleyecek ve yol üzerindeki Korualan köyünü geçer geçmez sağda göreceğiniz kavşakta doğuya yönelen köy yoluna sapacaksınız. Hemen sonra Yalınçevre (eski adı: Gerez) köyünden geçecek ve onun 2 km. kadar kuzeydoğu ilerisinde aradığınız kalıntıların bulunduğu yerin eteğine geleceksiniz. Bu yöreden, Göksu Irmağı'nın başlangıç bölümü (buna Hadim Göksuyu deniyor) geçer; Astra (Luvi/Pelasgos dilinde, Akıntı, Akarsu; bkz. TT Adlar kitabımızda Asta, Ast-ra) adı bu akarsuya işaret ediyor olmalıdır.

Tevfik Taş/Ayaz F. Pınar'ın yazısında, Hadim yakınlarındaki, sizin oralara gitmenizin zahmetine değmeyecek bazı başka kalıntılardan da söz ediliyor:

Bolat [kasdedilen, Hadim kasabası kuzey yanında, anayolun yâni Dinek, İçeriçumra üzerinden Konya'ya uzanan yolun batı yanbaşındaki Bağbaşı köyünün güneybatı komşusu Polat köyüdür] Yaylâsı'na geldiğinizde, sizi, [Eyiste Çayı kıyısında] ... sarp kayalardaki mağaralar karşılayacaktır. Bu mağaraların hemen altında, geçmiş günlük yaşamdan kesitler veren kabartmaların süslediği büyük bir kaya var. ...İçi oyuk. ...Satacak birşeyler bulmak için dinamitlemişler. ...

Bolat Yaylâsından ... Geyik Dağları'na [güneye] doğru uzanan yol, size ancak meşakkatle ulaşabileceğiniz iki güzel-lik sunuyor. Biri, Hadim'in erken tarihini gösteren antik Ast-ra kenti. ... İkinci antik yerleşim, Artanada/Dülgerler köyü [Hadim'in yol üzerinden 35 km. doğu-güneydoğu ilerisindeki bucak merkezi Aladağ'ın doğu yanbaşındadır].

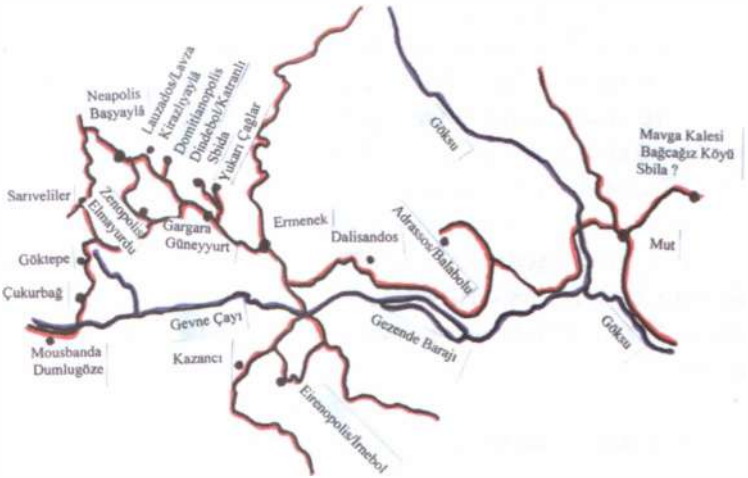
Bu köyde (Dülgerler'de), görünür *in situ* kalıntıdan söz edilmiyor; ilkçağ kenti "örtük" imiş. Fakat taşıma işlenmiş hatta kabartmalı taşlara köy içinde ötede beride rastlanıyormuş; yazıda bunlardan birinin resmi de verilmiş.

C. Ermenek yakınları

1. MARASSA/GERMANİCOPOLİS/ERMENEK

Özel kaynakça: Mustafa Türker Ersen. Ermenek. Atlas (dergi), Ekim 1988, s.70 vd.

Ermenek kasabamızın Roma egemenliği çağında Germanicopolis adını almadan önceki adının Marassa olduğu bazı bilgi kaynaklarında belirtiliyor (örneğin AnaBritannica, Ermenek maddesi). Marassa adı, besbelli ki, Luvi dilinden gelmedir ve Ma-(u)ra-(a)ssa, Yüce Ma'nın Kenti ögelerinden türetilmiştir. Ermenek'in atası olan o önemsiz yerleşim, İS 1.yüzyılda geliştirilmiş, yönetim örgütü açısından kent düze-yine getirilmiş ve Germanicopolis (Germanicus Kenti) diye adlandırıl-mıştır. Bu anlamda kenti kuran, Kommagene devletinin son kralı IV. Antiokhos idi ve adı geçen kral, İS 38 yılında Kommagene devletini diriltten, üstelik ülkesine Dağlık Kilikia'dan, o arada İsauria yöresinden yeni parçalar ekleyen, krallığına da kendisini getiren Roma İmparatoru Gaius Caesar Germanicus'un (Caligula'nın) adını yaşatmak için, kente bu adı vermişti. Paphlagonia'daki Gangra/ Çankırı kenti de, Roma ege-menliği çağında, aynı adı taşımış ve o adla para basmıştır.

Çizim 10. Ermenek çevresinde tarihsel yerleşimler.

Germanicopolis/Ermenek de, dağlık arazide ve ana yollara göre çok sapa bir yörede kaldığından gelişemedi, bayındır ve zengin bir kent olamadı, önemli tarihsel olaylara katkıda bulunamadı, tarih yapıtlarında adının geçmesi için vesile çıkmadı.

Bugün, kasabanın doğu yanındaki eski mezarlığın bitişiğinde bir amphitheatron kalıntısıyla, kayalıklar arasında bir tapınağın kalıntıları görülmekte ise de; bunlar ve hatta Ermenek çevresinde bulunan, birazdan sözünü edeceğimiz tarihsel sit alanlarında görülebilen önemsiz kalıntılar, Ermenek'e yolculuğun yorgunluğunu, bu iş için harcanan zamanı yeterince ödüllendirmemektedir. Ermenek'in 12.yüzyıldan kalma kalesi ve ilçe sınırları kapsamında bulunan Karaman Oğulları dönemi yapıtı birkaç câmi, medrese, türbe vb. dahi, kuşkusuz korunmaya ve

onarılmaya değer olmakla birlikte, onları görmek için Ermenek’e kadar gitmeye degecek önemde değillerdir. Siz de benim gibi, M. Türker Erşen’i okumakla yetinebilirsiniz:

Ermenek, kuzeyinde yükselen sarp kayalara dayanmış sırtını. Dimdik yükselen kayayı enlemesine kesen bir yarık içinde Firan/Ermenek Kalesi bulunuyor. Yerden 60 metre kadar yüksekteki bu doğal oyugu “kale” yapmak için önüne bir duvar örme yetmiş [dolayısıyla orada surları, mazgalları, burçlarıyla, alışageldiğimiz türde bir kale yok –Umar]. ...

Kalenin hemen dibinde Maraspoli Mağarasının bulunduğunu; oradan bir derenin çıktığını ve saniyede 500 litre su vererek hem Ermenek’in su gereksinmesini karşıladığını hem de orada kurulan elektrik santralini işlettiğini, Erşen, anlatımına ekliyor. Dikkat edilsin; bu derenin çıktığı mağara ağzına ve onun üstündeki kaleye, Ermenek içinden, Keben Yolu denen yol izlenerek çıkılıyormuş. Buradaki Keben adının da, Göksu Vâdisi’ne tepeden bakan Ana Tanrıça kabartmasının bulunduğu yerdeki Keben köyünün (İnkılâp Kitabevi yayını Kilikia kitabımızda s.59’a bkz.) adı gibi, akarsu ile, yâni burada, Maraspoli Mağarasından çıkan gür dere ile bağlantılı olduğu kanısındayım (bkz. Türkiye’deki Tarihsel Adlar kitabımızda Keban, Keben, Seben).

2. Ermenek yöresindeki ilkçağ yerleşimleri

a. SBİDA/SBİDÈ/İZVİT/ÇAĞLAR KÖYÜ

Adı çeşitli bilgi kaynaklarımızda Sbeda, Sbida, Sbidè biçimlerinde karşımıza çıkan bu ilkçağ kentinin (bkz. Ramsay, s.408 No. 23) şimdiki ardılı, İzvit köyüdür. Bu köy, Aşağı İzvit ve Yukarı İzvit olmak üzere iki bölümlüdür; o bölümler şimdi Aşağı Çağlar, Yukarı Çağlar edildi.

Her ikisi, kuş uçuşuyla 10-12 km. kadar, Ermenek'in kuzeybatı, bucak merkezi Tepebaşı'nın kuzeydoğu ilerisindedir. Gargara/Güneyyurt'a gitmek için kullandığınız Ermenek-Başıyılâ yolundan yararlanacaksınız ve o yolda Güneyyurt'a gelmeden az önce, dolayısıyla Ermenek'in yaklaşık 9 km. sonrasında sağda (kuzeyde) göreceğiniz kavşaktan, bu köylere ulaşım sağlayan, şimdi asfaltlanmış köy yoluna sapacaksınız. 2 km. sonra Aralık köyünden geçer ve onun da bir o kadar sonrasında Yeni adlı köyde olursunuz. Yol burada ikiye ayrılır; hem sağdaki hem soldaki yine asfalt yüzeylidir ve sağdaki, 3 km. sonra Yukarı Çağlar köyüne; soldaki, 5 km. sonra Aşağı Çağlar köyüne varır, orada biter. Yukarı Çağlar'a giderek oradan kısa bir bağlantı yolu ile Aşağı Çağlar'a gitmek de mümkündür ama o bağlantı yolu asfaltlanmış değildir.

Sbida/Sbidè adının, Phrygia kendi Sibidounda'nın adı ile yakınlığına Ramsay de dikkat etmiştir. Fakat Ramsay'in, her iki adın sonunda wanda/anda takısı bulunduğunu söylemesi yanlıştır. Sibidounda'da bu takı gerçekten vardır ve o adın aslı Sibidawanda (Sibida-wanda, Sibidalı) olmalıdır; Sbeda/Sbida/Sbidè ise onun yalnız kök bölümünü içeriyor. O bölüm, belki, Sw(a)-İda, "Güzel-orman" ögelerinden türetilmişti. Bkz. TT Adlar kitabımızda Swa, İda. Karş. yakın yöredeki (ileride sözü edilecek) bir diğer kentçinin adı, Sbila. Bu kent, Anadolu'nun en önemli vâdi geçitlerinden birinin içinde, Göksu Vâdisi'nde, Mut'un kuzey yakınında idi; adının türetiliş biçimini ve anlamını kolayca görüyoruz: Luvi dilinde Sw(a)-İla, "Güzel-Geçit".

Buradaki yerleşimin tarihçesi üzerine bilgimiz yoktur. Tarihsel kent alanı, Yukarı Çağlar köyünün 5 km. kuzeyinde, Sultantahtı denen yerdir. Ancak, oradaki kent kalıntıları binyıllar boyunca taşları yeni yapılarla kullanılmak için alınmakla talan edildiğinden, görünür herhangi bir ilkçağ ya da Bizans çağı kalıntısı yoktur. Yalnız, "Hizar Kayası" dibindeki kaya mezarı ile, orada, hayli hasarlı bir aslan heykeli bu yerde vaktiyle bir ilkçağ yerleşiminin bulunduğuna tanıklık etmektedir. Her ne kadar gerek DBR "Türkiye Coğrafya Atlası"nda, gerek Atlas dergi-

sinin Ekim 1998 sayısındaki yazıda, bu kalıntılar Domitiopolis kentinin kalıntıları olarak nitelenmekte iseler de bunda yanılğı vardır; hemen şimdi göreceğimiz üzere o diğer ilkçağ kenti, kuş uçuşu 10 km. kadar batı-kuzeybatıda bulunan Dindebol/Katranlı köyünün atası idi.

b. DOMİTİANOPOLİS/DİMİTİOPOLİS/DİNDEBOL/ KATRANLI (TİTİOPOLİS ?)

Özel kaynakça: Ramsay, s.407 No. 16 sonu, s.411 No. 32, s.412 No. 34; Honigmann, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, s.41.

Domitianopolis adı İmparator Domitianus'un adıyla bağlantılıdır ve Domitianus Kenti demektir. Hakkında pek az bilgi bulabildiğimiz bu kentin adı zamanla Domitiopolis'e; sonra daha da çarpıtılıp Dimitiopolis'e dönmüştü ve sonuncu biçim, Türk ağzında, yakın zamana kadar kullanılan Dindebol biçimini almıştı. O yerleşimin ardılı olan Dindebol köyünün adı günümüzde Katranlı edilmiştir.

Dindebol/Katranlı, Aşağı Çağlar köyünün kuş uçuşu 7 km. kadar kuzeybatısındadır ve arada asfaltlanmamış bir bağlantı yolu vardır ama siz herhalde Aşağı Çağlar, Yukarı Çağlar köyleri yöresinden Ermenek-Başyaylâ yoluna, anayola dönüp oradan Katranlı'ya gitmeyi yeğleyeceksiniz. Bu gidişte, Ermenek-Başyaylâ arasında orta yerde güneybatıya, bucak merkezi Tepebaşı'na sapan yolun kavşağını geçtikten 5 km. sonra sağınızda, Katranlı köyünün (asfaltlanmış) bağlantı yolunu göreceksiniz ve ona sapınca 3 km. ileride Katranlı'ya varacaksınız. Dikkat ediniz, kavşaktan biraz sonra yol ikiye ayrılır ve sağa, doğuya sapılırsa hemen yakındaki Yenice köyüne varılır; siz ayırırmda ona sapmadan dümdüz kuzeye gideceksiniz.

Domitiopolis kenti, İS 2.yüzyılda yaşamış coğrafya yazarı Ptolemaios'un yapıtında anılıyor. Daha sonra, konsillere yâni piskoposlar kurultaylarına hangi kent piskoposu olarak kimin katıldığını

gösteren listelerde, 7.yüzyıldan başlayarak, bu kent piskoposunun Dimitiopolis piskoposu diye anıldığını görüyoruz. Demek ki artık kentin adı böyle söyleniyordu.

19.yüzyılın son çeyreğinde yoğunluk kazanan, Anadolu'nun tarihsel coğrafyasına ilişkin araştırmalar sırasında, Ermenek kuzeybatı ilerisinde bulunan Dindebol (şimdi, Katranlı) köyünün adına bakılarak, bu adın Domitiopolis/Dimitiopolis adından bozma olduğu, dolayısıyla ilkçağ kentinin de Dindebol köyü yerinde yahut yakınlarında bulunduğu kabul edilmiştir. Ancak, her ne kadar, Katranlı köyü doğu yakınında, Yukarı Çağlar köyünün kuzey ilerisinde, Sultantahtı denen yerde bir ilkçağ yerleşiminin izleri varsa da (bu yerleşim kalıntılarının taşları, köylülerce alına alına, tüketilmiştir ve in situ kalıntı görülmemektedir, yalnızca kayaya oyma, genellikle üst yanı kemer biçiminde mezarlar günümüze ulaşmıştır. M. Türker Erşen, Atlas dergisindeki yazısında, hem bu bilgiyi hem de mezarların resmini veriyor) orası, az önce belirttiğimiz üzere, Sbida/Sbidè kenti yeridir; Domitianopolis'in yeri belirlenememiştir.

Yeri saptanamayan (ve Hieroklès'in listesinde 709 No. 1'de anılan) ilkçağ kenti Titiopolis'in, Göksu Vâdisi yukarı bölümünde olduğu düşünülüyor (W. Ruge, RE Titiopolis maddesi). Adı, bu biçimiyle, Titius kenti anlamındadır. A.H.M. Jones (s.208) kastedilenin, Marcus Antonius'u destekleyenlerden Marcus Titius adlı kişi olduğunu söylemektedir. Tarihçesi hakkında başkaca bilgimizin olmadığı bu Titiopolis Domitiopolis ile aynı kent değildir; çünkü Titiopolis'in o adla Roma İmparatorluğu çağında para bastığı bilinmektedir.

c. LAUZADOS (LAUZANTIİA ?)

Bu İsauria kenti, konsil'lere yâni kilise örgütünün düzenlediği piskoposlar kurultaylarına katılan piskoposlardan hangisinin hangi kentten geldiğini gösteren listelerde, Lausada olarak; İmparator Kōnstantinos

Porphyrogennetos'un Thema'lara (illere) ilişkin yapıtında Lauzados olarak anılıyor. Ramsay (s.411 No. 28), bu kenti, Lafza/Lavza köyüne lokalize etmektedir.

Adı şimdi Kirazlıyaylâ'ya çevrilen bu köy, Ermenek kuzeybatısında, Zenonopolis/İznebul (şimdi, Elmayurdu) kuzeyindedir; anayol üzerinde ve ilçe merkezi Başyaylâ'nın (Neapolis/Başköy) 4 km. kadar doğu öncesindedir.

Lausada/Lauzados adının anlamını bilmiyoruz. Öz biçimin Lauwassada yâni La-(u)wa-(a)ssa-(u)da, Kaya-lık-yerleşim-hisarı olabileceği akla geliyor. Bu kentçik, belki, Hitit belgelerinde anılan Lauazantiia (H. Ertem, CAD s.86 başı) idi.

Lafza/Lavza/Kirazlıyaylâ köyü, Garstang'de (The Hittite Empire, s.183) hiç umulmadık, olmayacak bir vesileyle anılıyor. Şöyle ki:

Hitit Büyük Kralı II. Mursili, Arzawa seferine giderken, Walma kenti (kanımca klâsik çağın Almoura'sı; Tire yakınlarında) yöresinde yapılan savaşın öncesindeki gecede, Lauasa/Lawasa Dağı'nda tanrılar ona, yengi kazanacağını bildirmişlerdi. Garstang o Lawasa Dağı'nı, klâsik çağ sonrasının (Bizans çağının) Lausada/Lauzados kentçığinin bulunduğu yöreye lokalize ediyor ve dolayısıyla Lafza/Lavza/Kirazlıyaylâ köyü dolaylarına, Ermenek yakınlarına lokalize etmiş oluyor.

Bu görüşe katılmak olanağını göremiyorum. Lawasa Dağı; Sarayköy, Alaşehir doğal yolundan gelip batıya dönerek Küçük Menderes Vâdisi'nin başlangıç bölümüne, doğu ucuna, Tire yakınlarına çıkmadan önce görülen bir dağ olmalıdır. Apasa/Ephesos Beyi Uhhaziti önderliğindeki Arzawa'lıların, kendi üzerlerine yürüyen Mursili'ye karşı ilk meydan savaşını klâsik çağ Almoura kenti (Tire ile Torbalı arasında, adı Ta Almoura'dan bozma Dar Mera köyü yâni şimdiki Eski Oba köyü bitişiğinde önemsiz kalıntıları vardır) yöresinde vermeleri ve savaş yeri

Walma'nın orası olması beklenir ise de, Ermenek dolaylarında savaşmış olmalarını bir olasılık diye düşünmek bile kanımca abestir.

Lausada/Lauzados'un tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Orada görünür durumda herhangi bir ilkçağ ya da Bizans çağı kalıntısı olduğundan da hiçbir bilgi kaynağımızda söz edilmiyor.

d. NEAPOLİS/BAŞKÖY/BAŞYAYLA

İsauria'daki Neapolis (Yenikent), İmparator Kōnstantinos Porphyrogennetos'un Thema'lar üzerine yazdığı yapıtında anılmıştır (Honigmann, Bizans İmparatorluğunun Doğu Sınırı, s.41). Bunun ardılı Başköy, yakın zamanda Başyayla adıyla ilçe merkezi yapıldı.

Yerleşimin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Orada dahi, görünür durumda herhangi bir ilkçağ ya da Bizans çağı kalıntısı olduğundan hiçbir bilgi kaynağımızda söz edilmiyor.

e. ZENOPOLİS/ZENONOPOLİS/İZNEBUL/ELMAYURDU

İlkçağ kenti Zenonopolis/Zenopolis'in (Hellendilinde: Zeno/Zenon'un Kenti; sözü geçen kişi 474-491'deki Bizans İmparatorudur ve İsauria'lıdır; serüvenlerini yukarıda kısaca anlattık, bkz. s.37-38) ardılı olan köyümüz, İznebul'dur (Honigmann, s.41). Bunun adı yakın zamanda Elmayurdu edildi. Köy, Ermenek kuzeybatı ilerisinde, ilçe merkezinden 23 km. uzaklıkta, bucak merkezi Tepebaşı'nın kuzeybatı yakınındadır. Tepebaşı'ndan oraya gidiş 3 km. kadar sürer; aradaki yol asfalt yüzeylidir.

Bu Zenonopolis, İmparator Zenon'un doğduğu yerleşimin geliştirilip bayındırlaştırılmasıyla kent durumuna gelmiş ve Zenonopolis adını almış olmalıdır. Zenon, İmparator olmadan önce, Tarasikodissas Rusumbladeo-

tes Candidus İsauros adını taşıyordu. Hellen dilinde Rousoumbladeotès, “Rousoumbladeotos Oğlu” anlamına gelir (anlamına da gelebilir dense daha doğru olur, çünkü aslında -otès, mensubiyet ifade eden takıdır; örneğin Smyrniotès=İzmirli) ve Rousoumbladeotos İmparatorun babasının adıdır (Seeck, RE Rusoumbladeotos maddesi). Bu adın da, Rousoumblada kentçisi adından çıkma (yâni, Rusoumblada’lı anlamındaki Anadolu söz-cükten Hellen ağzına uydurulmuş) olduğu sanılıyor. Ramsay’e göre Rousoumblada kentçisinin adı, “Bağ” anlamındaki Amblada/Blada sözcüğüyle türetilmiş olabilir ve böyle idiyse Rousoumblada, Hellen dilinde Rousou Mblada, (tanrı) Rousos’un Mblada’sı, “Tanrı Ronds/Ros’un (Luviler ve Hititler’deki Runda, simgesi geyik olan tanrı!) Bağları” anlamındadır. Rousoumblada, sonraki Zenonopolis, şimdiki Elmayurdu olsa gerektir.

Yerleşimin tarihçesi hakkında bilginiz yoktur; orada herhangi bir görünür ilkçağ ya da Bizans kalıntısının varlığından söz edildiğini okumadım, duymadım.

f. MOUSBANDA

Mousbanda/Mousbada, İsauria’da bir ilkçağ kenti olarak Plinius’da (V 93) ve Ptolemaios’da (5 IV 16) anılmıştır. Bu yerleşim, Kalykadnos/Göksu Vâdisi’nde Muzvadı köyüne lokalize edilmiştir (Louis Robert, Villes d’Asie Mineure, s.431 dn. 3).

Muzvadı’nın şimdiki adı, Dumlugöze’dir. Bu köy, Ermenek batı ilerisinde, bucak merkezi Göktepe’nin güneybatı ilerisinde felâket sapa yeredir. Oraya gitmekte ısrarlı iseniz, Zenonopolis/ Elmayurdu’nu gördükten sonra Tepebaşı’na dönecek; anayol niteliğindeki asfalt yüzeyli yoldan, önce güneybatıya inip Uğurlu köyünden geçecek ve ilçe merkezi Sarıveliler kasabasına gidiyormuş gibi yolculuğu sürdüreceksiniz. Arada, bir diğer bucak merkezine, Göktepe’ye ulaşım sağlayan yolun kavşağına gelecek ve o yola girerek 6 km. kadar ilerideki Göktepe’ye

varacaksınız. Bundan sonra, yol, köy yoluna dönecek ama yine de asfalt yüzeyli olacak ve Göktepe'den 8 km. kadar sonra Çukurbağ köyüne varacak; asfalt yüzey rahatlığı orada bitecek, stabilize yol başlayacak; 4 km. kadar ileride, Kalykadnos/Göksu'nun başlangıç bölümü Gevne Çayı'nı aşacaksınız ve hemen orada, çayın güney kıyısı boyunca ya doğuya ya batıya gitme seçimini yapmanız gerekecek. Siz, batıya yöneleceksiniz; 10 km. kadar sonra, o güney kıyıdaki Dumlugöze köyünde olacaksınız. Orada incelemelerinizi bitirdikten sonra, dilerseniz, İsauria bölgesine dönmeyip, geldiğiniz stabilize yoldan bu kez batıya doğru giderek İsauria'yı Alanya güneydoğu yanbaşına, Akdeniz kıyısına bağlamak üzere yeni açılan bir anayola çıkar ve oradan Alanya'ya inersiniz.

Mousbanda'nın tarihçesi hakkında ve onun günümüzdeki ardılı Dumlugöze köyünde var olabilecek herhangi bir tarihsel yapı kalıntısı hakkında hiçbir bilgi kaynağında işaret bulamadım. Son derecede sapa yerdeki Dumlugöze köyüne gitmeyi de, bu işi yapmak gereksinmesine nüfus kaydım pek eskidikten sonra sıra geldiği için, şimdi göze alamıyorum; o çalışmayı genç araştırmacılara bırakıyorum.

g. EİRENOPOLİS/İRNEBOL/İRNABOL

Eirènopolis, erken Bizans çağının bir İsauria kentidir; Ermenek güneydoğu yakınındaki İrnebol/İrnabol köyünün yerinde idi (Ramsay, s.405 No. 11). Kent Ptolemaios'ın yapıtında anıldığına göre, tarihçesi Roma egemenliği çağına da uzanmaktadır. Demek ki, kentin adı, Eirènè Kenti anlamında görünmekle birlikte, Bizans İmparatoriçeleri, Prensesleri Eirènè'lerden birinin anısını yaşıyor olamaz.

Eirènè, Hellen dilinde “Barış” demektir. Dolayısıyla Eirènopolis adı, “Barış Kenti” anlamında görünüyor. Ancak, bu adın Eirènè edilmiş bölümünün gerçekte Luvi kökenli İbra-wana, Gürsu-Ülkesi adının Hellen ağzına uydurulmuş biçimi olduğunu güvenle söyleyebiliriz. Bu

güvenin dayanakları, TT Adlar kitabımızda Eirênopolis ile ilgili yerde belirtilmiştir.

İmebol/İmabol köyü, Aşağı İmebol/İmabol ve Yukarı İmebol/İmabol olmak üzere iki bölümlüydü. Şimdi bunlardan birincisi İkizçınar, diğeri Çatalbadem edilmiştir. Adı geçen köyler, Ermenek'in güney ilerisinde, Anamur'a uzanan ana yol üzerinde bulunan bucak merkezi Kazancı'nın doğu yakınındadır. Sözüünü ettiğimiz (elbette ki asfalt yüzeyli) ana yolda Kazancı'ya gelmeden 5 km. kadar önce solda/doğuda göreceğiniz kavşaktan gireceğiniz, yine asfalt yüzeyli yolda güneydoğu yönünde 7 km. gidince (arada Belcekoz köyünden geçeceksiniz) bir yol ayırımına geleceksiniz; Çatalbadem sağınızda, güneybatı yakınınyzdadır, İkizçınar da solunuzda, doğu yakınınyzdadır. Köylere kadar dahi bağlantı yolu asfalt yüzeylidir.

Kentin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında para bastığını biliyoruz (Sear, s.85, 136, 228, 248, 362, 435, 448, 512). Orada görünür ve böylesine sapa bir yere gitmenin zahmetine değer herhangi bir ilkçağ ya da ortaçağ kalıntısının varlığından söz edildiğini de hiçbir bilgi kaynağında görmedim.

h. DALİSANDOS (ERMENEK YAKININDAKİ)

Özel kaynakça: Ramsay, s.370 No. 7, s.407 No. 17; David French, The Site of Dalisandus, Epigraphica (Bonn'da yayınlanan dergi), No 4, 1984, s.85-98.

Lykaonia'da iki tane Dalisandos kenti vardı. Bunlardan, Beyşehir doğu ilerisindeki Fasıllar köyü yakınında olandan ileride söz edeceğiz (bkz. s.217). İkincisinin, çok daha güneydoğu ileride, Ermenek doğu yakınlarında olduğu bulunan yazıtlarla anlaşılmıştır.

Dalisandos adının Luvi dilinden yahut onun İÖ 1. binyıldaki yerel ardılı olan yerli dilden geldiği kuşkusuzdur. Ancak öz biçimi, türetiliş

ögeleri ve anlamı güvenle saptanabilmiş değildir. W. Ruge, bu adı Luvi baştanrısının adlarından biri olan Sanda sözcüğüyle bağlantılı görür. Bu gerçekten çok güçlü olasılıktır, çünkü göreceğimiz üzere diğer Dalisandos, Teşup/Sanda'nın Luviler zamanından kalma, şimdi sırtüstü yatar durumda ve Fasıllar köyü yakınında bulunan heykelinin karşısındaki yamaç üstü düzlüğündedir.

Şimdi sözünü ettiğimiz Dalisandos ise, Ermenek-Mut anayolu üzerinde, Ermenek'in (yol üzerinden değil kuş uçuşu) 10 km. kadar doğu-güneydoğusunda bulunan Çamlıca köyünün kuzey yakınındadır; kalıntılar alanına, Mustafa Türker Erşen'in Atlas dergisi Ekim 1998 sayısı s.70 vd.'da yayınlanan yazısından öğrendiğimize göre, köy ile (10 km. kuzey ileride yüce doruğu bulunan) Teke Dağı arasındaki Tekeçatı Yaylâsı'na çıkan yâni kuzeye doğrulan ham yoldan (haritalarda görülüyor) yararlanılarak ulaşılır. Ancak orada da yalnızca kaya mezarları kalmıştır, kentin görünür kalıntısı yoktur. Buna şaşmamalı; çünkü kentçik, "var iken" dahi, şehir taklidi (müsveddesi) diye nitelenen pek uydurma bir yerleşim idi (Ramsay, s.407 dn. 2).

D. Mut yakınları

1. ADRASSOS/BALABOLU

Mut ile Ermenek arasında kuş uçuşu tam orta yerde, Yalnızcabağ yaylâsında kalıntıları bulunan tarihsel kent, 1198 yılına ait Ermenice bir belgede Balabol diye anılıyor ve bu yöreye Gersag adlı bir Bey'in egemen olduğu belirtiliyor (Hellenkemper, s.16). Aynı kalıntılar alanına şimdi Balabolu denmektedir. Adın aslı, belli ki, Rumca Palaia Poli (son i'si  ile; "Eski Kent") idi.

Yalnızcabağ köyü, hayli sapa yerdedir. Oraya gitmek için, Mut'tan Ermenek'e uzanan yolun yaklaşık üçte birine gelince yâni anayol üzerinde Zeytinçukuru ve Evren köylerini geçip orada hep kuzeybatıya

doğru ilerleyerek, yolun birdenbire güneye döndüğü Çamlıca köyüne gelince, anayoldan ayrılacak, kuzeybatıya uzanan stabilize yüzeyli köy yoluna gireceksiniz. 3 km. ileride Tekeli köyünü geçmenizden yaklaşık 2 km. sonra yol ikiye ayrılacak; siz soldakine sapacak, 3 km. kadar sonra Çatakbağ köyüne ve ondan yaklaşık 4 km. sonra da Yalnızcabağ köyüne varacaksınız.

Buradaki kentin tarihçesinin ilkçağa uzandığı ve o çağdaki adının Adrassos olduğu biliniyor (Ramsay, s.408 No. 2; kentin nekropolis’inde bir inceleme: E. A. Rosenbaum, Late antique sarcophagi in Adrassus, Mansel’e Armağan, c. I s.483-492). Adrassos adı, Adra ve assos bölümlerinden türetilmiştir, Ana Tanrıçanın erkeği olan (Adra=Luvi dilinde Erkek, Koca) tanrı Teşup/Tarkhun/Sanda/Adra ile bağlantılıdır, Adra’nın Kenti demektir. Kentin eteğinde bulunduğu dağ da hâlâ Adras Dağı diye anılır; Hellenleşme döneminde, dağ yahut ırmak adları mutlaka eril olacağı, -a ile bitemeyeceği için, o tür adların tepsi -as, -os vb. biçimlerde eril bitişli edilmiştir. Böyle iken Bergama kuzey yakınında Madra (yâni Ma-Adra, Ana Tanrıçanın Erkeği) dağının adının böyle Madra olarak günümüze kadar gelebilmesi şaşılacak iştir.

Balabol’daki kentin tarihçesi hakkında, yukarıda söylediğimiz dışında bilgi yoktur. Oradaki kalıntıların, bu ölçüde sapa ve dağlık yerde bulunan o yere gitmenin zahmet ve sıkıntısına değecek nitelikte olduğu hakkında da hiçbir bilgi kaynağında açıklama hatta işaret görmedim.

2. CLAUDİOPOLİS/MUT

Özel kaynakça: Mükerrrem Usman Anabolı, Mut’da bulunmuş olan Roma devri lâhitleri (5. TT Kong., s.182-194); Ramsay, s.402 No. 4, s.414 No. 39, s.415 No. 40.

a. Adı

Anadolunun, Torosları yarıp geçen en görkemli vâdisi içindeki bir kentin adı olan Mut sözcüğünün Luvi dilinde “Vadi” anlamına geldiğini, bu ögeyi içeren tarihsel adları taşıyan yerleşimlerin topografyasına bakarak, tümevarım yoluyla ve güvenle anlayabiliyoruz. Bkz. TT Adlar kitabımızda Mut Sözcüğü.

Mut kentinin Roma ve Bizans çağları boyunca resmî adı, Claudio-polis yâni Claudius Kenti idi (Ramsay, s.402 No. 4, s.414 No. 39, s.415 No. 40).

Resim 110. Mut. Kalenin genel görünüşü.

b. Tarihçesi

Bu kentin, kurularak, yahut -daha güçlü olasılıkla- oradaki önemsiz yerleşimin geliştirilmesiyle, yörede Roma kültürünü yayacak ve ordu üssü olarak kullanılacak Roma colonia'larından, yavru kentlerinden biri hâline getirilmesi, Claudiopolis adını alması, İmparator Claudius döneminde (İS 41-54) olmuştu. Kente Romalı göçmenler yerleştirildi.

Kentin yeri, colonia işlevi açısından, pek uygundu: Romalıların, Pontos Krallığını bir ölçüde dirilterek onun Anadolu'daki öz yurdunda egemen kıldıkları, yeni Pontos Krallığı'nın tahtına geçirdikleri

Resim 111. Mut Kale duvarında, yapı taşı olarak kullanılmış Roma çağı mimarlık yapıtlarından bir parça.

II. Polemon'dan, yaptıkları ülke bağışını geri alınca, ona gönül alma armağanı olarak verdikleri Ketis bölgesi (bugünkü bucak merkezi Sarıkavak dolayları) ve onun kuzeyindeki yöre ile, Claudius'un bir kez daha dirilttiği, IV. Antiokhos'a geri verdiği Kommagene Krallığı ülkesine eklenen (asıl Kommagene'nin hayli uzağındaki) kıyı kesimlerini birbirinden ayıran vâdide yâni Kalykadnos/Göksu vâdisinde idi. Adı geçen vâdi, Polemon'a da, Antiokhos'a da verilmeyip Roma ili Kilikia'nın kapsamında bırakılmıştı; onlara verilen ülke bölümlerini birbirinden ayırarak denize kadar uzanıyordu. Diğer yandan, Claudopolis/Mut, Roma egemenliği yıllarında da haydutlukla geçinen İsauria halkını baskı ve denetim altında tutmaya katkıda bulunabilecek bir yerdeydi.

Resim 112. Mut. Dağ Câmii, uzaktan genel görünüş.

Ne var ki, bu konumu, yâni dağlık yerde olması, ana yollardan uzakta bulunması, Claudiopolis'in gelişmesini, bayındır ve zengin bir kent durumuna gelmesini engellemiştir. Keza, onun tarih olaylarını etkileyebilecek ölçüde önem kazanmasını, karıştığı tarihsel olaylar nedeniyle adının tarih kitaplarında geçmesini engellemiştir. Bu nedenle, Mut'un ilkçağ ve ortaçağ tarihçesi üzerine hemen hemen hiç bilgimiz yoktur. Yalnız, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği döneminde birkaç kez para bastığını biliyoruz (Sear, s.112, 216, 320, 339).

c. Kalıntılar

Claudius döneminde bayındırlık yapıtlarıyla donatılmış da olsa sonraları gittikçe düşkünleyen Mut'da, ilkçağ Claudiopolis kentinden günümüze ulaşmış görünür yapı kalıntısı yoktur. Yalnız, kasaba içinde temel kazıları vb. çalışmalar yapılırken, ilkçağ yapılarının duvar kalıntılarına rastlandığı yahut ilkçağ mimarlık yapıtlarından döküntü parçaların çıkarıldığı olmaktadır. Böyle birkaç parça, şimdiki biçimiyle bir ortaçağ yapısı olan Mut kalesinin duvarlarında yapı taşı olarak kullanılmıştır. Keza, kasabanın 2 km. güneybatısındaki, Beylikler dönemi (14.yüzyıl) yapıtı olduğunu sandığım Dağ Câmii'nin yapımında ilkçağ mimarlık yapıtı parçalarının kullanıldığı görülüyor.

Mut'un yakın çevresindeki kalıntılar arasında, özellikle, Mut-Karaman yolu üzerinde, seyrek bir çam ormanı ile kaplı yamaçta kurulmuş, Alacahan (ya da Alahan) Manastırı denen manastırlar, kiliseler kompleksi anılmalıdır. Buradaki yapı kalıntıları üzerine ayrıntılı bilgi, P. Verzone'nin ve Semavî Eyice'nin yayınlarında bulunabilir (P. Verzone, Alahan manastırı mimarîsi üzerinde bir inceleme, çeviren Mükerrerem Usman, İstanbul 1955; Semavî Eyice, Karadağ/Binbir Kilise ve Karaman çevresinde arkeolojik incelemeler, İstanbul 1971, s.89-105). Semavî Eyice, aynı yapıtında (s.105), Alacahan/Alahan Manastırı'nın doğu ilerisinde, bir dağ köyü olan Kestel/Dağpazarı'nın

yakınlarındaki kilise ve manastırlar topluluğu kalıntıları üzerine de bilgi veriyor.

Karaman-Mut yolunun güney uzantısı denebilecek bir yerde, o yoldan biraz doğu içeride ve Silifke'den yaklaşık 20 km. uzaklıkta bulunan Keben köyünde, Hitit'ler çağından kalma, Ana Tanrıça'yı canlandıran ilginç bir kaya kabartması vardır; ancak o yöre Lykaonia yahut İsaoria kapsamında değil Kilikia kapsamında sayılmak gerektiğinden ben de o kabartma üzerine şimdiki dizide daha önce yayınlanan Kilikia kitabında (s.59, 60) bilgi ve resim sunmuştum.

3. SBİLA/PSEBİLE/VERİNOPOLİS

Sbila/Sibila/Sibilla/Sibela kentinden ve adının kökeninden, anlamından daha önce Sbida kentiyle ilgili bölümde söz etmiştik (bkz. yukarıda s.160). Kentin adı birtakım bilgi kaynaklarında Psebila, Psibella, Syballa, Sybola diye de geçmektedir. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın bu kentten geçmiş olması dolayısıyla yerini (Almanya'nın Türkiye Büyükelçilerinden, tarih araştırmacısı) E. Eickhoff araştırmış ve şu sonuca varmıştır (VII. TT Kong., c. I s.273): "Sibila'nın Mut kuzeyindeki yüksek dağlık bölgede ve Büyük Eğri Dağı sırtının güneyinde bulunan Mavga Kale yıkısının yerinde aranması gerektiğinde hiç kuşkusuz yoktur" (Eğri Dağı adının da Ağrı Dağı adıyla hısımlığına ayrıca dikkat edelim).

Mavga Kalesi adında karşımıza çıkan Mavga'nın kökenini, anlamını güvenle saptayamadım. Belki aslı Luvi dilinden Mauwaka, yâni Ma-uwa-ka, Ma-tapınağı-yeri'dir; bkz. TT Adlar kitabımızda Ma, uwa, ka. Ayrıca bu Mavga adı, ilçe merkezi Hadim'in eski adı olduğunu gördüğümüz Pirlavganda'nın avga'sını da içeriyor; bu belki de rastlantı değildir. Luvi/Pelasgos kültürünün yayılma alanı kapsamında birçok örnekte tarihsel ad olarak yahut tarihsel adlar içinde karşımıza çıkan bu sözcüğün "Tapınak" anlamında olabileceğine değinmiştim (bkz. TT Adlar kitabımızda Auga sözcüğü).

Sbila kentinin Bizans çağında taşıdığı Verinopolis adı ise (bkz. Ramsay, s.381 No. 26) Hellen dilinde Verina kentini anlatır. Verina'nın, İmparator I. Leon'un (457-474) eşi olduğunu ve daha sonraki İmparator İsaoria'lı Zenon'u devirmeye çalıştığını görmüştük.

Bu önemsiz yerleşimin tarihçesi hakkında, söylediklerimizin dışında bir bilgiye rastlanmıyor.

Eickhoff'un söz ettiği Mavga Kalesi'nin yeri, Yapı-Kredi yayını Türkiye Karayolları Atlası 1996'da s.152'de gösteriliyor: Bu kale, Mut'un 16 km. kuzeydoğusundadır ve Mut'tan oraya Kelceköy, Çaltılı, Bağcağız köylerinin yolundan gidilir. Sadık Özkan, Mavga Kalesi adlı yazısında (Shell yayını İlgi dergisinin Mayıs 1980 sayısında s.26-29) şu bilgiyi veriyor:

Kalenin bulunduğu yamaçlar, ortalama 300 rakımlı Mut Ovası'nın yavaş yavaş yükselen zeminini birdenbire duvar gibi keserler. Sağlı sollu iki sel yatağının orta yerinde kalarak bu dimdik yamaçlardan ayrılan Mavga kayası tabiatın yarattığı bir Bâbil Kulesi gibi muhteşem ve ürkütücüdür. ... Tabii dehlizler, odalar, sütunlar, galeriler, katlar, asmakatlar, küçük müdahalelerle insanlar tarafından akıllıca kullanılmıştır. ... Bu kaleye insan eliyle ilk ilâve taşın ne zaman konulduğu meçhuldür. Fakat bir seyyar merdiven olmadıkça ulaşılamayan burç ve etrafındaki duvar kalıntılarının Selçuklular devrinde "imar edildiği" burç üzerindeki kitabede yazılıdır.

Yazar, kitabe metninin Arapça aslını ve Türkçe çevirisini de veriyor. Bu yazıta göre kale bedenini Sultan Alaeddin Keykubad'ın emriyle, hicrî 627 (1229) yılında Tuğrul adlı bir mimar onarmıştır.

Ancak, Eickhoff'un "Sbila'nın yeri Mavga Kalesidir" görüşüne katılamıyorum. Çünkü Friedrich Barbarossa, Laranda (Karaman)'dan

güneye ilerliyordu. Ünlü Sertavul Geçidi'nden geçmişse, daha sonra bugünkü anayolun izlediği kolay gidişi yeğlemeyip, güneydoğuya, dağ sırtının yüceliklerindeki sarp yollardan, Dağpazarı Kalesi önünden geçerek, Mut'a değil de Mut'un kuzeydoğu ilerisine ulaşmayı ve oradan Mut doğrultusunda yürüyüp Göksu Çayı vâdisine varmayı yeğlemesi asla beklenecek şey değildir.

Kaldı ki, onun Laranda/Karaman sonrasında Sertavul Geçidi'ni aşan yola girdiği konusunda dahi bilgimiz yoktur; Barbarossa, Karaman'dan Ermenek'e uzanan yolu izlemeye başlamış ve Bucakkışla'da Göksu'yu aşmış artık hep ırmak vâdisini izlemiş olabilir. Bu olasılıkta, Kıravga köyü yanındaki Kıravga Kalesi de ırmak vâdisi boyunca gelen yolu ve ayrıca oradaki köprüyü denetleyen bir kale olarak, Sbila/Verinopolis yeridir demek için Eickhoff'un söz ettiği Mavga kalesinden daha uygun bir yerdir. Ayrıca, Verinopolis, adındaki polis bölümünün gösterdiği üzere, yönetim örgütü açısından kent düzeyinde bir yerleşimdi; bu tür yerleşim ise ancak o tür yerleşimlerin yaşayabileceği bir yerde aranmalıdır ve Bucakkışla'dan başlayarak hayli genişleyen Göksu vâdisi, öyle bir yerdir; oysa Eickhoff'un Büyük Eğri Dağı dediği, bazı haritalarda Büyük Eyre Dağı olarak gösterilmiş, doruğu 2025 m. yüksekliğe ulaşan o dağın güney yamacındaki Mavga Kalesi dolayları, öyle yer değildir.

III. LYKAONIA'DAKİLER

Çizim 11. Lykaonia bölgesindeki tarihsel yerleşimler ve yol bağlantıları.

Lykaonia üzerine özel kaynakça: William M. Ramsay. *Lycaonia*. JÖAI (Jahrbuch des österreichischen archäologischen Instituts) c. VII/2, 1904, derginin içine konmuş ek s.69'da genel harita ile; James Mellaart, *Early cultures of the south Anatolian plateau* (AS c. 11, 1961, s.159-184); James Mellaart, *The late chalcolithic and early bronze ages in the Konya Plain* (AS c. 13, 1963, s.199-236); Gürbüz Alp, *Konya çevre araştırmaları 1970*, VIII. TT Kong., c. I s.537-538; Semih Güneri, *Orta Anadolu höyükleri*. Karapınar, Cihanbeyli, Sarayönü, Kulu araştırmaları (VII. ArST s.323-340); Hasan Bahar'ın Konya-Karaman illerindeki yüzey araştırmalarına ilişkin yazıları: XIV. ArST c. 2 s.359; XVI. ArST c. 2 s.232; XIX. ArST c. 2 s.257; Mehmet Arif Bilici, *Yeraltı şehirleri kazısı XII. MKKS s.191-198* (bu şehirler Konya ili Karapınar ilçesi Akören köyü sınırları içindedir; Ereğli ve Karapınar'a 40 km., Konya'ya 100 km. uzaklıktadır).

A. Konya ve yakınları

1. KİNDYRİA

Kındıras, yeni uydurma adıyla Demioluk, Kadınhanı güney yakınında bir köydür. Kındıras adının, oradaki yahut pek yakın bir yerlerdeki ilkçağ kentçığı Kindyria'nın adından bozma olduğu, yörede bulunan ve Kindyria kentinden söz eden bir yazıtla anlaşılmıştır (Louis Robert, Yer Adları, EÜ Sosyal Bilimler [şimdi, Edebiyat] Fakültesi Dergisi No. 1, s.9 sonu. Zgusta ise, s.265'de, ilkçağ kentinin yeri hâlâ saptanamamış gibi bilgi veriyor).

Kindyria adının Luvi dilinden ya da onun bölgesel uzantısı olan İÖ 1. binyıl dilinden gelme Kindura'nın Hellen ağzına uydurulmuş biçimi olduğu açıktır: Kind(a)-ura, Yüce Kinda. Kinda, keza burunsal n sesinin ihmal edilmesiyle (Kidainis, Kiddioukomè, Kidyessos, Kidyeseis gibi tarihsel Anadolu adlarında gördüğümüz) Kida; Kanda/Sanda adının, daha doğrusu sıfatının, yalnız Ana Tanrıça ya da Artemis için kullanılan dişî biçimidir. Anadolunun Karia bölgesinde, Milâs-Bodrum yolu üzerinde Kindya/Kindyè olarak tanınan bir Artemis Tapınağı vardı (Herodotos, V 118; Karia kitabımıza bkz.): Kind(a)-uwa, Kinda-lık yer, yâni Kinda-Tapınağı.

Kındıras/Demioluk köyüne gitmek için, Kadınhanı'ndan Konya yolunda 7 km. kadar doğuya ilerleyecek; orada sağda göreceğiniz kavşaktan başlayan ve güneye yönelen asfalt yüzeyli köy yoluna sapacak; 5 km. kadar sonra varacağınız Şahören köyünden sonra stabilize yüzeyli olan aynı yolda gidişi 2 km. sürdürünce geleceğiniz yol ayrımında sağa, batıya sapacak ve yine 2 km. kadar sonra Demioluk'da olacaksınız. Ancak buradaki ilkçağ yerleşimi Kindyria'nın tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Orada görünür tarihsel kalıntı da bulunmamaktadır.

2. LAODİKEİA / YORGAN LÂDİK / HALICI (VE YAKININDAKİ ZİZİMA)

Özel kaynakça: David Magie, c. II s.1313 No. 17; Ramsay s.51, 90 ortası, 419 No. 50.

a. Adı

Laodikeia, Hellen dilinde, Laodikè Yurdu demektir. Laodikè (Hellen dilinde, “Halkın dâvası”; Laos, dikè öğelerinden) Hellenistik çağda özellikle Seleukos’larda ve Pontos devletinin kral ailesinde birçok kra-

Resim 113. İlçe merkezi Kadınhanı’na bu adı veren Kadın Hanı’nın duvarlarında hem yapı taşı hem bezeme ögesi olarak kullanılmış, Laodikeia’dan getirilme bir mezar taşı.

liçenin, prensesin taşıdığı addır; Laodikè kentlerinden her biri, bunlardan birinin anısını yaşatmaktadır.

Anadolu'da 5 Laodikeia kenti vardı. Lykaonia bölgesinde olanı Strabon (14 II 59) anmıştır. Bu kent, adaşlarından ayrılması için, adının sonuna Katakekaumene (Lâtincede Combusta) yâni “Yanıp kavrulmuş, kavruk” sanı eklenerek anılırdı; volkanik püskürtü bölgeleri, örneğin Salihli ile Uşak arasındaki Kula yöresi, böyle nitelenirdi.

Türkler bu yerleşimin adını, diğer Laodikeia'lar için de yaptıkları üzere, Lâdik biçiminde kullanmışlar, ayrıca buradakinin başına bir de

Resim 114. Kadın Hanı duvarlarında aynı türden bir yazıtlı stel.

(olasılıkla, halkı yorgan dikiminde usta olduğu için) Yorgan sözcüğünü eklemişlerdir. Yakın zamanda Türk vatanını Yorgan Lâdik adının kullanılması yüzünden karşı karşıya geldiği büyük tehlikeden kurtarmak amacıyla, geçmişi iki bin yılı aşkın zamana dayanan, Türk halkının benimsediği ve sevdiği Lâdik adı yerine köy Halıcı adına mahkûm edildi (muhtarına ve bu durumdaki bütün köylerin muhtarlarına, il idaresine başvurup yine eski adın konması dilekçesi vermesini ve dilekçe reddedilir yahut yanıtızsız bırakılırsa İdare Mahkemesinde dâva açmasını öneririm). “İltibasa (başka Lâdik’lerle karıştırılmaya) engel olmak için adın değiştirilmesinde yarar vardır” diyerek ipe un serilirse, Türkiye’de Ortaköy, Yeniköy, Yenice gibi nice yerleşim adının 50, 60, 70 yerde tekrar tekrar kullanılmış ve kullanılmakta olduğunu, un sericilerin

Resim 115. Kadın Hanı duvarlarında
Laodikeia mimarlık
yapıtları kalıntılarından
getirilme tarihsel taşlar.

yüzüne vurabilirler. Bu ad değiştirme işgüzarlığı cunta yöneticilerini bile isyan ettirmiş ve onların zamanında çıkarılan ilgili yönetmelikle (İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün 28.2.1983 günlü, 450.501/1265 sayılı yazısı ile vâililiklere gönderilen yönetmelik) yapılan değişiklikle, tarihsel adların değiştirilmesi yasaklanmıştır.

Yorgan Lâdik/Halıcı köyüne gitmek için, Kadınhanı'ndan Konya doğrultusunda 15 km. kadar gidince geleceğiniz yollar kavşığında (sola, kuzeye uzanan yol ilçe merkezi Sarayönü'ne gider) sağa, güneye sapacaksınız ve o asfalt yüzeyli bağlantı yolu sizi 2 km. sonra Lâdik'e getirecektir.

Resim 116. Yorgan Lâdik/Halıcı köyü ilkokul yapısı duvarlarında 1981'de görülen, Laodikeia nekropolis'inden alınma taşlar.

b. Tarihçe

Kentin, Seleukos'lar devleti egemenliğinin Toros Dağları dizisi kuzeyine de yayıldığı dönemde (İÖ 281-İÖ 189) kurulmuş bulunduğu, adından anlaşıyor. Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde basılmış bir tek parasını görebildim (Sear, s.70). Buradaki Laodikeia, ilkçağda, Ilgın'dan Aksaray'a uzanan bir yolun, diğer bir önemli yol ile, Konya'yı Akşehir Gölü doğusundan geçerek bugünkü Emirdağ yöresine ve daha ileriye, Eskişehir dolaylarına bağlayan yol ile kesiştiği yerde idi. Bu yollardan ikincisinin ortaçağda da önem taşıdığı ve hatta

Resim 117. Yorgan Lâdik/Halıcı. 1981'de gördüğüm ilkökul yapısının diğer bir duvarındaki, aynı tür taşlar.

Alexios Komnēnos'un, 1116'da Akşehir Gölü doğusunda Anadolu Selçukluları Sultanı Şâhin Şah (II. Melik Şah) ile yaptığı savaştan sonra bu yolu izleyerek Afyon'un kuzeydoğu ilerisine çıktığı Anna Komnēna'nın yapıtından öğrenilmektedir. Yine de, Laodikeia Katakekaumene, hiçbir zaman bayındır ve zengin bir kent durumuna gelmedi, tarihsel olayları etkileyecek ve o vesileyle tarih yapıtlarında kendisinden söz edilecek önemde olmadı. O nedenle, kendine özgü tarihçesi üzerine hemen hemen hiç bilgimiz yoktur.

Resim 118.
Okul yapısının
köşesinde
kullanılmış, Roma
çağı geç döneminden
kalma mezar taşı.

c. Kalıntılar

Köyün eski bölümü, ana yoldan 2 km. içeride, güneyde, yamaç eteğinde yayılır. Burada ilkçağ kenti yapılarından hiçbir görünür parça günümüze ulaşamamış ise de, temel açma vb. amaçlarla yapılan yüzey-sel kazılarda bile çeşitli buluntular çıkarılagelmektedir. Köyün kuzeybatı yakınındaki Kadınhanı kasabasına adını veren, kasabanın en ilginç yapısı Kadın Hanı'nın (Selçuklu Prenseslerinden Mahmut kızı Râziye Hatun tarafından 1259'da yaptırılmış bir kervansaraydır) yapımında hem sıradan yapı taşı yerine hem de süsleme amacıyla kullanılmış birçok stel, kabartmalı taş vb. hiç kuşkusuz Laodikeia kalıntılarından alınmıştır.

Yorgan Lâdik/Halıcı köyünün eski yapılarından bazısında da ilkçağ mimarlık yapıtlarının döküntüleri kullanılmıştır. Ayrıca, köy ilkokulunun 1936 yılında yapımı sırasında, yapımı üstlenen kişi, köyün batı bitişiğindeki, şimdi Ayilles (=Ayios Elias, Ermiş Elias/İlyas) Tepesi denen tepedeki (herhalde ortaçağda orada Ayios Elias'a adanmış bir kilise vardı) yamacı kazdırmış, ilkçağ kentinin orada bulunan nekropolis'inden pek çok mezar stelinı çıkartmış, sorumsuzca yaptırdığı bu kazı yetmiyormuş gibi o stelleri hiç çekinmeden devlet okulunun duvarlarında yapı taşı olarak kullanmıştır. Ben oraya ilk gittiğimde (1981) bunların resimlerini çekmiştim; size o resimleri sunuyorum. Daha sonra köye gittiğimde, okulun yıkılıp yerine yenisinin yapıldığını ve yıkım sırasında tarihsel taşların alınıp götürüldüğünü öğrendim; dilerim ki müzeye götürülmüşlerdir, kaçak eski eser ticareti yapanlara değil.

Yorgan Lâdik/Halıcı'nın 15 km. güneyinde bulunan ve adının Zizima'dan bozma olduğu besbelli Sızma köyünün atası Zizima hakkında da biraz bilgi verelim. Burası, Meter Zizimene, Zizima'lı Ana denen Ana Tanrıça çeşitlemesinin tapkı merkeziydi (David M. Robinson, The discovery of a prehistoric site at Sızma. AJA c. 21, 1927, s.26-50). Zizima'nın aslı hiç kuşkusuz Didyma yâni Did(a)-uma, Dida (Ana Tanrıça'nın adlarından biri; çeşitlemesi Dindymon adlarında gördü-

ğümüz Dinda) Halkı'dır. Tarihçesi tunç çağı erken döneminden Roma egemenliği çağına kadar uzanan Zizima'nın kalıntıları, Sızma köyü yakınındaki höyükte yığılıdır.

3. KAWANA/İKONİON/KONYA

Özel kaynakça: Konya 1973 İl Yıllığı, Konya 1973; Mimarlar Odası Genel Merkezi yayını "5 000 Yıllık Kültür Vâdisi Konya-Sille" Panel ve Forumu, Ankara 1999 (burada s.19-23'de, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Dekanı Prof. Dr. Haşim Karpuz'un Konya kenti içindeki ve Sille'deki arkeolojik kalıntılar, sit alanları üzerine özlü bilgi sunan bir bildirisinin metni vardır); Mahmut Akok, TTK adına Konya Alâeddin Tepesi'nde 1941 yılında yapılmış olan arkeolojik kazıda elde edilen mimarî buluntular (7. TTKong., c. I s.60-63).

a. Adı

Lykaonia bölgesinin bu en önemli kentinin adı, ilkçağda, Xenophòn'un Anabasis'te (I XII 19) onu İkonion diye anmasından beri, böyle söyleniyordu ve Bizans çağında da böyle kullanılmıştı. Aslının Kawana olduğu biliniyor (Konya 1973 İl Yıllığı, s.2). Phryg dilindeki bir yazıtta da Konya'nın adı Kaoania diye geçmektedir (Otto Haas, *Altkleinasiatiscche Elemente im Phrygischen*, Anadolu Araştırmaları c. I/1, s.129-137'de s.131 sonu).

Anadoluda birçok tarihsel ad içinde kullanılmış olan Kawa sözcüğünün, Luvi dilinde, "İnek, öküz, boğa, manda, koyun"dan her birini belirtebilecek yolda, "Davar", "Sığır" gibi genel anlamlı bir sözcük olduğunun işaretleri vardır. Bu konuda bkz. TT Adlar kitabımızda Kawa sözcüğü. Böyle idiyse, Kawana, Kaunos, Geven, Gevenes adlarının öz biçimi olan Kawa-(wa)na, Kawa'sal Ülke yâni "Davar/Sığır/Koyun Yöresi" anlamındadır. Kawana adı bazı yerlerde Konana'ya (o da, Türk ağzında, Gönen'e) dönmüştü. Olasılıkla Xenophòn da adı Konana

Resim 119. Konya. Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin hayır yapıtlarından, İnce Minareli Medrese'nin taçkapısı.

Resim 120. Alaeddin Tepesi'nde Alâeddin Camii yapı kompleksinin yan duvarı ve orada kullanılmış, Roma çağı yapılarından gelme birkaç taş.

biçimiyle yahut Konana Yeri anlamında Konan(a)ion biçimiyle duyup sonra da duyduğunu tam hatırlayamıyarak bize İkonion diye aktarmıştır.

b. Tarihçe

Konya'nın tarihçesi, çağdaş kent alanının orta yerinde, şimdiki Alâeddin Tepesi'ni oluşturan höyükte başlar ve başlama dönemi İÖ 2000 dolaylarına uzanır. Bu tarihçenin İÖ 400 dolaylarına kadar geçen bölümü henüz hemen hemen tümüyle karanlıktadır. İÖ 400 dolaylarında, Batı Anadolu'yu Orta Anadolu'ya ve oradan doğu ülkelerine bağlayan ana yol olmak işlevi bakımından güney yolu, yâni bugünkü Selçuk, Aydın, Denizli, Dinar, Konya, Gülek Boğazı, Tarsus, Adana yolunun

atası durumundaki ilkçağ yolu, daha eski çağların ünlü Kral Yolu'na, yâni bugünkü Selçuk, Kemalpaşa, Salihli, Afyon, Ankara, Tokat, Sivas, Malatya, Diyarbakır, Cizre yoluna üstünlük kazandı ve artık, güney yolu üzerinde bulunan Konya'ya gelişme olanakları açıldı.

Kent, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde, birkaç kez para basmıştır (Sear, s.56, 74, 112, 136, 361, 434, 447, 511).

Konya, ilkçağ ve Bizans egemenliği çağı boyunca, pek sönük bir kent idi. Önemli hatta çok önemli kent durumuna gelmesi, diğer Anadolu kentlerine göre olağanüstü bayındır olması, Anadolu Selçukluları Sultanlığı'nın ve sonra da Karaman Beyliği'nin başkenti olduğu yüzyıllardadır (1096-1451).

c. Kalıntılar

Konya'da, ilkçağdan ve Bizans egemenliği çağından, önemsenecek görünür kalıntı yoktur. Anadolu Selçukluları, Karaman Beyliği, Osmanlı egemenliği dönemlerinden günümüze pek çok sayıda, kimi olağanüstü önemli ve ilginç kalıntılar ulaşmışsa da, bunlar, bizim özellikle ilkçağa ve Bizans çağına yönelmiş kalıntılar araştırmamızın kapsamı dışında kalıyorlar; böyle iken bu dizideki kitaplarımızda zaman zaman böylelerinden de resimler sunmamız güzelliklere düşkünlüğümüz, hayranlığımız yüzündendir.

Bu gibi yapıların başlıcaları hakkında kısa bilgi sunalım:

Alâeddin Câmii. Tarihsel çekirdek bölümün ortasında, kentin en eski yerleşim tabakalarının kalıntılarından oluşan bir höyük niteliğindeki Alâeddin Tepesi'nin üzerindedir. Yapımı 1155'de Sultan I. Mes'ud döneminde başlamış, 1200'de Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde bitirilmiştir. Çeşitli dönemlerde onarım ve değişiklik görmüştür.

Resim 121. Alâeddin Keykubad Câmii ön yüzü. Genel görünüş.

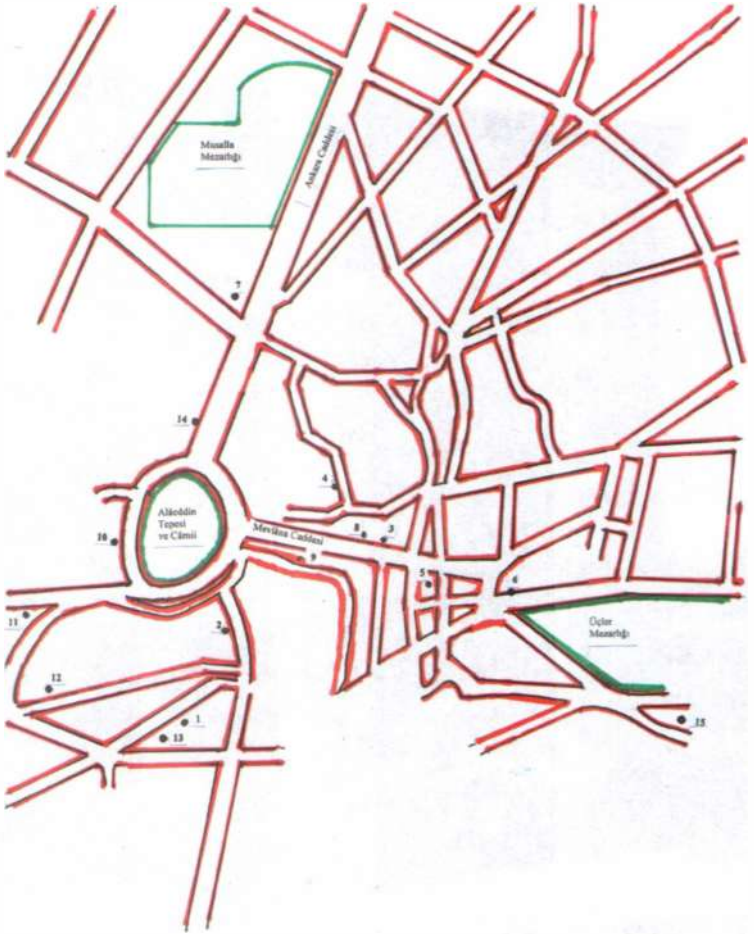
Karatay Medresesi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde, Atabey Emîr Celâleddin Karatay tarafından 1251’de yaptırıldı. Medresenin ancak ön bölümleriyle buna bitişik türbe (Celâleddin Karatay’ın türbesi) günümüze ulaşabilmiştir.

Sırçalı Mescit. 13.yüzyıl 2. yarımında yapıldığı sanılıyor.

Sırçalı Medrese (Muslihiye Medresesi). Selçuklu devlet adamı Bedreddin Muslih tarafından 1242’de yaptırıldı. Taçkapısının arkasındaki geçidin kuzey yanındaki mekânda Bedreddin Muslih’in türbesi vardır.

Resim 122. Karatay Medresesi'nin taçkapısı.

Çizim 12. Konya'nın orta bölümü ve oradaki başlıca tarihsel yapılar: 1. Sahip Ata Câmii; 2. Sırçalı Medrese ; 3. Şerafeddin Câmii; 4. Şems-i Tebrizî Türbesi; 5. Aziziye Câmii; 6. Selimiye Câmii; 7. Çifte Kümbetler; 8. Mahkeme Hamamı; 9. İplikçi Câmii; 10. İnce Minareli Medrese; 11. Atatürk Evi ve Müzesi; 12. Yazma Eserler Müzesi; 13. Arkeoloji ve Etnografya Müzesi; 14. Karatay Medresesi; 15. Koyunoğlu Müzesi.

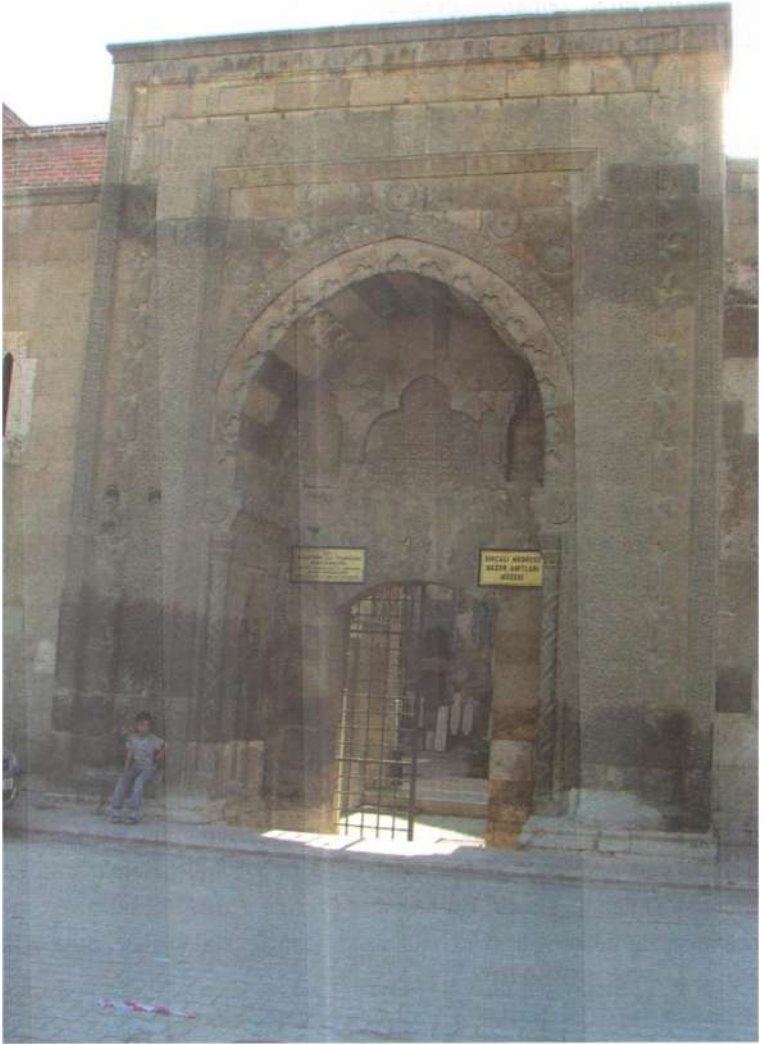
İnce Minareli Medrese. Vezir Sahip Ata Fahreddin tarafından 13.yüzyılda yaptırıldı. Dış yüzü sırlı tuğlalardan yapılmış iki minare-sinden birinin ne zaman yıkıldığı bilinmiyor; ikincisinin şerefe üzerin-deki bölümü 1901 depreminde yıkılmıştır.

Sahip Ata Külliyesi. Bu, câmi, türbe, hankâh (mevlevî tekkesi) ve hamamdan oluşan bir yapı topluluğudur. Selçuklu veziri Sahip Ata tara-fından yaptırılmıştır. Câmi 1258'de, diğer yapılar 1283'de tamamlandı. Firuze ve lâcivert renkli çinilerle süslü, yivli minarelerinden soldaki tümüyle, sağdaki ise şerefesine dek yıkılmıştır. Türbe bölümündeki 6 lâhitten çini kaplı olanı Sahip Ata'nın gömü yeridir.

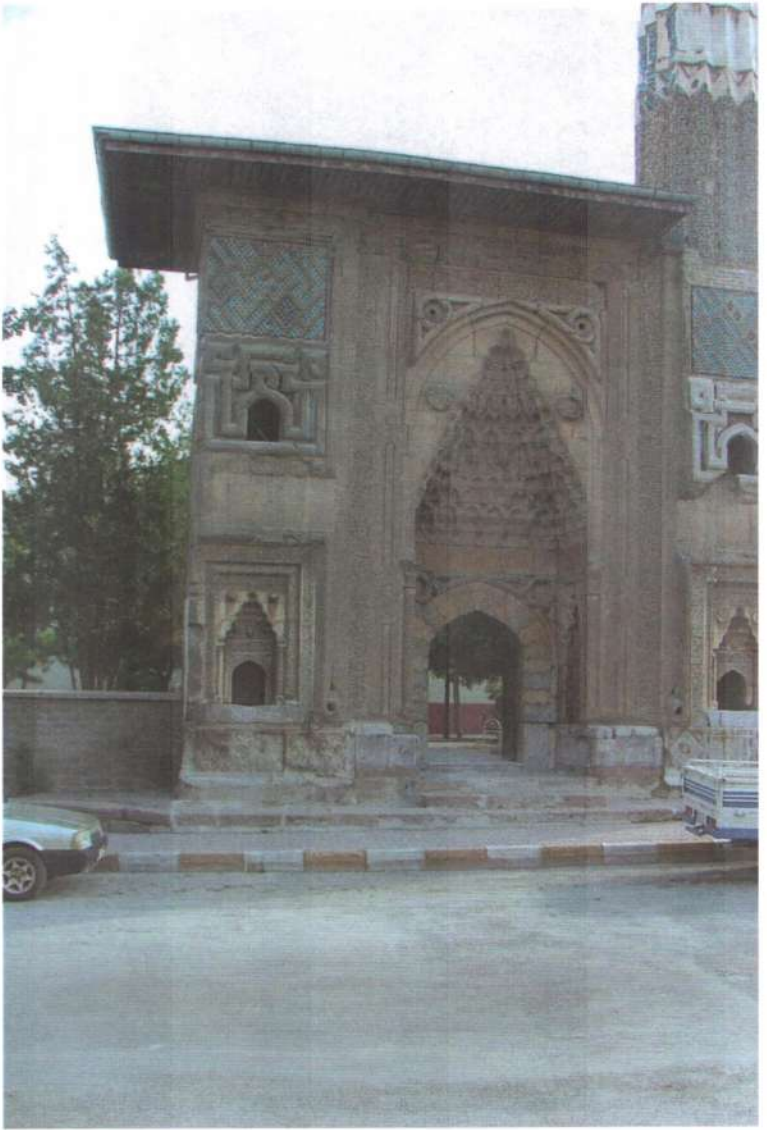
Selimiye Câmii, II. Selim döneminde yapılmıştır.

Mevlâna Türbesi, mescidi ve dergâhı. Türbe 1274'de yapıldı; Ka-ramanoğulları döneminde, 1397'de geniş kapsamlı değişiklik geçirdi ve dilimli yüksek kasnakla konik külâh bu sırada eklendi. Sonradan da değişiklikler gördü. Mescid bölümü Kanunî Süleyman dönemi yapıtı-dır. Avlusunda gök mermerden bir şadırvan ve 5 türbe vardır.

Konya'da, Lârende Caddesi'nde, il sınırları içinde ele geçmiş müzelik buluntuların sergilendiği önemli bir arkeoloji müzesi vardır. Buradaki yapıtların en gösterişlisi, birazdan sözünü edeceğimiz Yunus-lar köyünde çıkarılmış Sidamara türü, dolayısıyla İS 3.yüzyıl yapıtı bir lâhittir (kitabımızın Ön Bilgiler bölümünde resmini vermiştik; bkz. Resim 3; ayrıca bkz. ileride Resim 130-131). Bunun dar yüzlerinden birinde, cenazesi lâhde konmuş kişi; diğer üç yüzünde, Hèraklès'in 12 becerisi canlandırılmıştır. Bu başyapıt üzerine Yusuf Boysal'ın bir in-celemesi yayınlanmıştır (Ein Säulensarkophag aus Yunuslar, AnAr c. II No. 1-2, 1965, s.101-110).

Resim 123. Konya. Sırçalı Medrese'nin taçkapısı.

Resim 124. Sahib Ata C  mii   ny  z  .

Resim 125. Sahib Ata Câmii ön yüzünde minare altı bölümü. Sebil suyu alma penceresi altında bir Roma çağı lâhdinin teknesi kullanılmıştır.

Konya yöresindeki Selçuklu hanları hakkında, Ataman Demir'in şu yazılarından bilgi edinebilirsiniz: Obruk Han (Shell yayını dergi: İlgi, İlkbahar 1986, s.10-14); Kızılören Hanı (İlgi, Yaz 1986, s.8-13); Kuruçeşme Hanı (İlgi, Sonbahar 1986, s.24-27); Zazadin Han (Saadeddin Köpek Hanı; İlgi, Kış 1986, s.26-31); Horozlu Han (İlgi, İlkbahar 1987, s.18-22); Kadın Han (İlgi, Kış 1987, s.14-17); Altınapa Han (İlgi, İlkbahar 1990, s.24-27)

4. KONYA'NIN YAKIN ÇEVRESİ

a. KABALA/GEVALE KALESİ

Özellikle Selçuklular ve Karamanoğulları tarihçesinde adı sık sık geçen Gevale (bazı kaynaklarda, Gevele) Hisarı'nın (Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.2, 30 vs.) bu adının aslının Türkler öncesi dönemde kullanılan Kabala olduğunu biliyoruz (bkz. Zgusta, s.207). Kabala adının aslı belki Kawa-la, Sığır-yavrusu idi. Luvi dilinin Kawa sözcüğüne yukarıda Kawana/Konya adı dolayısıyla değinmiştik.

Bu kale hakkında Uzunçarşılı şu açıklamayı veriyor: "Tarihlerde Gevale imlâsıyla yazılan ve Gevele denilen kale Konya yakınında Silve civarındaki -Konya ile Altınapa yolu üzerinde- dağın eteğinde olup dağın bir adı da Tahtalı Dağ'dır. Gevele, Büyük ve Küçük olmak üzere ikidir. Üzerinde kale bulunan Küçük Gevele olup İbrahim Bey buraya kaçmıştır".

Altınapa Barajı Konya'nın kuş uçuşu 15 km. kadar batısında olduğuna göre, Uzunçarşılı Gevale Konya'nın 15 km'den az batı ilerisinde-dir demiş oluyor. Oysa, Emine Uyumaz'ın "Sultan I. Alâeddin Keykubad devri" adlı eserinde (TTK yayını, Ankara 2003) kale s.2'de ve 79'da yeri belirtilmeksizin anılmış olmakla birlikte kitap sonunda resimlerden

önceki haritada Konya'nın güney-güneydoğu, Larende/Karaman'ın kuzeybatı ilerisinde, ovalık arazide, ilçe merkezi Güneysınır'a giden yolun kavşağı yakınlarında işaretlenmiştir.

Uzunçarşılı'nın lokalizasyonu doğru, Uyumaz'ın haritasındaki yanlış olmalıdır. Çünkü Uyumaz'ın (s.79) anlattığı üzere,1220 yılında Halife Nâsır, Alaeddin Keykubad'ı Diyar-ı Rûm hükümdarı olarak tanıdığını belirten “saltanat menşuru” ile bazı değerli hediyeleri Şeyhülislâm Şehabeddin Ömer bin Muhammed el Sühreverdî ile Konya'ya gönderdiğinde, bu haber Keykubad'a iletilince Sultan, elçinin Konya-Aksaray yolu üzerindeki Zincirli Han'ın bulunduğu yerde

Resim 126. Gevale Dağı doruk bölümü. Sarayköy Mezarlığı yanbaşıından görünüş.

yâni Konya'nın kuş uçuşu yaklaşık 25 km. kuzeydoğusunda (Zincirli köyü oradadır) karşılanması için (demek elçi o yönden geliyormuş) saray ileri gelenlerini görevlendirmişti, kendisi de hassa askeriyle birlikte, elçiye karşılamak üzere yola çıkmıştı. Uyumaz'ın aktardığına göre Ahmet Eflâkî, Menakıb'ül Ârifin adlı yapıtında, Sultan'ın Baha Velled ile Gevele kalesine gelmiş bulunduğu bir sırada elçilik kurulunun Konya'ya ulaştığını; Sultan'ın da elçi kaleye getirilsin diye buyruk verdiğini anlatmaktadır. Sultan elçiye karşılamak için yola çıkmış, Gevale kalesine varmış iken Konya'ya gelen elçi kurulunun, bunca yol yorgunu iken, Uyumaz'ın haritasında gösterilen yere, Konya'nın 70 km. güney-güneydoğusuna getirilmelerini Sultan buyurmuş olamaz; demek ki Gevale Kalesi Konya'nın çok yakınında bir yerde idi.

İbn Bibi çevirisine bir dipnotu (c. II s.203'de dn. 331) ekleyen çevirmen Mürsel Öztürk, Gevale Kalesi için "Konya'nın kuzeybatısındadır" diyor, açık seçik bir lokalizasyon yapmıyor ve dayanak göstermiyor. Dediği doğru ise, kale, Konya'nın kuş uçuşu 5 km. kadar kuzeybatısında, doruğu 1643 m. yüksekliğe ulaşan bir tepenin güneydoğu eteğindeki Sarayköy yakınlarında olmalıdır.

Daha açık seçik bilgiyi, Prof. Dr. Haşim Karpuz'un, Konya için gösterdiğimiz kaynakçada sözü geçen bildirisinde buluyoruz. Karpuz, daha söze başlarken Konya yöresinin topografyası hakkında verdiği kısa bilgi arasında "Sille'nin güneyindeki Gevele (Takkeli Dağ) volkanik oluşumlardır" diyor ve böylece biz de Uzunçarşılı'nın Tahtalı Dağ dediği dağın bir diğer adının Takkeli Dağ olduğunu, Sille güneyinde bulunduğunu ve Gevele'nin o dağın adı olarak da kullanıldığını öğreniyoruz. Yine aynı bildiride, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 1995 yılında aldığı kararla Sille'de sit alanı olarak belirlenen yerde, kayalara oyulmuş kilise, manastır, mezar bölümü diye bir bölüm olduğu açıklanıyor. O bölümde, Sille'de Sille Çayı'nın güney yamaçlarındaki, Hoca Cihan köyü sınırlarından başlayıp baraj gölüne kadar uzanan volkanik tüf (işlenmesi kolay kayalık) arazide Roma, Bi-

zans ve sonrasında mezar yahut kaya kilisesi, ambar, konut gibi amaçlarla kullanılmış insan işi oyukların var olduğu; Konya kent merkezinde, Ayia Eleni Kilisesi duvarlarında ve bir köprü üzerinde, korkuluk duvarı bölümünde Roma çağı yapıtı, arslan kabartmalı lâhit parçaları bulunduğu belirtiliyor.

Aradığımız Gevale Dağı, Konya'nın 5 km. batısında, asfalt yüzeyli çok düzgün bir yolla gidilen Sarayköy'ün yaslandığı yamacın üstünde doruğu bulunan tepedir. Beyşehir'den yâni batıdan gelerek Konyaya yaklaşırken solunuzda, ileride görünür ve gözünüzü kendisine çeker. Konya içinde, Başkent Üniversitesi Hastahanesi'ni sorunuz; bir kavşakta bulunan bu hastahanenin önünden batıya uzanan yol dosdoğru oraya gider. Gevale Dağı, konik denebilecek bir tepedir, yalnız doruk bölümü sivri değil, oraya kocaman bir kaşar peyniri tekerleği oturtulmuşçasına yassı silindirik. Sarayköy üstündeki mezarlığın yanından bir toprak yol, eni konu doruğun dibi denebilecek bir yere kadar uzanır; verdiğimiz resim oradan çekilmiştir.

Köylülerin verdiği bilgiye göre dorukta yaklaşık 15 yıl öncesine dek kale yıkıntılarından parçalar varmış, ancak define bulmak hevesindeki kazıcılar duvarların tümünü yıkmış ve şimdi orada duvar kalmamış.

b. HATİP'DEKİ HİTİT ANITI

Özel kaynakça: Hasan Bahar. Konya/Hatip'de bulunan yeni bir Hitit anıtı (Arkeoloji ve Sanat Dergisi, No 73, s.2; 5; Ali Dinçol/Belkıs Dinçol, Hatip anıtındaki hiyeroglif yazıt (aynı yerde s.8-9); Hasan Bahar. Doğanhisar, Ilgın, Kadınhanı ve Sarayönü (XIV ArST c. II s.359 vd.; burada s.365-368, Hatip'teki anıta ilgilidir); Hasan Bahar, Hatip Kurunta anıtı ve çevresinde yüzey araştırmaları (XV. ArST c. 2 s.105-120).

Hatip, Konya'nın 16 km. güneybatı yakınında, Meram ilçesine bağlı bir bucak merkezi kasabadır. Oraya gitmek için önce Konya içinden, veya doğu yandaki çevre yolundan dolanarak, Karaman yolundan Seydişehir yolunun ayrıldığı kavşağa geleceksiniz ve sağa (batıya), Seydişehir yoluna gireceksiniz. 8 km. ileride bir "dört yol kavşağı"na varacaksınız. Bu kavşakta, dikkatli olunuz; "Hatip" levhasını görmeyebilirsiniz. Sola (güneye) sapınca 6 km. ileride Hatip'in içine girersiniz (o yol, daha ileride Hatunsaray üzerinden İsaaura yöresine, Bozkır ve Hadim kasabalarına ulaşır).

Kasabaya girer girmez, "Hünkâr Mağara Aile Dinlenme Tesisleri"ni sorunuz. Bu havuzlu tesisin içine giriniz ve sağ yanınızdaki dik kaya yüzeyini gözünüzle dikkatle tarayınız. Açıklayıcı levhanın bulunduğu yere yakın tarafta, aradığınız kabartmanın ayak bölümünü ve çok daha dikkatli olunca da baş bölümünü seçeceksiniz. Diğer bölümler ve HH yazıtı, verdiğimiz resimlerde görüldüğü üzere, belli belirsizdir.

Bu kasabanın güney yanında, sözünü ettiğimiz yerde, çeşitli kaynakların çıkıp kayalık yüzey önündeki havuzda toplandığı kayalıkta, oradaki zeminden yalnızca 5 m. yükseklikte, ünlü birçok Hititler çağı anıtında (Karabel, Hemite/Gökçedam, Hanyeri köyü yakınında Gezbeli anıtı) görülenlerin benzeri bir savaşçı kabartması ile bir yazıt vardır. Yazıt, Hitit'lerin de kullandığı, o yüzden HH=Hitit hiyeroglifleri denen Luvi hiyeroglifleri ile yazılmıştır (Hititler, anıtsal yapıtlarda hiçbir zaman çivi yazısını kullanmamışlardır). Kabartmadaki savaşçı, Karabel kabartmasında olduğu gibi, kendi soluna doğru yürür durumda, yandan görünüşüyle canlandırılmıştır. Yine Karabel kabartmasındaki savaşçı gibi, (o diğer anıttaki durumun tersine, ancak pek zorlukla seçilebilen) başında sivri külâh biçimli bir başlık, ayaklarında ucu kıvrık pabuçlar vardır, ileriye doğru uzatılmış sağ elinde bir mızrak, dirsekten kıvrıdığı sol kolunun eliyle de omuzuna geçirilmiş yayını tuttuğu resimde belirgin değilse de, inceleme yapan uzmanlar bu ayrıntıları seçebilmişlerdir. Savaşçının arkasına işlenmiş yazının çevirisini Ali Dinçol/Belkıs Dinçol,

Resim 127. Hatip'deki Kurunta anıtı. Yalnız ayak belirgindir.

şöyle yapıyorlar: “Büyük Kral, kahraman [Muwa]talli’nin oğlu, Büyük Kral, [Kahraman] Kurunta”.

Bu kişiyi, başka bilgi kaynaklarımız sâyesinde, tanımaktayız; söz konusu Kurunta’yı, Hitit Büyük Kralı III. Hattusili, güney ve güneybatı sınırını zorlayan düşmanlara karşı o yörede bir tampon devlet olarak oluşturduğu Tarkhundassa adlı, herhalde başkenti o dönemde böyle Tarkhun Kenti olarak anıldığı için kendisi de Tarkhundassa adını almış devletin başına getirmişti.

Hasan Bahar, söz konusu kayalık çevresinde yaptığı araştırmada, orada İÖ 2. binyılda bir hisarın varlığını saptamış, sur izleri bulmuş ve Tarkhundassa kentini bu hisara lokalize etmiştir.

Resim 128. Hatip anıtından ikinci bir resim.

c. KARAHÖYÜK'DEKİ HİTİT YERLEŞİMİ

Özel kaynakça: Sedat Alp'in kazı raporları (TAD VI/1, 1956, s.35-37; XI/2, 1961, s.8-9; XIII/2, 1964, s.116-117; II. KST s.133, XIII. KST c. 1 s.313; XV. KST c. 1 s.267); Sedat Alp, *Iştar auf dem Karahöyük* (Mansel'e Armağan, c. II s.703-707).

Buradaki Karahöyük (Anadolu'da başka adaşları da vardır) Konya kentinin 7 km. doğu-güneydoğusundadır. Höyükte yapılan kazılar sonucunda, en altta, tunç çağının erken ve orta dönemlerinden bir yerleşimin; o yerleşime ait tabakaların üzerinde de adı saptanamayan önemli bir Hitit kentinin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Hitit'ler döneminden kalma tabakalarda, yapı kalıntılarının yanı sıra, kimi önemli nitelikte, birçok küçük buluntu elde edildi. Nekropolis, kentin orta yerindeydi; burada da çeşitli ölü armağanları bulundu.

5. ÇATALHÖYÜK

Özel kaynakçadan seçmeler: A. Bialor, *The chipped stone industry of Çatal Höyük* (AS c. 12, 1962, s.67-110); Denise Ferembach, *Les hommes du gisement néolithique de Çatal Höyük* (7. TT Kong., s.13-21); James Mellaart'ın *Çatalhöyük kazısı raporları* (AS c. 12, 1962, s.41-65; AS c. 13, 1963, s.43-103; AS c. 14, 1964, s.39-119; AS c. 15, 1965, s.135-156; c. 16, 1966, s.165-191. Bu raporlardan bazılarının özetleri TAD'de de yayınlanmıştır: c.XI/2 s.49-52; c. XII/1 s.36-40; c. XII/2 s.43-49); Harold B. Burnham, *Çatal Höyük. The textiles and twined fabrics* (AS c. 15, 1965, s.169-174); M. L. Ryder, *Report of textiles from Çatal Höyük* (AS c. 15, 1965, s.175-176); Trevor Watkins, *Çatalhöyük, Regional Survey 1993* (XII. ArST s.421-427); H.T. Uçankuş, *Arkeoloji adlı çok geniş kapsamlı kitabında* s.249 vd.; Hodder, XVIII. KST c. I s.17; Farid, XXII. KST c. 1 s.63.

Bu höyük, Konya'nın 42 km. güneydoğusunda, Çumra ilçesi sınırları içinde, Küçükköy'ün 1.5 km. güneyinde, Çarşamba Suyu'na

dökülen derelerden birinin kıyısındadır. Derenin eski yatağı, höyüğün ortasından geçip onu ikiye böler. Höyüğün doğu bölümü yaklaşık 500m. uzunluğunda, 300m. genişliğinde ve 17.5m. yüksekliğindedir; yalnız yeni taş çağı (neolitik çağ) buluntuları vermiştir. Buluntular, İÖ 6500-İÖ 5800 arası yüzyıllardan kalmadır. Batıdaki bölüm ise, yuvarlak biçimdedir; çapı 400 m.'den biraz fazla, yüksekliği 7.5 m. kadardır. Bunda, yeni taş çağı buluntularından başka, üst tabakalarda, bakır-taş çağı erken döneminden buluntular da çıkarılmıştır.

Çatal Höyük'de 1961-1963 ve 1965 yıllarında, James Mellaart yönetiminde, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına kazı yapılmıştır. 30 yıl kadar aradan sonra, 1993'de, kazıları, yine İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına başka bir uzman, Ian Hodder sürdürmeye başladı.

6. KİLİSTRA

Özel kaynakça: Nurettin Özkan. (Konya, Meram, Gökyurt köyü) Kilistra antik kenti kurtarma, temizlik ve onarım çalışmaları, 1998-1999 (11. MKKS s.165-180); Nurettin Özkan (2000 yılı çalışmaları raporu, 12. MKKS s.127-138; 2001 çalışmaları raporu, 13. MKKS s.223-237); Hakan Şenocak. Kilistra (Atlas dergisi No. 87, Haziran 2000, s.62-86).

Lystra/Hatunsaray'ın 10 km. kuzeybatısında ve onun arazisi içinde bir ilkçağ köyü, Kilistra idi; bunun adı Türk ağzında Gilisra/Kilisra oldu (Ramsay, s.507 başı; görülüyor ki Nurettin Özkan'ın bu yerleşimden antik *kent* diye söz etmesi yerinde olmamıştır), yakın zamanda Gökyurt edildi. Sözü geçen köy, Konya-Hatunsaray yolunun Konya'dan 25 km. kadar güney-güneybatı ilerde Hatunsaray'a varmasından pek az önce o anayoldan ayrılıp kuzeybatıya yönelen asfalt yüzeyli yol üzerinden Hatunsaray'ın yaklaşık 15 km. kuzeybatısındadır.

Kilistra/Gökyurt’a, Konya güneyinde Hatip üzerinden Hatunsaray’a uzanan, biraz önce andığımız yola hiç girmeden, çevre yolunun güneybatı yönündeki uzantısında yâni Seydişehir’e giden çok düzgün anayolda ilerlemeyi sürdürerek, Hatip ve Hatunsaray’a uzanan yolun kavşağından yaklaşık 20 km. ileride (yol üzerindeki Erenkaya köyünün hemen öncesinde) sola sapan köy yolunu kullanmakla da gidilebilir. Bu yola sapınca 3 km. kadar sonra Kayalı köyünden geçersiniz ve ondan 9 km. sonra da Kilistra/Gökyurt’a varırsınız.

Kilistra adının sonunda, “Akıntı, akarsu” anlamlarındaki Luvi dili sözcüğünün (çeşitlemeleri: asta, astra, ista, istra) istra biçimini açıkça görüyoruz. Gerçekten de haritalarda, yerleşimin, Hatunsaray yanbaşından geçip Güneydoğu ileride May Barajı’na dökülen bir dereyi oluşturan iki başlangıç kolundan birinin kıyısında olduğu gösterilmektedir. Kilistra adının başındaki Kil(a?) ise, Anadolu’da tek başına ad olarak veya başka ögelerin de eklenmesiyle oluşturulmuş birkaç adın baştaki bölümü olarak karşımıza çıkan Kila/Killa yâni K(uwa)-İla, “Güzel-geçit” sözcüğü olsa gerektir. Bkz. TT Adlar kitabımızda Kilikia, Killa.

Kilistra önemsiz bir köy olduğundan, tarihçesi hakkında bilgi kaynaklarımızda hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Yalnız, İncil’e ek bir metin olan “Havarîlerin İşleri” (Tevrat’la İncil’in Kutsal Kitap adıyla birlikte olarak yeni bir çevirilerinde [The Bible Society in Turkey/Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, ilk basım 2001] “Elçilerin İşleri” olmuş) Hristiyan olma sonrasında Paulus adını takınan Tarsuslu Yahudi yurtdaşımız Şaul’un, Hristiyanlığı yayma amacıyla yaptığı gezilerin ilkinde Pisidia, Pamphylia ve Lykaonia kentlerine, kasabalarına uğradığını ve o arada İkonion/Konya, Lystra/ Hatunsaray’a, yerinde şimdi sadece bir höyük görülen, ileride (bkz. s.247) sözünü edeceğimiz Derbe’ye geldiğini anlatıyor ki Nurettin Özkan bundan (yukarıda Kilistra kaynakçasında andığımız yazılarından birincisinde) “Aziz Paulus’un Kilistra’da da kalmış olması gerekir” sonucunu çıkarıyor.

Gösterdiği dayanak şudur: “Köyde bir mevkiye hâlen Paulönü denmesi oldukça düşündürücüdür”.

Kilistra/Gökyurt’da görünür *in situ* tarihsel yapı kalıntısı yoktur. Nurettin Özkan’ın yaptığı kazılarda da heykel, kabartmalı taş vb. çıkmamıştır; zaten bir köyde işlenmiş taşların kullanıldığı, heykeller ve kabartmalarla bezenmiş görkemli kamu yapılarının bulunmuş olmasını bekleyemezdik.

8. LYSTRA/HATUNSARAY

Özel kaynakça: David Magie, c. II s.1324 No. 41; Ramsay, s.367 No. 3, s.419 No. 50, s.435 No. 6, s.445, 507; (İncil’de) Havarilerin İşleri, XIV 6 vd.

Hatunsaray’ın eski adı Lystra’da da, az önce sözünü ettiğimiz istra sözcüğünü, başa eklenmiş ve Hellen ağızında, yazımında Ly biçimine bürünmüş öge yüzünden (yâni onun sonunda bir ünlü ses bulunduğu için), senkop ilkesi gereğince kendisinin ilk ünlü sesi düşmüş, stra biçiminde kısalmış olarak, görmekteyiz. Bu yerleşimin de Kilistra’dan geçen aynı derenin kıyısında bulunduğuna değinmiştik; istra sözcüğü her iki adın içinde aynı akarsuya işaret ediyor. Baştaki Ly, aslında “Işık, ışıltı” anlamında Alu/Lu’nun Lu biçimi olmalıdır (bkz. TT Adlar kitabımızda Lu sözcüğü). Dolayısıyla, Lu-(i)stra adı, Işıltı-akarsu’yu, Işıltılı Dere’yi anlatır.

İlkçağ kenti Lystra’nın bugünkü Hatunsaray yerinde olduğunu, daha 1820’de, araştırmacı Leake kestirip söylemişti. Ancak, bu hükmün doğruluğunun kanıtlanması, yarım yüzyıl kadar sonra, Prof. Sterret’in o çevrede bir yazıt bulmasıyla olmuştur. Sözü geçen yazıtın üzerinde, Lâtince, “Mutlu Iulia yavru kentinin halkı, onbaşının buyruğuyla, kut-sal Augustus onuruna bir çift kurban kesti” deniyordu. Lystra, Iulius’lar ailesinden olan Octavianus/Augustus döneminde, Roma’nın colonia’sı yâni yavru kenti ve ordu üssü durumuna getirilmişti; bu kimliğini belirten para da basmıştı (Sear, s.9, 511).

Lystra, Hristiyanlığın yayıldığı ilk Anadolu kentlerindendir. Ermiş Paulus'un bu yöreye uğradığını, Havarîlerin İşleri/Elçilerin İşleri metni (orada XIII 6-22) anlatıyor. Şaul/Paulus, Hristiyanlığı yaymak görevi Antakya'daki din kardeşlerince kendisine verildiğinde, Barnaba ile birlikte çıktığı ilk görev gezisinde, yola düşüp sırasıyla (Antakya yakınındaki liman kenti olan, Samandağ'ın ve Âsi Irmağı ağzının 8 km. kuzeyinde) Seleukeia, Kıbrıs'taki Salamis, Paphos/Baf, Perge, Antiokheia/Yalvaç, Konya'ya uğramıştı. Oradaki halk, hatta yöneticiler, Paulus ile yanındakileri hırpalamak ve taşla tutmak için hazırlığa giriştiklerinden, bunlar da önce Lystra kentine sonra Derbe'ye kaçmışlardı.

Lystra'da, ayakları tutmayan bir adam vardı. Doğuştan kötürümdü, hiç yürüyemiyordu. Paulus'un söylediklerini dinledi. Onu dikkatle süzen Paulus, iyileştirilebileceğine imanı olduğunu görerek yüksek sesle ona, "Kalk, ayaklarının üzerinde dur!" dedi. Adam yerinden fırlayıp yürümeye başladı. Paulus'un ne yaptığını gören halk Lykaonia dilinde "Tanrılar insan kılığına girip yanımıza inmiş!" diye haykırdı.

...Ne var ki Antakya [Yalvaç] ve Konya'dan gelen bazı Yahudiler, halkı kendi taraflarına çekerek Paulus'u taşıdılar; onu ölmüş sanarak kentin dışına sürüklediler. Ama öğrenciler çevresinde toplanınca Paulus ayağa kalkıp kente döndü. Ertesi gün Barnaba'yla birlikte Derbe'ye gitti. ...

Paulus'la Barnaba daha sonra Lystra, Konya ve Antakya'ya dönerek öğrencileri ruha pekiştirdiler. ... Pisidia bölgesinden geçerek Pamphylia'ya gittiler. Oradan gemiyle ... [herhalde yine Seleukeia limanı üzerinden] Antakya'ya döndüler.

Paulus, kısa süre sonra, bütün o kentlere yeniden uğrayıp edindikleri din kardeşlerini ziyaret etmek amacıyla ikinci yolculuğuna çıktı; Suriye ve Kilikia bölgelerini dolaşarak inanlı topluluklarını pekiştirdi.

Derbe ve Lystra'ya da uğradı (Elçilerin İşleri, XVI 1). Lystra'da, oranın yerlisi Timotheos adında bir İsa öğrencisi vardı.

Bu ikinci yolculuk çok uzun sürmüştü ve Paulus Lykaonia bölgesinden ayrılıp Phrygia ve Galatia, Mysia, Troas üzerinden geçerek sonuncu bölgedeki liman kenti Alexandreia Troas'dan gemiye binerek Yunanistan'a gitmiş, orada bir hayli kenti gezerek, Antakya'ya dönüş yolculuğu sırasında Ephesos/Selçuk'a uğramış (Elçilerin İşleri, XVIII 19), deniz yoluyla Filistin'deki Kaisareia'ya geçmiş, Kudüs'ü ziyaret ederek Antakya'ya dönmüştür.

Resim 129. Konya Arkeoloji Müzesi. Lystra'da bulunmuş, ilk satırında Tanrısal Aug(ustus) sözcükleriyle Augustus'u tanı olarak yücelten yazıt.

Paulus, üçüncü yolculuğunda, bilmediğimiz bir yolu izleyerek Anadolu'da Galatya ve Phrygia bölgelerini dolaşmıştır (Elçilerin İşleri, XVIII 23). Sonra, "iç bölgelerden geçerek" (demek ki Lydia ve İonia'dan geçerek) Efes'e geldi (Elçilerin İşleri, XIX 1). Orada bir zaman kaldı, Yunanistan'a gitti, Makedonya'daki Philippi kenti yakınından denize açılıp Anadolu'nun Troas bölgesine, liman kenti Alexandria Troas'a geldi (Elçilerin İşleri, XX 6); yanında din kardeşlerinden Lystra'lı Timotheos ile Derbe'li Gaius da vardı (XX 4). Oradan Assos'a, sonra da Midilli, Sakız, Sisam üzerinden Miletos'a geçti. Deniz yoluyla Filistin'e dönerken, Anadolu'nun Lykia liman kenti Patara'ya da uğradı (Elçilerin İşleri, XXI 1).

Paulus bundan sonraki, bildiğimize göre sonuncu yolculuğunu, tutuklu olarak deniz yolundan İtalya'ya götürülürken yapmıştır; bu yolculuğun ilk aşamasında bir Edremit gemisine bindirilmişti (Elçilerin İşleri, XXVII 2) ve Lykia kenti Myra/Demre/Kale'ye uğramışlardı (XXVII 6); oradan, İtalya'ya gidecek bir İskenderiye gemisine bindirilmişti.

Gördüğümüz üzere, hristiyanlığın erken dönem tarihinde Lystra/Hatunsaray'ın özel bir yeri vardır. Daha İS 2.yüzyılda, kilisenin sonradan ermiş saydığı Artemas ya da Artemius, Lystra piskoposu olmuştu.

Kent, ilkçağda, hem ana yol üzeri, hem de yol kavşağı durumundaki bir yerde idi. Konya'yı Bozkır kasabası yöresine, yâni İsauria'ya bağlayan ana yol buradan geçiyordu. Tarihsel kentin alanı, Konya yönünden gelip (günümüzde gerçekte irice, gelişememiş bir köy durumunda olan) Hatunsaray'a girmeden hemen önce kuzeydoğu eteği dolaşılan höyüktür. Bu höyük üzerinde görünür kalıntı yoktur. Köyün içinde pek az sayıda ve döküntü niteliğinde ilkçağ mimarlık yapıtı parçaları, bir iki yazılı taş bulunmaktadır. Böylelerinin en ilginç olanı, kasaba içinden geçen ana yol üzerinde 88 kapı sayılı evin duvarında yapı taşı olarak kullanılmış idi.

B. Seydişehir ve yakınları

1. YUNUSLAR (WASADA? PAPPATİBERİOPOLİS ?)

Yunuslar lâhdi üzerine yazın: Yusuf Boysal, Ein Säulensarkophag aus Yunuslar (AnAr c. II s.101-110. Türkçesi: TAD c. VIII/2, 1958, s.77-81).

a. Yunuslar'ın yeri

Yunuslar, Konya Arkeoloji Müzesinin övüncü, (Konya ile ilgili bölümde, yukarıda sözünü ettiğimiz) Herakles Lâhdi'nin bulunma yeri olmakla ünlü bir köyümüzdür. İlkçağ Lykaonia'sının Pisidia sınırına yakın bölümünde, Beyşehir-Konya anayolu üzerinde ve Beyşehir'in 30 km. kadar kuzeydoğusundadır.

b. Yunuslar'ı, Owasada (Wasada/İöannès) kentinin yeri sayan, Ramsay'in görüşü ve dayanakları

Ramsay, Ptolemaios'un yapıtında (5 IV 8), Hieroklès'de (675 No. 5) ve kilise örgütü kurultaylarına (konsil'lere) hangi kentlerden gelme piskoposların katıldığını belirten listelerde adı Owasada yazımıyla, Lâtince belgelerde ise bazen Vasada diye anılan ilkçağ kentinin (Beyşehir Gölü doğu yakınlarında olduğu bilinmekle beraber yeri güvenle saptanamamıştır) Yunuslar'da olduğu görüşündedir. Owasada'nın adı, Hristiyanlık döneminde, oradaki Ermiş İöannès (St. Jean) kilisesi dolayısıyla, İöannès'e çevrilmişti. Ramsay, bu ad ile Yunuslar adı arasındaki benzerliğe bakarak Owasada/İöannès'i Yunuslar'a lokalize etmektedir. Başka gerekçesi de vardır: kentin Konya-Beyşehir anayolu üzerinde, Konya'nın 60 km. kadar batısında, o anayol ile Ilgın'dan gelen diğer bir yolun birleştiği kavşak yakınında bulunduğunu bize anlatan bir hayli dayanak görmekteyiz (Ramsay, s.368 No. 5 ve s.421). Yunuslar köyü o yakınlardadır; dolayısıyla onun, ilkçağ ve ortaçağ kenti Wasada'nın ardılı olduğuna hükmetmek tutarlıdır.

Resim 130. Yunuslar Lâhdi. Konya Arkeoloji Müzesi.

c. Yunuslar'ı, Pappa/Tiberiopolis kentinin yeri sayan çoğunluk görüşü

Oysa başka araştırmacılar, Yunuslar'ı Pappa/Tiberiopolis kentinin yeri olarak kabul etmektedirler. Ramsay, bu konuyu da tartışır ve Şarkî Karaağaç'ın kuzeydoğu yakınındaki Çarıksaraylar köyünü, Pappa/Tiberiopolis'in yeri olarak kabul eder (s.444-445, No. 13). Dikkate değer ki Pappa sözcüğünün Rumcada "Baba" (ve buradan: Papaz) anlamına gelen Papas'ın kent adı olabilecek dişi biçimi diye yorumlanması zorunlu değildir. Çünkü Pappa, Hitit'lerde bir erkek adıdır ve örneğin, İnandık'da bulunmuş çivi yazılı bağış belgesinde bu ad geçer (Kemal Balkan, İnandık'da 1966 yılında bulunan eski Hitit çağına ait bir bağış belgesi, Ankara 1973, s.4 satır 1 ve s.11 satır 24 vd.) Pappa kentini

coğrafyacı Ptolemaios anmakta ve bunun Orondeis (Oroanda'lılar) kabilesine ait arazi içinde bulunduğunu söylemektedir (bkz. H. M. Jones, s.136-137).

Pappa kentinin Beyşehir Gölü doğu yakınlarında olduğu biliniyor. Bu kent, Ptolemaios'da (5 IV 9) ve Hieroklès'de Pappa olarak; kilise örgütü kurultaylarına hangi kentlerden gelme piskoposların katıldığını gösteren listelerde Pappai yâni Pappa'lılar(ın kenti) olarak anılmıştır. Ancak, kent adını Papa biçiminde aktaran bazı yazıtlar da bulunmuştur (Zgusta, s.469). Hellen yazımında sözcük içindeki ünsüzlerin pp, ss gibi çift yazılması ile p, s gibi tek yazılması okunuşta ayrılık yaratmaz; işte bu yüzden Mylasa/Mylassa, İasos/İassos, Larisa/Larissa gibi çeşitlemelere rastlanır.

Resim 131. Yunuslar Lâhdinden bir diğer resim.

Pappa, İmparator Tiberius çağında Tiberiopolis (=Tiberius Kenti) adını almıştı (Ramsay, s.445). Yaygın görüş (bkz. Özsaıt, Pisidya/1 s.60 dn. 38) bu kenti Yunuslar köyüne lokalize ediyor. Ramsay ise, belirttiğimiz üzere, orasını Ouasada'nın yeri saymakta ve Papa/Pappa'nın Çarıksaraylar köyüne lokalize edilmesi yönünde Prof. Sterret'in önerisine katılmaktadır. Çarıksaraylar köyü, ilkçağ kenti Neapolis'in yeri olduğu kabul edilen ilçe merkezi Şarkî Karaağaç kasabasının 7 km. kuzeydoğusunda (arada asfalt yüzeyli bağlantı yolu vardır), belediyesi olan büyük bir yerleşim merkezidir.

Ouasada/Wasada kentinin yeri, H. M. Jones'un haritasında, birazdan sözünü edeceğimiz Fasıllar köyü yerinde yâni yukarıda aktardığımız görüşlerin her ikisine pek ters düşen bir yerde, Beyşehir kasabasının kuş uçuşu 15 km. kadar doğu ilerisinde işaretleniyor. Eğer bu bir dalgınlık yahut başka çeşit yanlışlık ürünü değilse, Jones, kentçinin lokalizasyonu konusunda, üçüncü bir görüşü savunmuş olmaktadır.

Eğer gerçekten de bulunan yazıtlar sayesinde Vasada'nın şimdiki Fasıllar köyü yerinde olduğunun tesbit edildiği doğru ise; bu tesbit, bir ilkçağ kentçığının lokalizasyonunu sonuçlandırmanın pek çok ötesine giden bir önem arzeder ve Luvi dili ardılı yerel Anadolu dillerinin, başka birtakım belirtiler dolayısıyla da sezilebildiği üzere, yabancı kültür etkilerine en az açık ve eski kültürü korumada en inatçı olması doğal dağlık yerlerde, örneğin Torul dolaylarında olduğu gibi, Pisidia ve İsauria yörelerinde de, Türklerin oralara gelişi sırasında hâlâ konuşulmakta bulunduğu, eni konu güçlü bir kanıtını oluşturur. Şöyle ki:

Fasıllar'a yakın yöredeki Seydişehir'in, ilkçağ Sedaseis halkının yurdu kapsamında olduğunu Ramsay'den öğrenir öğrenmez, Sedaseis halkının bu adının aslında onların Sedasa/Sedassa yâni Seda-assa, Seda kenti adlı bir yerleşimin halkı olduğuna işaret ettiğini; Anadolu Sedasa/Sedassa kentinin adına, Sardeis adından da tanıdığımız, Hellen dilinin “-halkı” anlamına gelen -eis takısının eklenmesiyle Hellen-

leşme döneminde oluşturulduğunu görmüştüm. Sedasa/Sedassa, Seda kenti demek olunca da, Seydi-Şehir'in bu adının aslında şu veya bu Seydi'den gelmediği, Seda-Assa'nın Türklerce Seda-Şehri olarak pek güzel anlaşılmış ve böylece kullanılmış iken zamanla Seydişehir edildiğini anlayabilmiştim (bkz. TT Adlar kitabımızda Sedaseis). Şimdi, aynı yörede, buna benzer ikinci bir örnek karşınızdayız:

Türkiyede ikinci bir Fasıllar köyü yoktur ve fasıl sözcüğünün Türkçede kullandığımız anlamı itibariyle Fasıllar diye bir köy adı olamaz. Demek ki bu ad, tıpkı Gerdekgirse Deresi, Eğrigöz Dağı adları gibi anlam yönünden saçma düşüyor ve eski bir kültürden gelme adın Türk ağzına uydurulmuş biçimi olduğunu belli ediyor.

Resim 132. Yunuslar Lahdi'nin dar yüzlerinden biri. Herakles, Amazon Kraliçesi Hippolyte'nin belindeki kemeri zorla almaya çalışıyor.

Ama asıl önemlisi, Vasada'nın Fasıllar'da tesbit edilmesinin bize anlattığıdır. Vasada adı, anlamını güvenle saptayamadığımız, ancak güçlü olasılıkla “Kutlu Ana Tanrıça” demek olan Wasa sözcüğüne, Luvi dilinde genel olarak -lı anlamına gelen ama tıpkı Osmanlı adındaki gibi mensubiyet de ifade edebilen ve -tapınıcısı anlamına da gelebilen wanda/anda/ada takısının eklenmesiyle oluşturulmuştur (bkz. TT Adlar kitabımızda Ouasada, wanda takısı). Şimdi dikkat edelim: anlaşılıyor ki, yöreye gelen Türk, yerli halkın kullandığı *Vasa* 'lı anlamındaki adın bu anlamını öğrenmiş ve yöreye gelen Türkler, Vasada halkına pek yerinde olarak Vasa'lılar demiştir; Vasa'lılar adı sonra Fasıllar biçiminde daha çok Türkçeleştirilmiştir. Bizim için bu süreçte en önemli parça, Türklerin geldiği sırada yerli halkın hâlâ Sedasa/Sedassa, Vasada adlarının anlamını bilmesi ve Türklerle söylemesidir. Demek ki, Anadolu'da nice yörede eski kültürün dili unutulduğu için o eski dilden gelme adın anlamı bilinmez, anlamı açıklamak için çeşit çeşit söylenceler çıkar iken, bu yörede hem Sedasa/Sedassa'nın anlamı hem de Vasada'nın anlamı hâlâ biliniyordu; eski yerli dil unutulmamıştı.

d. Tarihçe bilgisi

Ouasada/Wasada tarihçesi üzerine, H.M. Jones (s.137) özetle, şu bilgiyi veriyor: Buradaki yerleşim, Bergama Krallığı döneminde (İÖ 3. ve 2.yüzyıllarda) bir kasaba idi; Roma egemenliği döneminde kent oldu ama para basmadı. Sonra (s.414 dn. 26'da), bu kentin yeri, bulunan bazı yazıtlarla belli olmuştur diyor ve haritasında köyü Fasıllar köyü yerinde gösteriyor.

e. Kalıntılar

Yunuslar köyünde, sanat başyapıtlarından Yunuslar Lâhdi oradan çıkarılmış bulunduğu halde, yoksul köyün yapı duvarlarında kullanılmış olan ve ilkçağ yapıları yıkıntılarından alınma olduğu besbelli rek-

tangonal (kabartmasız, yazıtsız, mermer olmayan) taşlar dışında, görünür hiçbir ilkçağ yahut ortaçağ kalıntısı yoktur. Diğer yandan, başka herhangi bir yerde de Ouasada/Wasada/İoannès kentçığıne veya Pappa/Tiberiopolis kentçığıne ait olduğu belirlenmiş herhangi bir kalıntı alanı saptanabilmiş değildir.

2. DALİSANDOS (Fasıllar karşısındaki ilkçağ kenti)

a. Fasıllar'ın yeri ve oradaki Luvi anıtı

Fasıllar, Hitit'ler çağı yapıtı olan ve Mellart'ın görüşünce (James Mellaart. The Late bronze age monuments of Eflatun Pinar and Fasıllar near Beyşehir, AS c. 12, 1962, s.111-117; Ayrıca bkz. Garstang, The Hittite Empire, s.152-153 ve bu dizide çıkan Pisidia kitabımızda s.244, resim 144) yakındaki pek görkemli Eflâtunpınar Luvi tapkı anıtının bir parçası iken oradan getirilmiş olup şimdi (bilmediğimiz bir zamandan beri sırtüstü yatan) kabartmalı anıtlarla ünlü bir köyümüzdür. Oraya gitmek için, Beyşehir-Seydişehir yolundan daha başlangıç bölümünde ayrılıp doğuya uzanan ve Bayat köyüne varınca güneydoğuya yönelen köy yolundan yararlanılır. Bu köy yolu Çivril (orada da bir Çivril vardır), Karahisar köylerinden geçip Çiçekler köyüne varınca ikiye ayrılır; siz kuzeydoğu yönünde gidene sapacak ve 3 km. kadar sonra Fasıllar'da olacaksınız. Köy, Beyşehir'in kuş uçuşu 15 km. kadar doğusundadır. Yol düzgündür; inişi çıkışı, dönemeci hemen hemen yoktur.

Fasıllar'ın kendisi, H. M. Jones'dan öğrendiğimize göre, orada bulunan yazıtlar sayesinde saptandığı üzere, tarihçesi hakkında hiçbir şey bilmediğimiz Ouasada/Vasada adlı önemsiz, silik bir ilkçağ kentçığinin yeridir. Bu Vasada adının anlamı ve şimdiki Fasıllar adıyla bağlantısı konusuna biraz önce uzun boylu değindik.

b. Dalisandos adının kökeni ve anlamı; Lykaonia’da, bildiğimiz iki Dalisandos kenti

Dalisandos, Lykaonia bölgesinde bulunan iki ayrı ilkçağ kentinin adı idi. Ruge, bu adı tanrı Sanda’nın adıyla bağlantılı sayıyor. Baştaki Dali ögesinin anlamını belirleyemiyoruz. Dalisandos’lardan biri Batı Lykaonia’da idi (Ptolemaios, 5 VIII 7; Ramsay, s.370 No. 7; Ruge, RE Dalisandos maddesi). Yeri tartışmalıdır. Ramsay’e göre, Fasıllar köyü bitişiğinde, sırtüstü yatan ve (dikkat edelim!) tanrı Teşup/Tarkhun/Sanda’yı yanında aslanlarla canlandıran Luvi anıtının karşısındaki yamaçta, özellikle yamaç üstü düzlüğünde kalıntıları günümüze ulaşmış kent bu Dalisandos idi. Bunun, Lykaonia bölgesi güney ucunda bulunan, Ramsay zamanında tam yeri saptanamamış, ama şimdi Ermenek doğu yakınında olduğu bilinen (bkz. yukarıda s.167), adının bir çeşitlemesi Lalisandos biçiminde kullanılan önemsiz bir adaşı da vardı.

c. Tarihçe

Gerek ilkçağ Dalisandos kentlerinin, gerek Fasıllar’daki yerleşimin, Ouasada/Vasada’nın tarihçesi üzerine hemen hemen hiç bilgimiz yoktur. Bunların içinde yalnız, Dalisandos kentlerinden önemlice olanı, şimdi konu edindiğimiz ve Fasıllar karşısındaki yamaç üstü düzlüğündeki kalıntılar alanına lokalize edilmesini doğru bulduğumuz kent, Ramsay’in s.400-401 arasına ekli olarak verdiği İsauria kentleri listesinde görüldüğü üzere, Roma İmparatorluğu çağında para bastığı gibi (bu paralar konusunda bkz. Sear, s.165, 171, 378); Ptolemaios’un yapıtında, Hierokles’de ve kilise kurultaylarına hangi kentten gelen piskoposların katıldığını gösteren bütün belgelerde anılmaktadır.

Resim 133. Fasıllar köyünün yanıbaşında yamaçta sırtüstü yatan, Luviler çağından kalma Teşup/Sanda anıtı.

d. Kalıntılar

Fasıllar köyünün içinde, yâni ilkçağ Ouasada/Vasada kentçığinin yerinde, göze çarpan görünür ilkçağ kalıntısı yoktur. Buna karşılık, köyün yanıbaşında, Luviler çağından kalma, Teşup/Sanda'yı da kabartma olarak canlandıran upuzun bir anıt-taş şimdi sırtüstü uzanmış durumda yattığı gibi; onun 1 km. kadar ilerisinde, anıt-taşın uzandığı yamacın karşı yamacı yukarısındaki tepe üstü düzlüğünde, bir ilkçağ kentçığı nekropolisinin, görünüşe bakılırsa İÖ 2. ve 3.yüzyıldan günümüze ulaşmış, olağanüstü zengin denebilecek kalıntıları vardır.

Resim 134. Fasıllar. Sırtüstü yatan Luvi anıtının, Dalisandos alanı olduğunu kabul ettiğim karşı tepe üzerindeki ilkçağ yerleşimi kalıntılarına giderken arkaya bakıldıkta görülen hâli.

Söz konusu Teşup/Sanda kabartmalı anıt, Fasıllar'a kuş uçuşu 30 km. kadar mesafede (kuzeybatı ilerde) bulunan, Pisidia kitabımızda resimlerini verdiğimiz ünlü Eflâton Pınar anıtıyla, yapım tekniği yönünden yakın benzerlik gösterir. Eflâton Pınar anıtı Hititlerin Yeni Krallık ya da İmparatorluk Dönemi denen döneminden kalmadır ve Luvi bölgesinde bulunan o anıtın gerçekte Hitit yapıtı olduğunu gösteren hiçbir kanıt hatta belirti yoktur (Mellaart, bunu çok haklı olarak vurgulamıştır). Fasıllar'da sırtüstü yatan, kabartmalı ince uzun taş anıt, kutsal bir dağın üzerine çıkmış Luvi baş tanrısı Tarkhun/Sanda/Adra'yı (Hurrilerin

Resim 135. Sırtüstü yatan Teşup/Tarkhun anıtına sağ yanından, biraz aşağıdan, yakından bakış.

ve Hititlerin Teşup'u), iki aslan arasında canlandırıyor. Ancak yörede, Hititler, Luviler çağından hiçbir başka buluntu ele geçmemiştir. Üstelik, Hititlerden ve Luvilerden kalma tanrı, tanrıça kabartmalı anıtlar *daima su başlarında veya suyu gören bir yerde* oldukları halde, Fasıllar'daki pınar, bu anıtın sırtüstü yatmış durumda olduğu yamaç yukarı yerde değil, köyün içindedir. Her ne kadar pınar, İÖ 2. binyıldan bugüne yer değiştirmiş, şimdi farklı yerden çıkıyor olabilirse de, Mellaart (The late bronze age monuments of Eflatun Pınar and Fasıllar near Beyşehir, AS c. 12, 1962, s.111-117) oradaki anıtın aslında Eflâtun Pınar anıtının bir

Resim 136. Teşup/Tarkhun'un yüzüne yakından bakış.

parçası iken, Fasıllar'daki ilkçağ kentini (demek ki, Vasada'yı) süslemek için, tıpkı İstanbul Sultanahmet Meydanı'ndaki Dikilitaş'ın İS 4.yüzyılda Mısır'dan getirilip bir zaman sonra Hippodromos meydana süs olsun diye dikilmesi gibi, taşınıp getirildiğini savunmaktadır (verdiği çizim için bkz. Pisidia kitabımızda s.244).

Fasıllar köyüne gelince, bu köyün, kuzeybatı bitişiğinde az yüksek, tırmanılması kolay bir tepe; batı yanında da, ona benzer diğer bir tepe bulunduğunu göreceksiniz. Köy, birinci tepenin güneydoğu yamacı eteğindedir. İlkçağ Dalisandos kenti nekropolisinin yeri, o birinci tepenin

Resim 137. Dalisandos. Nekropolis'deki lâhit türü mezarlardan biri.

üst düzlüğüdür. İki tepe arasında, batı tepesinin kuzeybatı yâni nekropolis tepesine bakan yamacında, Luvi anıtı, devrilip kabartmalı yüzü yukarıya gelmiş durumda, yatmaktadır. Üst düzlüğünde nekropolisin bulunduğu tepenin, anıta bakan yamacında pek görkemli bir kaya mezarı vardır ve mezar oyuğunun kapı durumundaki ağzı bitişiğinde, kayanın dik yüzeyine bir at kabartması işlenmiştir (bkz. Resim 38). Aynı tepenin üst düzlüğünde ise hem yatay kayalık zemine yahut dikey kayalara kazılmış, oyulmuş mezarlar; hem de lâhit türü mezarlar görülüyor.

3. GORGOROME (GARGORUM / GORGORUM)

Gorgoromè, Beyşehir dolaylarında bir ilkçağ kentçigi idi; Ramsay'de (s.370 sonu) anılır.

16.yüzyıldan kalma Osmanlı belgelerinde de, Osmanlı yönetim örgütünün Seydişehir kazasına bağlı bir Gorgorum nâhiyesinden söz ediyor (Tuncer Baykara, Anadolunun Tarihî Coğrafyasına Giriş, s.188). Bu yerleşim, daha önceki dönemin, Beylikler döneminin tarihinde de karşımıza çıkar; Gargorum/Gorgorum, 13.yüzyılın 2. yarımında kurulan Eşref Oğulları Beyliği'nin ilk merkezi idi (Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.58). TT Adlar kitabında, yerini saptayamamıştım; sonradan, değerli dostum, Beyşehir yöresinin yerlisi, öğretmen Fevzi Deniz'den, halk arasında Gorgorum adının hâlâ kullanıldığını ve söz konusu yerleşimin yeni adının Yenice olduğunu, köy durumunda bulunduğunu öğrendim; Konya 1973 İl Yıllığı'nda da orada tarihsel kalıntıların varlığından söz edildiğini gördüm (s.60 sütun 1). O kalıntılar, Eşref oğlu Süleyman Bey'in, Beyşehir'in öncülü eski önemsiz yerleşimi (Mistheia) geliştirerek önemlice bir kent durumuna yükseltmesinden, orayı başkent edinmesinden ve bu nedenle kentin Beyşehri diye anılır olmasından önce Gargorum/Gorgorum'u başkent edinmiş iken orada yaptırdığı câmi, imaret vb. kamusal yapıların kalıntıları olsa gerektir.

Resim 138. Gorgorum/Yenice evlerinden birinde Âsar Tepe'den getirilme tarihsel taşlar.

Yenice köyü, günümüzün anayol bağlantıları durumuna göre hayli sapa bir yerdedir. Bu köyü görmek için, Beyşehir-Seydişehir yolunda yaklaşık 15 km. ilerleyince sağınızda, batı yanda göreceğiniz kavşakta başlayan köy yoluna gireceksiniz. Asfalt yüzeyli olan bu yolda 6 km. kadar gideceksiniz (ve arada, hatta kavşağın az sonrasında, Kavakköy'den geçeceksiniz); sonra, sol (güney) yandaki bir kavşakta başlayan, yine asfalt yüzeyli yola sapacak ve yaklaşık 7 km. sonra Yenice köyüne varacaksınız.

Resim 139. Köyün, taşıma tarihsel yapı yıkıntılarından alınma taşlarla yapılmış evlerinden birkaçı.

Gorgoromè, Gargorum, Gorgorum biçimlerinde gördüğümüz adın aslı, görünüşe bakılırsa, Luvi dilinden ya da onun İÖ 1. binyıldaki bölgesel ardılı olan dilden, Karkaruma idi: Karka-(u)r(a)-uma, Yüce Doruğun Halkı (nın yöresi, yerleşimi). Yakında, İsauria bölgesinde bir Gargara yâni Karka-(u)ra, Yüce Doruk görmüştük (bkz. yukarıda s.160). Gorgorum/Yenice, gerçekten, yüce dorukları olan bir dağ dizisinin (Geyik Dağları) doğu eteğindedir.

Yenice köyünde beni büyük bir sürpriz bekliyordu. Köyün bütün evleri, Roma egemenliği çağı yapılarının kalıntılarından alınma, rektangonal iri taşlar sıradan yapı taşı gibi kullanılarak yapılmıştı; hatta arada lâhit kapaklarının, görkemli yapılardan alınma süslemeli mermer parçalarının kullanıldığı da görülmekteydi. Köyün câmii de sâdece bu

Resim 140. Bir evin duvarında ilkçağ lâhdi kapağı.

türden malzemeyle yapılmıştı. Ancak, ortada Eşrefoğulları Beyliğinin ilk başkenti olma döneminden yadigâr bir tek bile câmi, medrese, hamam vb. kalıntısı görülmüyordu; câmi dahi, üzerindeki bir yazılı taşta belirtildiğine göre, 1950’lerde yapılmış imiş.

Köylülerle konuşunca, esrar çözüldü. Bütün bu tarihsel taşlar, beni köye getiren yolun batı yanbaşıda, köyün 3 km. kuzeydoğu ilerisinde bulunan Âsar Tepe üzerindeki tarihsel kent yerinden (yâni, Gorgorum yerleşiminin asıl yerinden) taşınarak buraya getirilmiş ve taşların böylece talan edilmesiyle, 1950’lerde, orada hiçbir kalıntı bırakılmamış! İşte bunun için, Gorgorum’un adına mirasçı ama yakın zamanda Yenice adını alan köyde hiçbir tarihsel yapı görülmüyormuş.

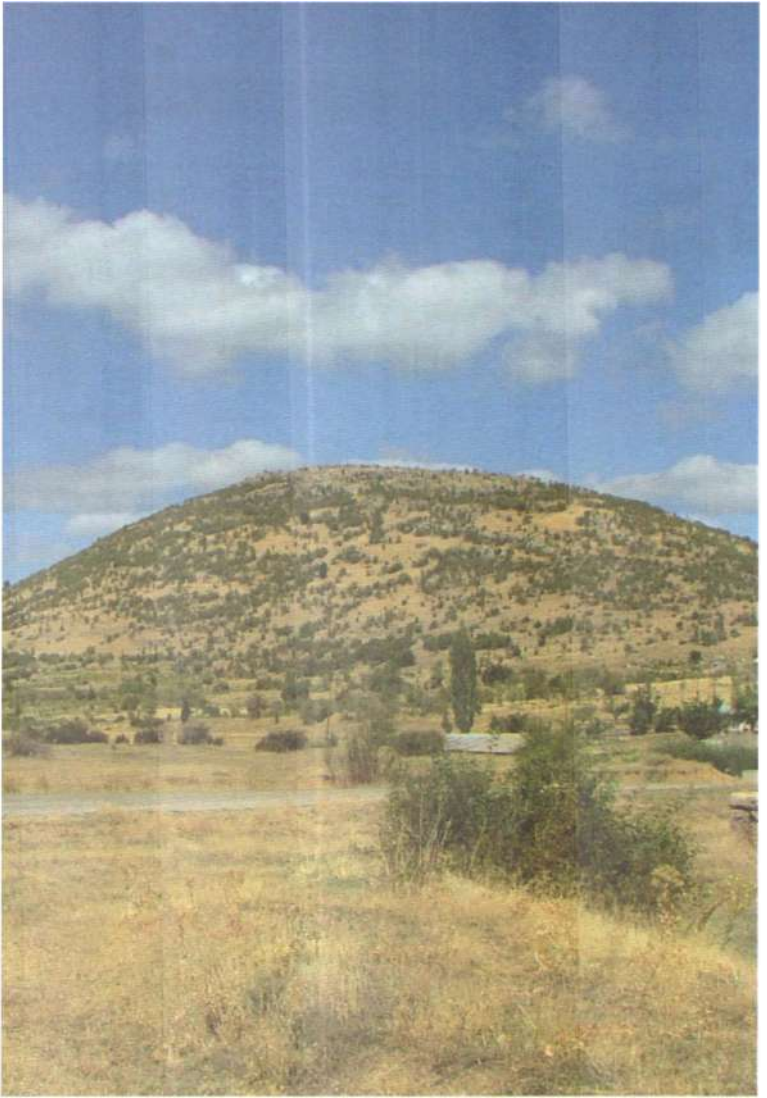
Resim 141. Diğer bir evin duvarında yine bir ilkçağ lâhdi kapağı.

Resim 142. Köyün, taşıma tarihsel taşlarla yapılmış câmii.

Resim 143. Köydeki, tarihsel taşlarla yapılmış evlerden biri.

Resim 144. Tarihsel Gorgorum yerleşimi kalıntılarının bir zamanlar bulunduğu Âsar Tepe. Doğu ileriden görünüş.

4. SEDASSA/SEYDİŞEHİR

Seydişehir dolaylarında ilkçağda yaşayan Omonadeis (Lâtin yazımında Homonadeis; yâni, Hellen dilinin -lılar anlamındaki, Sardeis adında da gördüğümüz -eis takısı ile, Omonada'lılar) halkından bir boy, Sedaseis idi (Ramsay, s.370 No. 7). Bu ad, çok açıktır ki, Seda(a)-eis ögelerinden türetilmiştir ve Sedasa/Sedassa denen bir yerleşime işaret eder; Sedaseis, bu Sedassa/Sedasa yerleşiminin halkıdır. Sondaki assa'nın, keza onun çeşitlemesi issa'nın Luvi dilinde ve ardılı dillerde, "Yerleşim" (buradan: köy, kasaba, kent; -köyü, -kasabası, -kenti) anlamına geldiğini bilmekteyiz ve bu öge ile yüzlerce yerleşim adı içinde

Resim 145. Seydişehir. Seyyid Harun Câmii duvarları dış yüzünde Roma ve Bizans çağı yapılarının kalıntılarından devşirilme taşlardan birkaçı.

karşılaşmaktayız. Sama (Swa-Ma, Kutsal Ana) adı, TT Adlar kitabımızda belirtildiği üzere, Semana, Seme, Semendria, Semendu, Semestra, Semissos, Semna gibi tarihsel adlar içinde Sema/Seme'ye dönmüştür. Buna bakarak, Sedassa/Sedasa'nın başındaki Seda'nın da aslında Sada, yâni Swa-Ada, Kutlu Ada (Ana Tanrıça; bkz. TT Adlar kitabımızda Da sözcüğü, No. 1) olduğu kanısındayım.

Sedaseis adı, böylece, Seydişehir'in bazı ansiklopedilerde vb. yerlerde yazıldığıнын tersine Seydi yahut Seyit adlı, sanlı bir kişi dolayısıyla Seydi-Şehir diye adlandırılmış olmayıp, o adın, Seda-Assa'nın Türkçeye çevrilmiş ve ardından biraz çarpıtılmış olduğunu da gösteriyor: Önce Seda Şehir, sonra Seydi Şehir. Bu kuytu yörede, Anadolu dilin, Türklerin gelişi döneminde, 11.yüzyılda bile konuşulmakta olabileceğini (dolayısıyla, Seda-assa adının Seda-kenti anlamına geldiğinin bilindiğini, Türklerce de öğrenilebildiğini) sanıyorum. Konuya birkaç sayfa önce değinmiştik (bkz. yukarıda s.214-216).

Sedasa/Seydişehir'in, Türk egemenliği öncesi dönemler tarihçesi üzerine hiçbir bilgimiz yoktur. Türkleşme dönemi tarihçesi hakkında bilinenler, bu kitabın Genel Tarihçe bölümünde anlatıldı.

Kasabada, 14.yüzyıldan daha eski hiçbir görünür yapı yahut yapı kalıntısı da yoktur, bilinmemektedir. Başlıca tarihsel yapılar, 14.yüzyıldan kalma Seyyid Harun Câmii ve bu kişinin türbesi, aynı kişinin ailesi bireylerinden bazılarının gömülü olduğu kümbet türü türbe, ayrıca Rüstem Bey diye bilinen birinin kümbetidir. Eski kale, daha doğrusu hisar, yâni surlar ve bunların çevirdiği yerleşme alanı, tam Seyyid Harun Câmii'nin bulunduğu yörede imiş; oradaki surlardan, yapılardan, az önce andıklarımızdan ve bir de Ağa Çeşmesi denen çeşme dışında, hiçbir kalıntı günümüze ulaşamamış. Ancak, Seyyid Harun Câmii duvarlarında görülen, ilkçağ yapılarının yıkıntılarından alınarak kullanılmış taşlar ve câmi avlusundaki sütun başlığı, bu yerleşimin tarihçesinin en azından Roma egemenliği çağına uzandığını kanıtlamaktadır.

Resim 146. Seyyid Harun Câmii giriş kapısı yanında ve üstünde Roma çağı mimarlık yapılarının kalıntılarından alınma işlemeli taşlar.

Resim 147. Câmide bir pencere üstündeki, olasılıkla geç Roma/erken Bizans çağı-
nın bir yapısının yıkıntılarından alınma taş.

Resim 148. Seyyid Harun Câmii bahçesinde sergilenen, bir geç Roma/erken Bizans çağı yapısından gelme sütun başlığı.

5. SUBERDE VE GÖLKAŞI HÖYÜKLERİ

Lykaonia ile Pisidia sınırında, Beyşehir yakınlarında bulunan iki höyükte Jacques Bordaz kazı yürütmüştür ve kazı raporları TAD’de yayınlanmıştır (XVII/2, 1968, s.43-71; XVIII/2, 1969, s.59-64; XXIII/2, 1976, s.39-43).

Bunlardan Suberde Höyüğü, Seydişehir’in 13 km. kadar güneydoğusunda, Suğla/Suvla Gölü batı kıyısına düşen alandaki Suberde (adı yakın zamanda Gölyüzü edildi) köyü bitişiğindedir. Kazı sonucunda kalıntı tabakaları saptanan en önemli yerleşim, yeni taş çağından (ne-

olitik çağdan) idi; Ancak, höyük, daha az önemde olarak, sonraki dönemlerden de buluntu vermiştir.

Diğer höyük, Beyşehir'i Yalvaç üzerinden Isparta'ya bağlayan yolun üzerinde, Luvi yapıtı görkemli tapkı anıtıyla ünlü Eflâtunpınar kaynak gölcüğünün (halkapınar'ının) yakınında, Beyşehir'in 10 km. kadar kuzeyinde, göl kıyısındaki Gölkaşı köyünün 2.5 km. kuzeydoğusundadır. Yalnız yeni taş çağından buluntu vermiştir.

C. Karaman ve yakınları

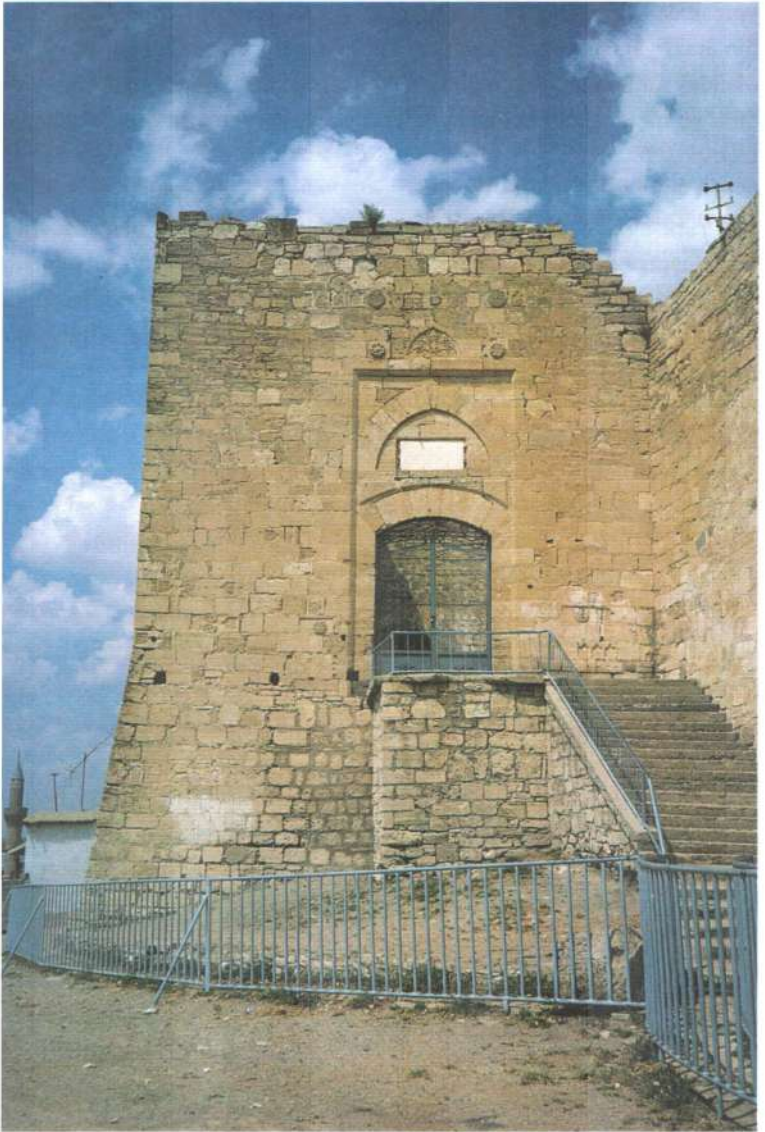
1. LARANDA/KARAMAN

Özel kaynakça: Strabon, 12 VI 3; Ramsay, s.140, 383; Karaman Müzesi Yıllığı No. 1, 1983; İlhan Temizsoy/Vehbi Uysal, Karaman. Konya, 1981 (Karaman Müzesi Eski Eserleri Koruma ve Yaşatma Derneği yayını, No. 1).

a. Adı

Laranda adı, Luvi dilinden ya da onun İÖ 1. binyıldaki bölgesel ardılı Lykaonia dilinden gelir; "Kum" anlamındaki Lara sözcüğü ile, -lı takısının karşılığı olan wanda/anda takısıyla türetilmiştir, "Kumlu" demektir.

Larissa yâni Lar(a)-issa, Lara-kenti adının anlamını araştırırken, Antalyadaki pek ünlü Lara kumsalının adını anımsayınca ve hele Strabon'da (13 III 4) "Larissa'larla ilgili ortak bir özellik vardır. ... Toprakları, nehirlerin getirdikleri alüvyonlarla oluşmuştur" bölümünü görünce, Lara'nın "Kum" demek olduğunu güvenle anladım. Ancak, buna göre Laranda da Kumlu demek oluyordu, oysa Laranda/Karaman

Resim 149. Laranda/Karaman. Kalenin kapısı.

yöresinde hiçbir harita, kum yığan ırmak göstermiyordu; ama yörenin arazi yapısını öğrenmek için Türk Ansiklopedisinde (devlet yayını olanda) Karaman Ovası maddesine bakar bakmaz, orada aradığımı buldum ve hiç kuşku kalmadı: “Üzeri yeni alüvyonlarla örtülü bulunan bu ova ...”

Türk ağzı, Selçukluların egemenliği döneminde ve hatta Beylikler dönemi başında, Laranda adını, Lârende’ye çevirerek kullanmıştı. Sonra, kent Karaman (ya da, Karaman Oğulları) Beyliği’nin başkenti edinilince, artık, “Karaman Başkenti” anlamında, Karaman adıyla anılır oldu.

Resim 150.
Karaman Müzesi.
Yöresel buluntu,
ilkçağdan kalma
bir mezar steli.

b. Tarihçe

Çeşitli Hitit belgelerinde, bir Lalanda kentinin sözü edilmektedir (Hayri Ertem, CAD s.84). Bizim Laranda olarak tanıdığımız kentin o adı Lalanda biçiminde de söyleniyor muydu, söyleniyor idiyse Hitit belgelerindeki Lalanda, Laranda/Karaman mı idi, bu soruların yanıtını güvenle veremiyoruz. Bir de, Ernest Herzfeld'den (s.98-99) öğrendiğimize göre, Hitit Büyük Kralı Telipinu'nun vasiyetnamesinde sözü edilen bir Laanda kenti vardır; Herzfeld bunun Laranda/Karaman olduğunu kabul ediyor.

Laranda/Karaman'ın kuruluş tarihçesi aydınlatılamamıştır. Kentin, Hellenistik çağ başında, İÖ 322'de (daha önce İskender'in o yöreye satrap atamış olduğu Balakros'a karşı ayaklandığı için, ceza olarak, İskender'in ölümünden sonraki ilk yıllarda "Kral yerine baş yönetici" görevi yürüten komutan Perdikkas'ın birliklerince) yakılıp yıkıldığını biliyoruz (H. von Aulock, Balakros, Anadolu Araştırmaları c. 2 No. 1-2, 1965, s.47-50). Strabon da kenti anar (12 VI 3); İÖ 1.yüzyılda, komşu Derbe kentini başkent edinerek küçük bir krallık kuran Antipatros'un Laranda'ya da egemen olduğunu söyler. Roma İmparatorluğu çağında para bastığını biliyoruz (Sear, s.378, 388, 396).

Hristiyanlık döneminde Laranda, yönetim örgütü açısından kent durumunda bulunan bütün yerleşim birimleri gibi, piskoposluk merkeziydi. İS 325'de Nikaia/İznik konsil'ine (piskoposlar kurultayına) olsun, 451 yılındaki Khalkédön/Kadıköy konsil'ne olsun, Laranda piskoposu da katılmıştı. Ancak, belki Arap akınlarında ve daha sonraki Bizans-Türk savaşlarında çok zarar gördüğü için, 12.yüzyılda kent iyice sönükleşmiş haldeydi. Üçüncü haçlı seferi sırasında Alman İmparatoru Kızıl Sakallı (Barbarossa) Friedrich'in komutasındaki Alman ordusunun Konya üzerinden gelerek 18 Mayıs 1190 günü Laranda/Karaman'a varışını anlatan, o çağdan kalma bir yapıtta "Lykaonia ile Kilikia sınırında bulunan Laranda'ya geldiler" deyişi vardır. O zamanlar

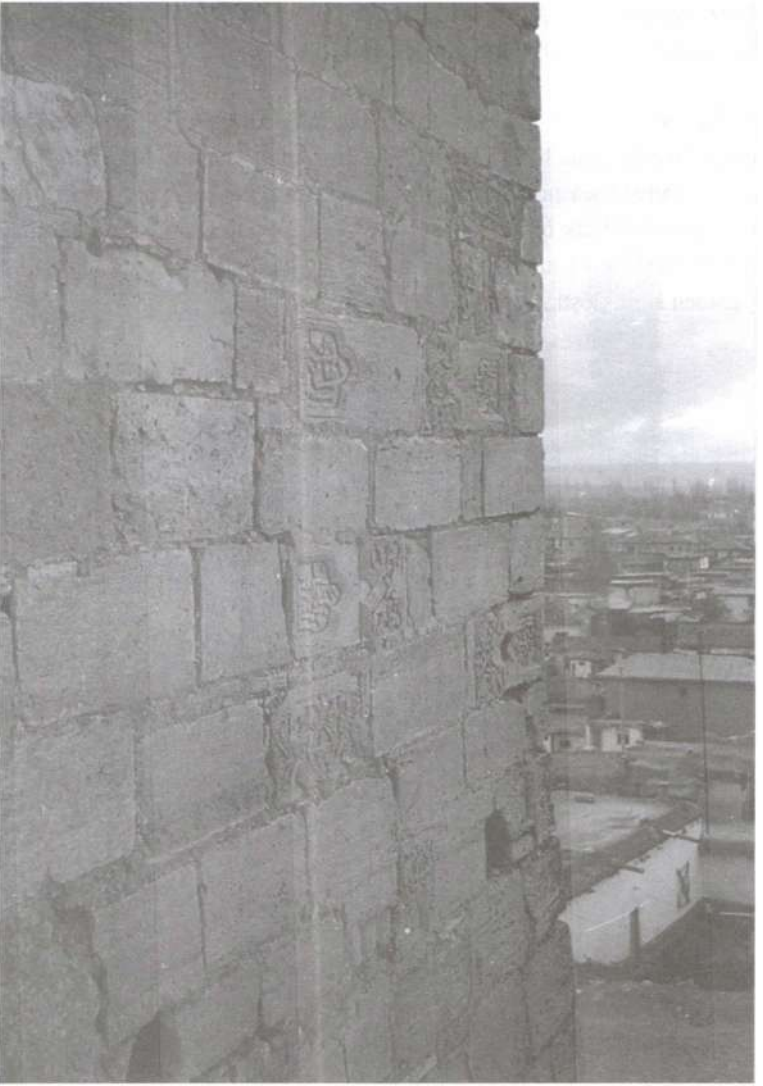
Resim 151. Karaman. Müzenin taşkapısı.

Laranda'nın ünsüz şansız bir kent olduğu, yerini belirtmek için yazarın bu açıklamaya gerek görmesinden anlaşılıyor.

Laranda (Türk ağzında aldığı biçimle, Lârende; Konya'nın ana caddelerinden biri hâlâ Lârende Caddesi adını taşıyor; Arkeoloji Müzesi o cadde üzerindedir) Karaman devletinin başkenti olması üzerine (1261) pek büyük önem kazandı, bayındırlık yapıtlarıyla donandı. Ne var ki, Osmanlı-Karaman savaşımında geniş ölçüde yıkıma uğradı ve yeniden sönükleşti.

Resim 152. Karaman. Müze bahçesinde, yöresel buluntu, ilkçağdan kalma bir aslan (ve bacakları arasında Ana Tanrıça rahibi hadım Gallos ?) heykeli.

Resim 153. Karaman. 1483 de eskisi yıkılıp yenisi yapılan İç Kale'nin giriş kapısı yanında, duvarda yapı taşı olarak kullanılmış, daha eski dönemlerin (Anadolu Selçukluları, Karamanlı) yapıtlarının yıkıntılarından alınmış kabartma süslemeli, yazılı taşlar.

c. Kalıntılar

Müzede sergilenen yerel buluntular bir yana bırakılırsa, Karaman’da hiçbir ilkçağ ya da Bizans çağı yapıtı göremezsiniz. O çağların döküntülerini gizleyen höyük üzerinde şimdi Karaman kalesi, daha doğrusu eski hisarın iç kale bölümü vardır ve oradaki kale de şimdiki biçimiyle bir Osmanlı dönemi yapıtıdır; ancak, duvarlarında Anadolu Selçukluları Sultanlığı ve Karaman Beyliği dönemleri yapıtlarından kalma işlemeli, yazılı taşlar yapı taşı olarak bol bol kullanılmıştır.

2. DAVGANDOS/ÇİĞDEMLİ

Davgandos, Karaman’ın kuş uçuşu 10 km. kuzeybatısında bulunan bir köydür; adı şimdi Çiğdemli edildi. Oraya, Karaman-Konya anayolunun, Karaman-Kâzımkarabekir arasında batı-kuzeybatı doğrultusunu izleyen bölümünün daha en başında bu anayoldan ayrılıp kuzeybatıya doğrulan asfalt yüzeyli bir bağlantı yoluyla gidilir.

Davgandos adının sonunda, Hellenleşme döneminde -os bitişli edilmiş olan, Luvi dilinin ve ardılı dillerin “-lı” (buradan, keza, “-nın tapınıcısı”; örneğin Amanda/Manda, Ama/Ma tapınıcısı; Adanda/ Ada-da, Ada tapınıcısı; Otranda, Adra/Odra tapınıcısı) anlamındaki wanda/ anda takısını duraksamasız tanıyoruz. Ancak, baştaki Davg(a?)’nın öz biçimini, anlamını güvenle saptayamıyoruz. TT Adlar kitabını hazırlarken, adın tümü aslında belki Dakanda idi diye düşünmüştüm. Gerçekten, Hitit belgelerinde bir Dakhantatipa/ Takhantatipa kenti anılır (Hayri Ertem, CAD, s.24, 129). Böyle idiyse, Dakanda, “Daka’ya (Ana Tanrıça’ya) tapan halk” demek olur; bkz. TT Adlar kitabımızda Dakai. Oysa, şimdiki kitap üzerinde çalışırken karşıma çıkan (bkz. yukarıda s.175) Mavga yâni Ma-(A)vga, Ma’nın (Ana Tanrıça’nın) Avga’sı adı, “gözümü açtı”; çünkü Ada/Da, Ama/Ma’nın adlarından biridir (bkz. TT Adlar kitabımızda Da Sözcüğü, No. 1); dolayısıyla Davga ile Mavga

aynı anlamdadır. Bu Auga/Avga'yı da TT Adlar kitabında incelemiş ve sözcüğün güçlü olasılıkla "Tapınak" anlamına geldiği sonucuna varmışım (TT Adlar, Auga). Buna göre, Davgandos (öz biçimi, Dauganda: Da-Aug-a-wanda) "Ana Tanrıça-tapınağı-olan" demektir.

Davgandos'un tarihçesi hakkında bilginiz yoktur. Köyde, görünür ilkçağ veya ortaçağ kalıntısı da bulunmamaktadır.

3. İLİSTRA/YOLLARBAŞI

İlkçağ Lykaonia kentçisi İlistra'nın ardılı olan yerleşim, İlisıra köyüdür (Ramsay, s.371 No. 8). Bu binlerce yıllık geçmişe sahip İlisıra, yakın zamanda Yollarbaşı diye uydurma bir ad'a mahkûm edilmiştir. Köy, Kâzımkarabekir ilçesine bağlıdır ve ilçe merkezi kasabanın kuş uçuşu 8 km. güneydoğusundadır. Oraya, Karaman-Konya anayolundan gidilir; anayolda ilerlerken Kâzımkarabekir kasabasına yaklaştığınız sırada solunuzda (güney yanda) göreceğiniz, güneye uzanan ve Karaman-Hadim anayoluna çıkan asfalt yüzeyli bağlantı yolunda yalnızca 2 km. gidince Yollarbaşı köyüne varmış olacaksınız.

İlistra adının sonunda, Luvi diliyle ardılı dillerin, "Akıntı, akarsu" anlamındaki, daha önce Kilistra ve Lystra adları içinde de karşımıza çıkan istra sözcüğünü duraksamasız tanımaktayız. Belki bu ad, İl(a)-istra, Geçit-deresi ögelerinden türetilmiştir. Bazı haritalar tam orada cılız bir dere gösteriyor, derenin adını belirtmiyor.

İlistra'nın tarihçesi üzerine hiç bilginiz yoktur. Roma İmparatorluğu çağında bastığı paralar günümüze ulaşmıştır (Sear, s.153, 175, 378, 396). İlkçağ kentçisi alanında, İlisıra/Yollarbaşı köyünün içinde kalan, şimdi üzerine ağaçlar dikilip yasalara rağmen birtakım tesisler yapılmış olan bir höyük vardır. Höyük üzerinde görünür kalıntı bulunmamaktadır.

4. BARDAS/ALANÖZÜ

Anadoluda, bir tarihsel ad olarak kendi başına yahut uzun bir tarihsel adın parçası olarak Barba, Barda, Parna, Parsa, Parpa/Perpe sözcüğüyle çok sık karşılaştığımızı TT Adlar kitabımızda Barba sözcüğü maddesinde belirtmiştik ve bunların tümünün, Luvi diliyle ardılı dillerde “Su” anlamına gelen sözcüklerden biri olduğunu gördüğümüz Pa/Ba sözcüğüyle birleşen “Akıntı, akarsu” anlamında Arda, Arna, Arpa, Arsa sözcüklerinden birinin o birleşme sonucunda türettiği adlar olduğunu açıklamıştık.

Barda=Su Pınarı sözcüğü Hellenleşme döneminde, pınardan çıkan akarsuyun adı olarak ya da bir erkek adı, soyadı olarak kullanılacaksa eril bitişli olmak gerektiğinden, Bardas’a çevrilmiştir. Bu kullanımın örneklerini de o kitabımızda göstermiştik. Bizans tarihinde en az 3 tane, hepsi de çok ünlü, komutan Bardas vardı. Bunlardan, 9.yüzyılda görülen, Paphlagonia’lı idi; 10 yüzyılda görülen diğer ikisinin (Bardas Phokas, Bardas Sklêros) veya onlardan birinin, belki de, şimdi sözünü ettiğimiz Bardas köyü ile bir ilişkisi bulunuyordu.

Böylece, Karaman batı ilerisinde bucak merkezi Kızılyaka’nın 20 km. kadar batısında bulunan Bardas köyünün bu adının ya Luvi dilinden yahut onun İÖ 1. binyıldaki bölgesel ardılı olan dilden geldiği ortaya çıkıyor. Vatan kurtaran aslanlar bu binlerce yıllık adı da kazımağa kalkmış, köyün adını Alanözü etmişlerdir. Dikkat edilirse yeni ad dahi köydeki akarsu ile ilgilidir.

Bardas/Alanözü köyüne gitmek için Karaman-Hadim ana yolundan yararlanacaksınız. Köy bu ana yol üzerinde, ortaya yakın bir yeredir. Ancak orada, bu hayli ters ve sapa yere gitmenin zahmetine değecek önemde herhangi bir tarihsel kalıntının varlığı hakkında hiçbir bilgi kaynağında herhangi bir açıklama hatta işaret görmedim.

5. MELOÈ/MELUWA

Hieroklès'in yapıtında ve kilise örgütü kurultaylarına hangi kentlerden gelen piskoposların katıldığını gösteren listelerde anılan, İsauria yöresinin hisar kentçığı Meloè, Toroslardaki önemli bir geçit üzerindeydi (Ramsay, s.393 No. 10). Ramsay, keza Honigmann (s.58) bu hisarı, Karaman'ı Ermenek'e bağlayan kestirme yol üzerinde, Bucakkışla kuzey bitişiğinde şimdiki Melis Tepe'ye lokalize ediyor. Yol oradan geçip Bucakkışla'da Göksu'yu aşar.

Meloè (è'si, eskiden a'ya yakın değer taşıyan η ile) adının aslı, görünüşe bakılırsa, Meluwa idi ve hisarın bir geçitlikte bulunduğunu anlıyordu; M(a)-el(a)-uwa, Ma (Ana Tanrıça)-geçit-liği.

Bardas için söylediğimi, Meloè hisarı için de tekrar edeceğim: Orada, bu kadar ters ve sapa yere gitmenin zahmetine değecek önemde herhangi bir tarihsel kalıntının varlığı hakkında hiçbir bilgi kaynağında herhangi bir açıklama hatta işaret görmedim.

6. İBRALA/YEŞİLDERE

İbrala, Karaman'ın kuş uçuşu 20 km. kadar doğusunda, asfalt yüzeyli yolla gidilen, bucak merkezi bir kasabadır. Adı şimdi Yeşildere edildi.

İbrala adında, daha önce İbradı adında da karşımıza çıkan, Luvi diliyle ardılı dillerin “Bol su, gür su, köpüklü su” anlamlarındaki Abra/Apra/Ebra/İbra sözcüğünün İbra biçimini; keza, adın sonunda, aynı dillerin (-cık anlamındaki) -la takısını duraksamasız tanıyoruz; bu adın, yöredeki, küçük ama gür bir akarsuya işaret ettiğini anlıyoruz. Bu akarsu kuşkusuz, tam oradan geçip ileride Deliçay'a katılan Yeşildere'dir; zaten şimdi kasaba o dere sebebine Yeşildere adını almıştır. Konya 1973 İl Yıllığı s.80'de derenin dahi eski adının İbrala olduğu kaydediliyor. Bunu görünce, gerek Abra/Apra/Ebra/İbra kök sözcüğü konusunda

gerek İbrala adının kökeni ve anlamı konusunda TT Adlar kitabımızda ve şimdi verdiğimiz açıklamanın doğruluğuna daha da güveniyoruz.

İbrala adının binlerce yıllık olduğu kuşkusuz ise de, ad aslında yerleşimin değil derenin olduğu ve derenin bu adı Türklerce de yakın zamana kadar kullanıldığı için, kasabanın tarihçesi o kadar eskilere gitmiyor olabilir. Gerçekten, bu tarihçe hakkında bilgimiz yoktur. Kasaba içinde ilkçağ veya ortaçağdan kalma herhangi bir tarihsel yapı yahut yapı kalıntısı da bilinmiyor.

7. DERBA/DERBÈ

Özel kaynakça: Strabon, 12 I 4 sonu (C 535); Ramsay, s.371 No. 10; Semavî Eyice, Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman çevresinde arkeolojik incelemeler, İÜ EdF yayını, İstanbul 1971, s.14-16; Konya 1973 İl Yıllığı, s.56 No. 3; M.H. Ballance, Derbe and Faustopolis (AS c. 14, 1964, s.139-145).

Adının anlamını güvenle saptayamadığım Lykaonia kenti Derba/ Derbè, sonradan Ermiş Paulus olarak ünlenen Tarsuslu Musevî yurtdaşımız Şaul'un Hristiyan olunca bu dini yaymak üzere yaptığı geziler sırasında uğradığı bir Lykaonia kenti olarak ünlüdür. O gezilerden, şimdiki kitabın Genel Tarihçe bölümünde ve Lystra/Hatunsaray ile ilgili bölümde söz etmiştik (bkz. yukarıda s.35-36, 208). Kent, Strabon'da da (12 I 4, 12 VI 3) anılır. Yeri tartışmalıdır; baskın görüş, Karaman'ın 24 km. kuzeydoğu ilerisinde Aşırın (yeni adı: Ekinözü) köyünün 500 m. kuzeyinde bulunan ve şimdi Kerti Höyüğü denen yerde bulunduğunu kabul ediyor (o arada Konya 1973 İl Yıllığı, s.56). Burası, Can Hasan kazı alanının pek yakınındadır.

Oraya ulaşım sağlayan iki yol vardır ve her ikisi asfalt yüzeylidir. Birincisi, Karaman-Ereğli yolundan, daha bu yolun başlangıcında 3 km. kadar ileride ayrılıp dosdoğru kuzeydoğuya yönelen ve Kızık, Salur köylerine uğradıktan sonra Ekinözü'ne gelen yoldur. İkincisi,

Karaman-Ereğli anayolunda 10 km. kadar gidilince solda, kuzey yanda kavşağı görülen ve oradan kuzeye doğru uzanıp 4 km. ileride Sudurağı köyüne uğrayarak bir 4 km. daha sonra Ekinözü'ne varan yoldur.

Derbe, az önce değindiğimiz üzere, İÖ 1.yüzyılda bu yörede küçük bir krallık kuran Antipatros adlı kişinin başkentiydi. Roma bağımlısı Galatia Kralı Amyntas, onun ülkesine saldırdı, Antipatros'u öldürdü, devletine son verip ülkesini ele geçirdi; ne var ki, kendisi de kısa süre sonra öldürüldü (Strabon, 12 VI 3).

Kerti Höyüğü denen höyük üzerinde görünür kalıntı yoktur.

8. CAN HASAN

Özel kaynakça: David French'in kazı raporları: AS c. 12, 1962, s.27-40; AS c. 13, 1963, s.29-42; AS c. 14, 1964, s.39-119; AS c. 15, 1965, s.87-94; AS c. 16, 1966, s.113-123; AS c. 18, 1968, s.45-54; TAD XI/2, 1961, s.36-37; TAD XII/1, 1962, s.21-22; TAD XIII/2, 1964, s.27-31; XIV/1-2, 1965, s.147-148; TAD XV/1, 1966, s.69-73; TAD XVI/1, 1967, s.89-94; TAD XIX/1, 1970, s.93-94 (görüldüğü üzere yıllık kazı raporlarının AS'de yayınlanan metinlerinin ayrıntılı ve uzun olmasına karşılık, TAD'de yayınlanan metinler pek özetlenmiştir, bir iki sayfalıktır); Kathryn Ann Ataman. A group of projectile points from Can Hasan III (IV. ArST s.339)-346).

Can Hasan Höyüğü; yüzlerce ve hatta belki binlerce höyüğün bulunduğu ülkemizdeki en namlı höyüklerden biridir. Karaman kentinin 12 km. kuzeydoğusundaki Canosan/Canhasan (şimdi Alaçatı) köyünün kuzey bitişiğindedir. Yaklaşık 360 m. uzunluğu, 280 m. genişliği ve ovoid 5 m. yüksekliği vardır. Bu höyükte, 1961-1974 arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına David French kazı yürütmüştür. Höyük, yaklaşık olarak İÖ 4700 dolaylarına düşen, erken bakır-taş çağı ile orta bakır-taş çağı arası dönemin buluntularını vermiştir.

9. SİDAMARA/AMBAR KÖYÜ (KASTABALA ?)

Özel kaynakça: (Kastabala konusunda) Ramsay, s.70, 348, 371, 378 (No. 17), 395; ayrıca s.366-367 arasına ekli harita; (Sidamara Lâhdi konusunda) İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Resimli Rehber, MEB yayını, İstanbul 1966, s.18-19, 27.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen sanat tarihinin başyapıtlarından Sidamara lâhdinin çıkarıldığı yer olmakla ünlü Ambararası (şimdi, kısaca, Ambar) köyünde bulunmuş bir yazıtta Sidamara adı geçtiğinden, oradaki ilkçağ yerleşiminin bu adı taşıdığı sonucuna varılmıştır ve orada çıkarılan, sözünü ettiğimiz lâhde benzer sütunlu lâhitlere de bu yüzden Sidamara türü lâhitler denmektedir. Köyün yerini, oraya nasıl gildildiğini Thebasa ile ilgili bölümde anlatıyoruz.

Sidamara adının Hellen dilinde anlamı yoktur. Türetiliş öğelerini ve anlamını güvenle saptayamıyoruz. Güçlü bir olasılıkla, adın Sida bölümü, Ana Tanrıça ile onun kızı olan tanrıçanın (Hellenleşme döneminde Artemis'e eşitlenmiştir) sanlarından biri olan Sinda/Kinda sözcüğünün, burunsal n sesi ihmal edilen biçimi idi. Gerçekten, baştanrıya özgü bir sıfat olup ad gibi de kullanılabilen Sanda/Kanda sözcüğünün dahi, böyle burunsal n sesi ihmal edilerek söylenen Sada/Kada diye bir çeşitlemesinin bulunduğunu, Sadala/Satala yâni Sada-la, Sanda-cık (Sanda'nın yavrusu olan oğul tanrı) adından bilmekteyiz. Sidamara adının ikinci bölümü olan Amara'ya gelince, bunun aslının Ama-(u)ra, yâni Yüce Ama/Ma (Ana Tanrıça) öğeleriyle oluştuğu açıkça görülüyor. Buna göre Sidamara adı, Amara=Yüce Ana Tanrıça adının başına, belki de "Kutsal" anlamında bulunan Si(n)da sıfatının eklenmesiyle oluşturulmuştur ve yörede Ana Tanrıça tapkısının egemen bulunduğunu ifade etmektedir.

Kastabala'ya gelince. Adı Luvi dilinde Tapınak Düzlükçüğü anlamına gelen (bkz. TT Adlar kitabımızda Kas, Taba, -la, Kastabala) bu kentin bir adaşı, Çukurova'da, Ceyhan kıyısında idi; önemli kalın-

tıları günümüze ulaşmıştır (bu dizide çıkan Kilikia kitabımıza bkz.). Lykaonia'dakini Plinius (VI 3), Strabon (12 I 4 ve 12 II 7) anıyorlar. Böylece Kastabala tarihçesinin en azından İS 1.yüzyıl başına uzandığını anlıyoruz. Yeri güvenle saptanabilmiş değildir. Ramsay de (s.378 No. 17) bu kentten söz ediyor ve onun yerini, Lykaonia haritasında, Karaman ile Ereğli arasında, ikincisine daha yakın, Ayrancı kasabasının biraz kuzeyinde işaretliyor. Diğer yandan, İS 3.yüzyıl yapıtı Sidamara lâhitlerinin en ünlüsü, o tür lâhitlere adını veren yapıt, tam o yerdeki Ambar/Ambararası köyünde çıkarılmıştır. Böylece, Ramsay'in lokalizasyonu doğru ise, köyde çıkartılan yazıtta görülen Sidamara adı, Kastabala'nın bir diğer adı olmalıdır. Belki de her iki ad orada bulunan küçük bir Sinda/Sida tapınağına işaret ediyordu.

Resim 154. Sidamara Lâhdi. İstanbul Arkeoloji Müzesi.

İlkçağ Sidamara kentçığının tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Ambar köyünde görünür ilkçağ yapısı veya kalıntısı da bulunmamaktadır.

Sidamara Lâhdinin İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki duruşu bakımından pencere yanındaki asıl yüzünde, ortada, filozof kılığında, oturan yaşlı bir erkek (lâhide ölüsü konan kişi); solda, Artemis görünüşünde canlandırılmış bir genç kız (ölenin kızı ?); sağda, Demeter görünüşünde canlandırılmış, başı örtülü bir kadın (ölenin eşi ?) işlenmiştir. Bu yüzün iki ucunda yer alan, sütunlarla ayrılmış odacık görünüşündeki bölümlerde (bunlar, Sidamara türü lâhitlerin tipik özelliğidir; o yüzden Almanlar o lâhitlere Säulensarkophag/Sütunları olan lâhit diyorlar) Dioskouros'lar yâni Zeus'un Delikanlıları, Kastor ile Pollux/Polydeukès (Troia destanındaki Güzel Helena'nın erkek kardeşleri) atlarının yularlarını tutmaktadırlar. Lâhdin dar yüzlerinden birinde, mezar kapısına doğru ilerlemekte olan genç bir kadın, elinde tutmakta olduğu meyva dolu tepsiyi, kapı önündeki üç ayaklı masa üzerine koymaktadır. Teknenin diğer uzun yüzü ile diğer dar yüzünde, av sahneleri canlandırılmıştır. Lâhdin kapağında ise, lâhde ölüsü konan kişi, eşiyle birlikte, uzanmış durumdadır. Lâhdin alt (taban) kıyılarında da palaestra'da (idman avlusunda) idman yapan atletler, araba yarışları vb. kabartmalar vardır.

Lâhit kapağında, uzanır durumda insanların canlandırılması, Anadolu'da yapılmış daha eski ilkçağ lâhitlerinde görülmezdi ve bu tür kapak İS 2.yüzyıl başına kadar, yalnız Etrüsk ve Roma lâhitlerinde görülmüştü. Dolayısıyla, Sidamara türü lâhitlerin, Roma sanatı etkisinde kalmış gezici ustalar eliyle Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yapıldığı anlaşıyor. Gerçekten, Sidamara türü lâhitlerin, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bir diğer örneği (466 yazım sayılı olan) Seleukeia/Silifke'de; yine oradaki, 4027 yazım sayılı lâhit, Claudia Antonina Sabina'nın lâhdi, Batı Anadolu'da, Sardeis'de; müzenin lâhitler ve mezar stelleri salonunda orta bölmedeki 5123 yazım sayılı lâhit, Nikaia/İznik'de bulunmuştur. Gördüğümüz üzere, Konya Arkeoloji

Müzesi'ndeki, kabartmalarında Hèrklès'in becerilerinin canlandırıldığı lâhit, Beyşehir ile Konya arasında Yunuslar köyünde bulunmuştur. Çeşitli diğer müzelerimizde de başka yerlerde bulunmuş Sidamara türü lâhitler yahut onların parçaları vardır.

Sidamara, para basmamıştı; fakat bulunan Roma egemenliği çağı yazıtlarından, onun da yönetim örgütü bakımından kent durumunda olduğu anlaşılmıştır (H.M. Jones, s.135). Görünür kalıntısı yoktur.

10. BARATA/MADENŞEHİR

Özel kaynakça: Semavî Eyice'nin Derba/Derbè kaynakçasında andığımız kitabı; Ramsay, s.372 No. 11; Konya 1973 İl Yıllığı, s.56 No. 2; Metin Ahunbay, Binbirkilise ve Aya Tekla yüzey araştırmaları (XV. ArST c. I s.59-70; XVI. ArST c. I s.95-104; XVII. ArST c. I s.39-48; XVIII. ArST c. 2 s.273-278).

Barata, Karaman kuzey yakınında, şimdi Madenşehir denen birkaç bölümlü kalıntılar alanındaki ilkçağ ve ortaçağ yerleşmesinin adıdır (Ramsay, s.372 No. 11). Bu ad ya Luvi dilinden ya da onun İÖ 1. binyıldaki bölgesel ardılı Lykaonia dilinden gelmiş olsa gerektir. Asıl biçimi, belki, Hitit belgelerinde geçen (bkz. Hayri Ertem, CAD s.157 sonu) Waratta ile aynı idi. Anlamını bilmiyoruz. Kentin tarihçesi hakkında da hemen hemen hiç bilgimiz yoktur; yalnız, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde bastığı paralar günümüze ulaşmıştır (Sear, s.153, 164, 171, 378, 388).

Madenşehir, aynı zamanda, kalıntılar yöresindeki çağdaş köyün de adıdır. O köye gitmek için, Karaman'dan dosdoğru kuzey doğrultusunda uzanan ana yoldan yararlanacaksınız. Bu yol, Karaman'ın 53 km. sonrasında, Konya-Ereğli ana yolunun orta yerine çıkar. Sözüünü ettiğimiz, Karaman'dan kuzeye uzanan ana yolda yaklaşık 15 km. gi-

dince, bucak merkezi Kılbasan'dan geçeceksiniz. Orada yol, biraz yön değiştirecek, kuzey-kuzeydoğuya yönelecek. Kılbasan'dan 7 km. kadar sonra Dinek köyüne geleceksiniz ve kuzeybatıya yönelen başka bir asfalt yüzeyli yola gireceksiniz. Bu sonuncu yolda yaklaşık 8 km. girdince Madenşehir köyüne varırsınız. Bulunduğunuz yer, geniş ovanın ortasında yükselen ve doruğu 2288 m. yüksekliğe ulaşan Karadağ'ın kuzeydoğu yamaç eteğidir. Birazdan sözü edilecek Hardapu anıtı da bu dağın üzerindedir.

Madenşehir köyündeki kilise kalıntılarının çokluğu dolayısıyla bu kalıntı alanı yöre halkınca Binbirkilise diye anılıyor. Aynı tür kalıntıların bir bölümü de, biraz daha ileride ve daha yüksekte, Deyle/Üçkuyu köyü ile içiçedir. Ben oraya gittiğimde, 1984 yılında, Barata/Madenşehir'e kadar yol düzgündü. Bundan sonra batıya yönelip 6 km. ileride Deyle/Üçkuyu köyüne ve kalıntıların oradaki bölümüne ulaşım

Resim 155. Barata/Madenşehir. 1 No.lu kilise denen yapının içi.

Resim 156. Deyle/Üçkuyu'daki manastır.

sağlayan yol bölümü, pek fazla kötü değilse de, düzgün denemeyecek nitelikteydi. Deyle/Üçkuyu'ya ulaşmadan önce olağanüstü dik bir yokuş çıkılacağını da belirtelim; yokuş, o zamanki düldül otomobilimin radyatörüne su kaydattırmıştı.

Aslında, Madenşehir köyü yöresinde bulunan kalıntıların hangi tarihsel kentten kalma olduğu kesin kanıtlarla saptanabilmiş değildir. Hatta, bunların kent kalıntısı mı yoksa sâdece bir kiliseler ve manastırlar topluluğunun kalıntısı mı olduğu tartışma konusudur. Ramsay (s.372 No. 11) bunların, tarihçesi hakkında hiçbir şey bilinmeyen ama bu dolaylarda olduğu bilinen Barata kentinin kalıntıları olduğunu kabul etmiştir; şimdi baskın olan görüş de budur.

Resim 157. Madenşehir. Halkın Ağzıaçık diye adlandırdığı, 7 No.lu kilise.

Burada, pek azı ilkçağ sonundan, İS 4.yüzyıldan; çoğunluğu erken Bizans çağından kalma birçok kilise yıkıntısı vardır. Bunların en gösterişlileri, uzmanların 1 No.lu kilise ve 7 No.lu kilise diye adlandırdığı yapılardır; sonuncusuna halk Ağzıaçık diyor. Ayrıca, Deyle (ya da Değle; şimdiki uydurma adıyla, Üçkuyu) köyü çevresinde bulunan aynı türden manastırlar topluluğu kalıntılarından başka, böyle kalıntılara daha uzak yerlerde de dağınık olarak rastlanıyor.

Deyle/Üçkuyu köyünde, doruktaki küçük nekropolis alanında, bir yanı alçak kabartmalı ilginç bir lâhit görmüştüm. Bu kabartmaların çiftçi ve sığır kabartmaları olduğu, bir hayli güçlkle de olsa, gerçekten

seçilebiliyor. Ancak, bunların (Karaman Müzesi Yıllığı No. 1, 1983, s.6'daki resimde yapıldığı üzere) hayalen ayrıntılarını çizgilerle restore ederek, tamamlayarak, bir çizim verip “Geç Hitit yapıtıdır” diye nitelemesinin doğruluğu bana pek ama pek kuşkulu görünüyor. Özellikle, bu hayalî restorasyonla kabartmaya izafe edilen en önemli yol gösterici ayrıntılar; yâni Asur biçimi uzun ve kıvrıkcık saç, sakal; Hitit biçimi kıvrık uçlu pabuç; kabartmanın kendisinde asla seçilmiyor. O yüzden, Karaman Müzesi Yıllığı'ndaki yazıda, bu kabartmanın fotoğrafı verilememiştir. Ben de, ana çizgileri olsun yeterince net gösterebilecek bir sonuç alma umudunu görmediğimden, kabartmanın resmini çekmedim. Kaldı ki, o lâhdin hemen orada yana devrilmiş kapağı, Roma egemenliği çağı Batı Anadolu lâhitlerinin tipik özelliklerine uyuyor: Enine

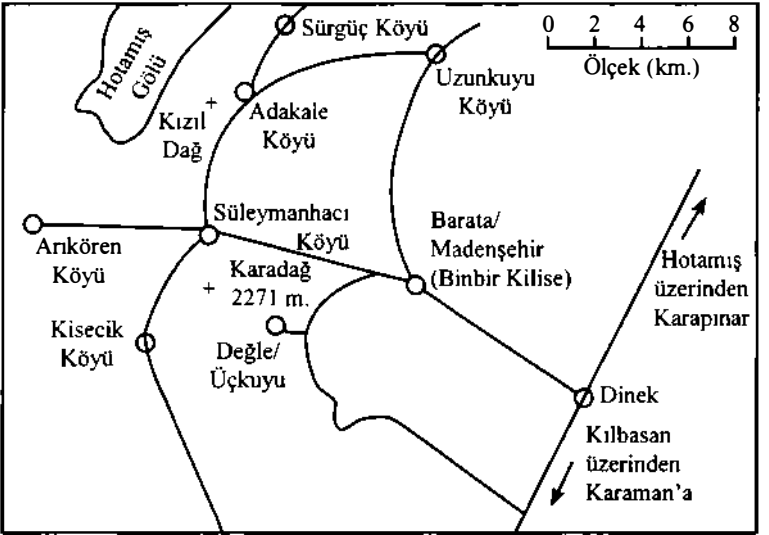

Resim 158. Madenşehir. 1 No.lu kilise, batı yandan görünüş.

kesiti üçgen biçiminde, her iki dar yanda alınlıkları keza üçgen; dört üst köşesinde akroter çıkıntısı. “Burada Hititler döneminde, üstüne kabartma işlenmiş bir taş vardı; sonradan ve çok ileri bir dönemde taşın ortası oyulup lâhit yapıldı üstüne de bir kapak uyduruldu” denebilirse de, bu sadece bir olasılığın dile getirilmesi olur, hiçbir kanıtı yoktur.

11. KRAL HARDAPU’NUN KIZIL DAĞ, KARA DAĞ VE MAMASIN’DA BULUNAN YAZITLARI

Özel kaynakça: Eberhard P. Rossner, Die hethitischen Felsreliefs in der Türkei, 2. bsl., Nördlingen 1988, s.82-98

Çizim 13. Kara Dağ-Kızıl Dağ yöresinde yol bağlantıları.

a. Genel bilgi

Lykaonia Bozkırı'nın yâni Konya güneyindeki, akarsuyu olmayan ovanın doğu yanında, güneydeki Toroslar'dan kuzeyde Erciyes Dağı'nın bulunduğu yüksek bölüme kadar, volkanik tepeler bir adalar takımı gibi dikilir. Jeolojik gelişmelerin erken döneminde bu ovanın yerinde bir tatlı su denizi varmış ve Kara Dağ çevresindeki tepeler takımı gerçekte bu denizdeki bir ada üzerindeymiş. Sonraları su düzeyi alçaldıkça, geriye bir göller dizisi kalmış.

Kara Dağ bloku yakınında tek başına duran sivri bir tepe olan Kızıl Dağ doruğundaki iğne benzeri ince uzun bir kaya çıkıntısı üzerinde, Karaman ile Konya arasında, bir "taht" vardır. Bu taht biçimindeki oyuntunun sırt dayama yerine, çiziktirme yöntemiyle, bir adam resmi çizilmiştir; bunun yanında bulunan, alçak kabartma bırakma yöntemiyle yazılmış yazıt, o kişiyi Büyük Kral (Krallar Kralı) olarak niteliyor.

Kara Dağ bloğunun en yüksek tepesi olan, 2288 m. yüksekliğe ulaşan Mihaliç/Mahaliç/Mahlaç, Kızıl Dağ'ın 13 km. güneydoğusunda kalır. Bunun üzerinde, küçük kilisesi ve manastırı bulunan bir Bizans kilise külliyesinden başka onun hemen yakınında iki tane Hitit yazıtı bulmaktayız. Bu yöre, az önce belirttiğimiz üzere, (aşağıdaki Madenşehir ile birlikte) Binbirkilise diye de anılıyor.

Aksaray'ın doğusunda, Mamasın Barajı'nın güneyinde bulunan Mamasın köyü yanında Burunkaya denen tepeden aşağıya düşmüş bir kaya parçası üzerinde üst yanda da bir yazıt vardır.

Kızıl Dağ'a ve Kara Dağ'a gidiş için uygun çıkış yeri, Karaman kentidir. Ben de Rossner gibi, sabahın alacakaranlığında Karaman'dan, önce kuzeye yönelerek yola çıkmayı öneririm; böylece nisbeten serin olan öğle öncesi saatlerinde ilk olarak Kara Dağ'a tırmanmak mümkün olur. Günün bu saati, fotoğraf çekimi bakımından da elverişlidir. Sonra

yakında bulunan Kızıl Dağ'daki inceleme için (gereksiz yere oyalanmazsanız) yeterince zaman kalacaktır. Mamasın'a gitmek için ise Ak-saray, en iyi çıkış noktasıdır.

Bu üç buluntu yerinin tümünün ortak özelliği şudur ki bunların her birinde, diğerlerine uygun düşen toplam 8 Geç Hitit yazıtı vardır ve onları yazdıran yerel Kral kendisinin adını Hardapu, babasının adını da Mursili olarak vermektedir. Hititlerin İmparatorluk döneminde bu Mursili adını taşıyan üç kişiyi bilmekteyiz, ancak onların hiçbirisi şimdi karşılaştığımız yazıtların verdiği tanımlamaya uymuyor. Dolayısıyla "Geç Hititler Dönemi denen dönemde, İmparatorluk Döneminde ünlü olan adları takınma geleneği"nin uygulanmalarından birini Hardapu'nun yazıtlarında da görmekteyiz. Birçok kez Kral Hardapu'nun adı yazıtlarında İmparatorluk Dönemi'nde adet olan biçimde yazılmıştır yâni o adın sağında ve solunda Büyük Kral anlamına gelen Hitit (aslında Luvi) hiyeroglifi simgesi yer almaktadır; hatta dört kez bunların tümünün üzerinde kanatlı güneş bulunmaktadır.

Hardapu'nun kendisini tanıtmak için kullandığı anlatımın tamamı şöyledir: "Güneşim, Yiğit, Büyük Kral Hardapu, Gök Olayları Tanrısının [Tarkhun/Teşup] gözdesi, Büyük Kral yiğit Mursili'nin oğlu". Bu formül, eski Hitit âdetine uyuyor. Nesebini açıklamakla, kendisinin bir taht gasbedicisi olmadığını da açıklamak istemektedir.

b. Kara Dağ'daki yazıtlar

Karaman'dan yola çıkıp Karapınar doğrultusunda 16 km. kuzeye gidiyoruz; Kılbasan'dan geçiyoruz (yanınıza su almayı unutmayın). Buradan 4.6 km. sonra asfalt yüzeyli yoldan ayrılıp sola, batıya dönüyoruz. Önümüzle sağımız arasında ileride yaygın, yüksek bir dağ külesini, Kara Dağ'ı görüyoruz. Doruğunun yanbaşındaki bir yükseltide bir TV yayını aktarma anteni var. Yolumuz önceleri dümdüz gidiyor;

sonra, tepenin eteğine vardığımızda, yılan kıvrımı gibi kıvrımlar oluşturarak yukarıya tırmanıyor. Ana yoldan ayrılmanın 13 km. sonrasında antenin yanına ulaşıyoruz.

Doğu yanımızda Mihaliç/Mahaliç Tepesi var; burada kuzey yanda Bizans yapıları ve oradaki kilise yapısının hemen doğu bitişiğinde burasını daha önce görüp 1909'da yayınlanmış Binbirkilise adlı yayınında (İngilizlerin Lawrence gibi ünlü bir casus arkeologu olan Gertrude Bell ile ortak yapıştır; yöredeki incelemeleri de birlikte yapmışlardır) anlatan Ramsay'in Koridor dediği, kaya içinden geçen doğal ya da işlenmiş bir dar geçit var; iki yanındaki kaya yüzeyi dik. Genç yaşlarda, yarım saat süren tırmanışla oraya ulaşılabilir.

Koridor denen bu yerdeki ilk yazıt, sâdece Hardapu'nun adından ve sanından (yâni, Büyük Kral anlamındaki Luvi/Hitit hiyeroglifi simgelerinden; dar bir üçgenle onun üstünde, açık yanı aşağıya dönük C biçimli ideogram'dan) oluşuyor. İkincisi daha uzun; birincinin karşısına, kuzey yana, satırlar eğik yazılarak işlenmiş; J. Börker-Klähn'in 28.11.1986'da Nürnberg'deki konferansında söylediğine göre, başında "Bu dağlık ülkemizde" deyişi sökülebilmiş (Piero Meriggi bunu "Muşki ülkesinde" diye okumanın doğru olduğu kanısındadır; Athenaeum, yeni dizi No. 42, 1964, s.53; yazıyı kendim görmedim, bu yollamayı dahi Rossner s.98 dn. 23'den aktarıyorum-Umar), o deyişin ardından, övücü san'lar eklenerek anılan Gök Olayları Tanrısı Tarkhun'dan söz ediliyor.

Bizanslıların, Hititlerce Tarkhun'un kutsal alanı sayılan bu dağ tepesi ıssız yere kilise yapmaları Ramsay ile Bell'i etkilemiş; Anadolu'nun tarihini bütün olarak incelemeye çabalayan herkesin gözüne çarpan bir gerçeği onlar da görmüşler: "Anadolu'da gelenek, başka her yerde olduğundan daha güçlüdür. Fâtihler hep gelir geçer, ama sonunda zaferle çıkan dâima ülkenin [Anadolu'nun] kendisidir".

Resim 159. Kara Dağ'daki yazıtların uzunca olanı. Rossner, s.85.

c. Kızıl Dağ'daki, çiziktirme Hardapu resmi ve yazıtlar

Bu anıt hakkında, şimdiki kitabımızın Genel Tarihçe bölümünde oldukça ayrıntılı bilgi vermiştik (s.18-20).

Kızıl Dağ doruğuna ulaşmak için yol yönünden birkaç seçeneğiniz vardır. Bunlar, verdiğimiz çizimde (s.257) görülüyor. Herhalde, Süleymanhacı köyünden geçmeniz gerekecektir. Oradan çıkışınızın 9.5 km. sonrasında Kızıl Dağ'ın kuzey eteğini dolanıp Kızıl Dağ'a en yakın köy olan Adakale'ye yaklaşacaksınız. Burada, Süleymanhacı köyünde, doğu yanda sazlık, sığ bir gölcük vardır; buna yerliler Acıgöl diyorlar. Adakale köyüne girişin az öncesinde solunuzda göreceğiniz dar bir

Resim 160. Aynı yazıtın, Hitit/Luvi hiyeroglif simgelerini açıkça gösteren çizimi; Rossner, s.84'den.

kaba yola döneceksiniz ve Kızıl Dağ'daki eski volkanın kuzey eteğini dolanacaksınız. Yolun bittiği yerde ister istemez aracınızı bırakacak, sazlık gölüyle Kızıl Dağ arasında yürüyeceksiniz. Dorukta, batı yandaki, iğne gibi ince uzun kaya çıkıntısını görünce ona doğru tırmanmaya başlayacaksınız. Bu tırmanış, genç bir insan için yarım saat kadar sürer ve onun için dahi yorucudur, üstelik kaya parçaları, taşlar ayak altında

kayıverdiği, düştüğü için çok dikkat gerektirir. Doruğa çıkıp batı yandaki bataklık gölüne baktığınızda onun kuzey yanda olsun batı yanda olsun bitiminin, ucunun bucağının görünmediğini farkedeceksiniz.

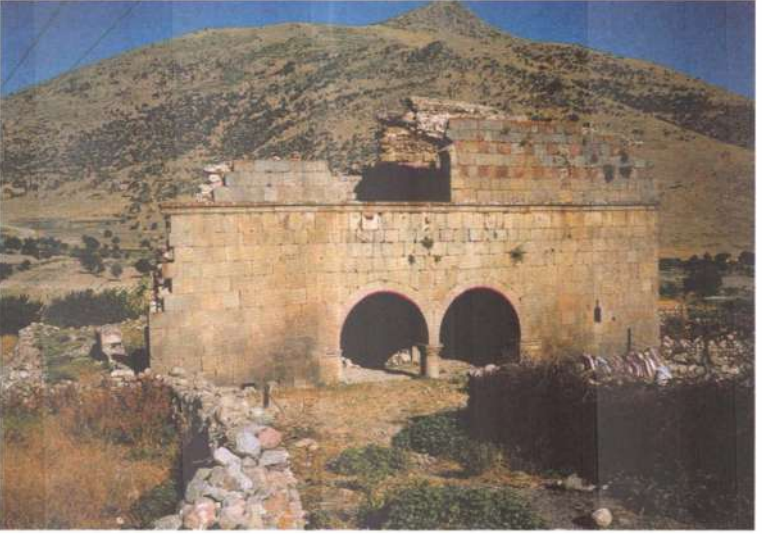
Doruktaki iğne biçimli ince uzun kaya çıkıntısında, trahit kayanın gerekli yerde yatay ve dikey yontulmasıyla bir “taht” oluşturulmuştur. Düz ve yatay oturma yerinin arka yanı, sırt dayama yeri durumundadır ve işte oraya çiziktirme yöntemiyle, tahtında oturan bir adam resmi kazınmıştır. Resimde baş, yandan gösterildiği halde, sağ göz, karşıdan görünüşüyle gösterilmiştir; imparatorluk dönemi yapıtlarında da gelenek böyle idi. Ancak buradaki adamın saçıyla sakalındaki bükümler, Asur sanatından etkilenmeyi açığa vuruyor; demek ki resmin İmparatorluk dönemine tarihlenmesi olanaksızdır. Resimdeki başın önünden, elde tutulan âsâ’nın üstüne kadar, Hitit/Luvi hiyeroglif simgeleriyle, simgeleri alçak kabartma hâlinde bırakmakla, bir yazıt işlenmiştir. Resimdeki adam, ileriye doğru uzatılmış sol eliyle bir âsâ, tahtının kol dayama yerine koyduğu, dirsekten kıvrılmış sağ kolunun eliyle de kâse biçimli bir içki kadehi tutuyor (fotoğrafı için bkz. Muhibbe Darga, Hitit Sanatı, Akbank yayını İstanbul 1992, s.339).

Bu yapıt dahi, çok yazık ki, taşın içinde gizli define arayan ahmakların dinamitle verdiği zararlardan kurtulamamıştır. İşlenmiş kayanın bazı bölümleri bu yöntemle parçalanmıştır.

d. Mamasın’daki yazıt

Aksaray doğu yakınında Mamasın Barajı’nın kuzey kıyısındaki Mamasın/Mamasun (şimdi, Gökçe) köyünün yakınında Burunkaya denen tepe üzerinde bulunan yazıt 1971’de Oğuz Demir Tüzün tarafından bilim dünyasına duyurulmuş ve Sedat Alp 1974’de Güterbock Armağanı içinde yayınlanan yazısında bu yazıtı da değinmiştir.

Yazıtı ulaşmak için Aksaray'dan Nevşehir'e uzanan yolu izleyecek ve 10 km. sonra Ihlara levhasını görünce güneye, Ihlara Vâdisi yoluna sapacaksınız. Mamasın Çayı'nı aşacak ve yüksekçe yerdeki Gücünkaya köyünün içinden geçeceksiniz. Köyün dışına çıkmakta olduğunuzu belirten levhadan 400 m. kadar sonra solunuzda dar bir toprak yola sapacaksınız; 2.2 km. sebze tarlaları yanından gidip yolun çatal olduğu yere geleceksiniz. Burada sağdaki yola girip 500 m.

Resim 161. Madenşehir yakınında Deyle/Üçkuyu. Erken Bizans çağı yapıtı manastırlardan biri.

boyunca aşağıdaki dere kıyısında sıralanan ağaç dizisine üstten bakarak yol alacak, orada aracınızı bırakacaksınız. Sırayla dizilen ağaçların orta yeri yakınında dosdoğru (Burunkaya adının nedeni olan) burun gibi kaya çıkıntısına doğru yukarıya tırmanmaya başlayacaksınız. İşte bu kayanın güney yanında aradığınız yazıt vardır.

Sedat Alp, yazıtın şöyle okunmasını önermektedir: “Bu dağlık arazinin sahibi Büyük Kral Hardapu’dur; o Gök Olayları Tanrısı’nın ...[“gözdesidir” olmalı-Umar], Büyük Kral Mursili’nin oğludur ve ülkeyi egemenliği altına almıştır”. Böylece anlaşılıyor ki, Hardapu’nun egemen bulunduğu ülke, Kızıl Dağ yakınlarından ibaret bulunmuyordu; bir hayli kuzey ileriye, Kursaura/Garsaura/ Arkhelais/Aksaray yakınlarına kadar uzanıyordu.

D. Karapınar ve yakınları

1. UDA/YDÈ/HYDE/KARAPINAR HÖYÜĞÜ

Özel kaynakça: Ramsay, s.373 ve s.374 No. 13; Herzfeld, The Persian Empire, s.97; Günay Tiğrel, Kocabaş Koleksiyonu’ndaki Karapınar kaynaklı Frig vazoları, VIII. TT Kong c. I s.557-562.

İlçe merkezi Karapınar kasabasının atası olan ilkçağ kenti, Hellen yazımında Ydè (è’si, askiden a’ya yakın değerde olan η harfiyle), Latin yazımında Hyde adıyla karşımıza çıkar. Hitit belgelerinin andığı, Arzawa’lı düşmanın Aşağı-Ülke’yi yâni Konya Ovası’nı aştıktan sonra ulaştığı ve Hitit yurduna karşı, Tuwanuwa (Hellenleşme döneminde Tyana; Bor yakınında Kemerhisar) ile birlikte sınır kenti durumuna getirdiği Uda (Luvi dilinde “Sur, hisar”; bkz. TT Adlar kitabımızda Hyde), bu Hyde olmalıdır. Eski Plinius’da adı geçiyor ve Lykaonia Birliği kentlerinden biri olarak para (kendi adına değil birlik adına) bastığı

kaydediliyor; tarihçesi üzerine başka hiçbir şey bilinmiyor: “Hyde tamamiyle meçhul bir şehirdir” (Ramsay). Kilise örgütü kurultaylarına hangi kent piskoposlarının katıldığını gösteren listelerden, geç dönem listeleri bu kentin piskoposunu anmıyor ve yalnızca komşu (birazdan sözünü edeceğimiz) Thebasa kentinin piskoposunu anıyor. Ramsay bundan, haklı olarak, Hyde’nin artık yönetim örgütü açısından kent durumunda bulunmadığı ve piskoposunun olmadığı sonucuna varıyor ama onun önemine Thebasa’nın ardıl olduğunu söylemesi, kanımca, zorunlu bir sonucu yansıtmıyor; Hyde’nin sönükleşmesinden yörenin başka bir kenti yararlanmış da olabilir. Hele hele son listelerde Hyde’nin yer almayıp Thebasa’nın yer almayı sürdürmesine bakarak bundan Hyde’nin önemine Thebasa’nın ardıl olduğu sonucunu çıkarmakla kalmayıp bir de “Demek Thebasa Hyde’nin çok yakınında idi” hükmüne varılması hiç de sağlam dayanağa sahip değildir.

Uda/Hyde’nin ova ortasındaki konumu, önce Sasanîlerin, sonra Arapların, birkaç yüzyıl geçince de Türklerin akınlarına uğrayan Bizans çağı Anadolu kentlerinin savunma gereksinmelerine uymamaktaydı. Bu yüzden, geniş düzlük ortasında hayli ileride yükselen bir kayalık tepede, Thebasa denen yerde¹, Uda/Hyde’nin işlevini üstlenen kent oluştu veya gelişti. “*Bitişikteki* kayalık tepede kentin yukarı hisarı oluştu” anlamında olarak “Hyde, aşağıda açık bir şehir, Thebasa kaya üzerinde kuvvetli bir istihkâm olmak üzere, iki şehrin birleşerek tek bir merkez teşkil ettiklerine burada da güzel bir misal görmüş oluyoruz” denmesi (Ramsay, s.375 satır 26-29) doğru değildir; çünkü Thebasa’nın yeri olduğu kabul edilen Akçaşehir höyüğü Karapınar’dan çok Ayrancı’nın yakınındadır ve Uda/Hyde yeri olduğu kabul edilen, hemen şimdi sözünü edeceğimiz höyükten kuş uçuşu en az 25 km. güney ileridedir.

Tarihçesi hakkında başka bilgi sahibi olmadığımız Uda/Hyde ilkçağ kentinin kalıntıları, Karapınar kasabasının doğu yakınındaki, Ali Tepesi,

¹ Hyde (Karapınar) ve Thebasa höyüklerinin yerleri için, s.271’deki çizime bkz.

Çoban Ali Tepesi denen Karapınar Höyüğü'nde yığılıdır. Orada höyük üzerinde görünür durumda herhangi bir tarihsel kalıntı da yoktur.

2. THÈBASA

Lykaonia kenti Thèbasa'yı Plinius (V 147) anmaktadır. Ramsay'e göre (Lycaonia. Jahreshefte des österreichischen archaologischen Instituts in Wien, c. VII/2, 1904, derginin içine konmuş ek. Thèbasa konusu s.87'de işleniyor) Konya'dan Ereğli'ye uzanan ancak şimdi kullanılmayan kestirme yolun, şimdi de kullanılan Konya, Karaman, Ereğli yolu ile birleştiği yerde, Akçeşehir'de idi. Bu köy, Kybistra/Hèrakleia/Ereğli'nin 35 km. kadar batısındaki Sidamara'nın (şimdi, Ambararası köyü) 15 km. batısındaydı. Buna göre, orada bulunan ve şimdi Akçeşehir denen köyün yanıbaşındaki Akçeşehir höyüğü, Thèbasa'nın kalıntılarından oluşmuştur.

Thèbasa adının öz biçimi, Luvi dilinden Tabassa yâni Tab(a)-assa, Düzlük (Ova)-kenti'dir. Bu konuda bkz. TT Adlar kitabımızda Taba.

Akçeşehir köyü ve höyüğü, gerçekten ova ortasındadır. Günümüzde oraya gitmek için Karaman-Ereğli ana yolundan yararlanılır. Bu ana yolun, yakın zamanda ilçe merkezi durumuna yükseltilmiş Ayrancı kasabasına varmasından 5 km. önce, solda görülen kavşakta başlayan asfalt yüzeyli köy yolu, kuzey yakınlarda bulunan köylere ulaşım sağlar. Siz de bu yola girecek ve demiryolunu aştıktan hemen sonra Höyükburun köyünden geçeceksiniz. Köy yolu orada sizin için ters yöne, güneydoğuya yönelip demiryolunun güney yanına dönecek, sonra birdenbire önce batıya yönelip yine demiryolunun kuzey yanına geçecek ve yakınlarda sağda göreceğiniz ama sapmayacağınız kavşağın sonrasında (kavşakta ayrılan sağdaki yol, yaklaşık 20 km. sonra, kuzey ileride, Sidamara'nın ardılı Ambar köyüne varır) daha bir 15 km. ileride Karaağaç köyüne uğrayacak ve orada stabilize yüzeyli yola dönecek; 7 km. sonra da Akçeşehir köyüne ulaşacaktır.

Thèbasa kentinin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız, Uda/Hyde'nin işlevini yüklenmek üzere geliştirilip berkitilmesinin 805 yılında, İmparator I. Nikèphoros döneminde olduğunu; yine de, Harun el Reşid'in 806 seferinde Arapların eline düştüğünü, daha sonra yine birkaç kez el değiştirdiğini biliyoruz.

Akçaşehir höyüğü üzerinde görünür herhangi bir kalıntı da bulunmamaktadır.

3. ARDİSTAMA

Ardistama, Lykaonia'nın Kappadokia sınırında bir ilkçağ kentçığıdir; Ptolemaios'da (5 IV 8) yanlışlıkla Lykia kenti olarak anılır, bazı bilgi kaynaklarımızda ise Kappadokia kentçığı sayılır. Günümüzdeki ardılı, Konya ili Karapınar ilçesi Gölören bucağına bağlı Arısama köyüdür (TA, Ardistama maddesi). Bu köyün yeni uydurulan adı, Belkaya'dır.

Köyün topografyasını araştırmaya hiç gerek olmadan, adındaki Luvi dili öğelerini tanıyor ve adın anlamını görebiliyoruz. Bu ad, ya Luvi dilinden ya da onun İÖ 1. binyıldaki bölgesel ardılı olan dilden gelmez; Ard(a)-ista-(u)ma öğelerinden türetilmiştir, “Pınar-akıntısının-halkı” anlamındadır (bkz. TT Adlar kitabımızda Arda, İsta, uma/umna).

Arısama/Belkaya köyüne, Karapınar-Ereğli anayolunun daha başında, Karapınar'dan 5 km. kadar ileride ayrılıp kuzeydoğuya yönelen ve Aksaray-Ulukışla ana yoluna çıkan asfalt yüzeyli diğer bir ana yol ile gidilir. O yolun yaklaşık orta yerinde, bucak merkezi Gölören; Gölören'in 9 km. kuzeydoğusunda, yine aynı ana yol üzerinde de, Arısama/Belkaya köyü vardır.

Ardistama'nın tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Onun çağımızdaki ardılı Arısama/Belkaya köyünde herhangi bir tarihsel kalıntının

varlığı hakkında da hiçbir bilgi kaynağımızda açıklama hatta işaret görmedim.

4. ADOPISSOS

İlkçağ Lykaonia'sının kuzeydoğu ucunda, bugünkü Sultanhanı ile Aksaray arasında bulunan, Ptolemaios'un andığı bir köy, Adopissos adını taşıyordu (Ramsay, s.380 No. 21). Yeri saptanabilmiş değildir. Adının sonunda, Hellenleşme döneminde issos edilmiş, “yerleşim, kent, kasaba, köy” anlamlarındaki, Luvi dilinin ve ardılı dillerin issa sözcüğünü görmekteyiz. Ancak adın başındaki, Hellenleşme döneminde Adop- olmuş bölümün aslını ve anlamını bilmiyoruz. Kentçiğin tarihçesi hakkında da bilgimiz yoktur.

4. SAVATRA

Savatra (Hellen yazımında Saouatra; kentin paraları üzerinde adı böyle yazılıdır, bazı belgelerde Soatra biçimine de rastlanıyor) bugünkü Konya ilinin kuzey yanında, Laodikeia'dan yâni Yorgan Lâdik/Halıcı köyünden Aksaray'a giden anayol üzerinde, Aksaray'ın doğu yakınında, çok derin kuyuları olan bir kentçik idi (Strabon, 12 VI 1). Adının aslı Swa-Adra, Kutsal-Adra olmalıdır. Adra (=Erkek, Koca) Ana Tanrıça'nın erkeği olan baş tanrının adlarından biridir (bkz. TT Adlar kitabımızda Adra).

Kentin, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği çağında bastığı paralar hakkında Sear'ın kitabında bilgi vardır (örneğin s.171 No. 1589).

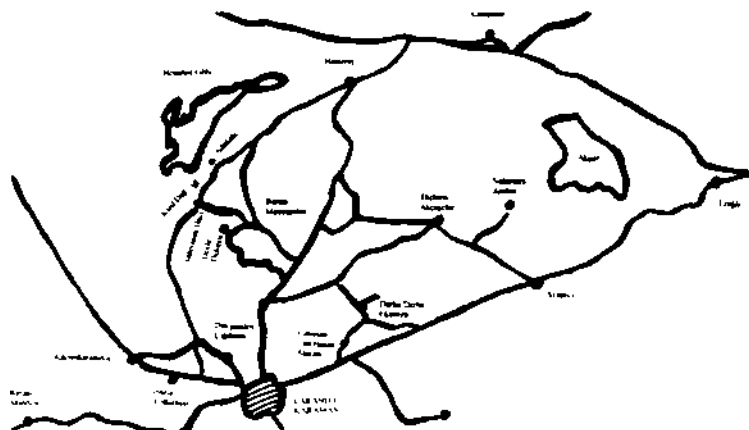
Kentin kalıntıları bulunabilmiş, dolayısıyla yeri saptanabilmiş değildir.

5. ACEMHÖYÜK

Özel kaynakça: Nimet Özgüç, Acemhöyük kazıları (TAD XIII/2, 1964, s.96-97; TAD XIV/1-2, s.235-236; Anadolu, c. 10, 1966, s.29-52); Nimet Özgüç, Acemhöyük saraylarında bulunmuş olan mühür baskıları (Belleten, c. 41, No. 162, 1977, s.357-381); Nimet Özgüç, Acemhöyük'ün eski Anadolu sanatına katkıları (Belleten, c. 43 No. 170, 1979, s.281-287); Kutlu Emre, Acemhöyük seramiği (Anadolu, c. 10, 1966, s.53-98).

Acemhöyük, Aksaray kentinin 18 km. doğu-kuzeydoğusundadır.

Bu höyük, Asur ticaret kolonileri çağının önemli merkezlerinden birinin (o çağın bir Anadolu kenti ve yanıbaşında, Asur'lu tâcirlerin karum denilen mahallesi) kalıntılarını içerir. Oradaki yerleşmenin geçmişi bakır-taş çağına kadar uzanmaktadır; bu tarihçe İÖ 1750 dolaylarına kadar süregitmiş, uzun bir kesintiden sonra Hellenistik çağda ve Roma egemenliği çağında aynı yerde yeniden, ancak bu kez önemsiz bir yerleşme kurulmuştur.

Çizim 14 (karşı sayfada). Doğu Lykaonia'da yol bağlantıları ve tarihsel yerleşimler.

KISALTMALAR

AJA	American Journal of Archaeology
AnAr	Anadolu Araştırmaları (İÜ EdF yayını)
ArST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
AS	Anatolian Studies (İngiliz Arkeoloji Enstitüsü yayını)
BSA	The Annual of the British School at Athens
DBR	Doğın-Burda-Rizzoli (yayıncılık kuruluşu)
EdF	Edebiyat Fakóltesi
JHS	Journal of Hellenic Studies
JRS	The Journal of Roman Studies (Londra)
MKKS	Müze Kurtarma Kazıları Semineri
RE	Pauly/Wissowa, Realenzyklopaedie der classischen Altertumswissenschaft
TAÇ	Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Dergisi
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi (artık yayımlanmıyor)
TT Adlar	Türkiye'deki Tarihsel Adlar (Umar)

ADLAR GÖSTERGESİ

Acemhöyük	270	Alâeddin Bey (Karaman Oğullarından)	48
Actium/Aktion Savaşı	33	Alâeddin Tepesi (Konya'da)	188, 189
Ad Değişirme Yönetmeliği	182	Alanözü. Bkz. Bardas	
Adopissos	269	Alanya	1
Adra (Erkek, Koca; Ana Tanrıça'nın erkeği)	169, 269	Alara Çayı	1, 128
Adras Dağı	169	Alçak-Ülke (Konya Ovası)	17
Adrassos	169, 168-169	Alexandreia Troas	209, 210
Ahmet II	155	Alexios Komnēnos	43, 183
Ahmet Eflâki	199	Almanlar	44, 58, 239
Aiolis	117	Almoura	163
Akçaşehir Höyüğü. Bkz. Thebasa		Alp Arslan	42
Akhaïos'lar	11, 13, 14, 74, 92, 103	Alyattēs	23
Aksaray (Kursaura/Garsaura/ Arkhelais)	23, 265	Ambar Köyü. Bkz. Sidamara	
Akseki (Marola/Marulya)	131, 133-134	Amphipolis	55
Akşehir	50	Amyntas (Galat Kralı)	32-33, 139, 248
Akşehir Gölü	6, 183, 184	Ana Tanrıça	6 (Resim 5), 64, 88-89, 134, 174, 178, 185, 241
Aktion. Bkz. Actium		Anastasios (İmparator)	38, 147
Alacahan/Alahan Manastırı	173	Ankara (Ankyra)	24, 27, 32, 48
Alâeddin Keykubad I	46, 175, 189, 190, 198	Anna Komnēna	184

Antakya (Antiokeia) 36, 38, 55, 208, 209	Artanada/Dülgerler 157
Antalya 20 (Resim 19), 30, 36, 45-48, 51-64	Artemas/Artemius 210
Antalya Arkeoloji Müzesi 6, 7, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 63, 64, 71, 83, 84, 85, 87, 88	Artemis 30, 74, 77, 88, 178
Antalya Körfezi 1, 55, 105, 106	Artuk Bey 42
Antalya Ovası 1, 14 (Resim 13), 36, 68, 104, 109	Arzawa, -lılar 17, 163, 265
Antigonos (Tek Gözlü) 26	Âsar Köy (Sillyon kalıntıları yanındaki) 14
Antiokeia (Yalvaç) 36, 46, 50, 208	Asia İli 31
Antiokeia (Menderes -sı) Savaşı 46	Asitiwata/Asitawanda 100, 101
Antiochos III (Büyük) 28-30	Aspar, komutan 140
Antiochos IV, Kommagene Kralı 157, 172	Aspendos 99-114
Antiochos Hierax 27, 28	Assos 210
Antipatros 239, 248	Astra 156-157
Antonius, Marcus 33, 162	Athèna 123, 124
Apameia/Dinar Barışı 29	Atina, -lılar 106, 107
Apasa 163	Attaleia. Bkz. Antalya
Aphrodite 31, 83, 87	Attalos II 51, 54
Apollon 25, 123, 124	Attalos III 30
Apollonia (Pisidia'daki; Uluborlu) 88	Augustus (Octavianus) 33, 207, 209
Ardıçpınarı (Erymna/Orymna/ Ormana) 131, 132-133	Aydın Oğulları Beyliği 48
Ardistama/Arısama/Belkaya 268-269	Ayrancı (ilçe merkezi) 5
Ariadne (I. Leon'un kızı, Zenon'un eşi) 37, 38	Balabolü. Bkz. Adrassos
Ariassos 2	Balakros 239
Aristonikos Ayaklanması 30	Barata. Bkz. Madenşehir
Arkhelais. Bkz. Aksaray	Bardas/Alanözü 245
Arrianos 74, 90, 92, 99, 108, 109, 115, 117	Barla 134
Arslan Yabgu (Sultan Alp Arslan'ın amcalarından) 42	Barnaba 208
	Basiliskos 38
	Başyaylâ (Neapolis/Başköy) 163, 164
	Bayazid I, Yıldırım 48
	Bayramiç 155
	Bedreddin Muslih 190

Belkaya. Bkz. Ardistama	Çarşamba Çayı	137, 138, 204
Bergama 110, 122	Çatalhöyük	137, 204-205
Bergama Krallığı 28, 29, 30, 51, 54, 216	Çiğdemli. Bkz. Davgandos	
Beypazarı 50	Çumra	137
Beyşehir 50		
Binbirkilise 253	Dağlık Kilikia. Bkz. Kilikia Trakheia	
Bittel, Kurt 20	Dağpazarı. Bkz. Kestel	
Bey Dağları 2	Dalisandos (Ermenek yakınındaki) 167-168, 218	
Beyşehir 5	Dalisandos (Fasıllar yakınındaki) 40, 41, 42, 43, 44, 167, 217-224	
Bodrum. Bkz. Halikarnassos	Darende 143	
Bolat/Polat Yaylası 156-157	Davgandos/Çiğdemli 243-244	
Bor 17	Deiotaros (Galat Kralı) 32	
Bozkır. Bkz. İsauro/Leontopolis	Demetrios (Poliorketes / Kent Kuşatıcı; Antigonos'un oğlu) 27	
Bozkır Bey 138	Demiroluk. Bkz. Kındıraş	
Brixhe, Claude 7, 13	Demirtaş (Anadolu'da İlhanlı vâlisi) 46	
Brutus 32-33	Derba/Derbe 36, 208, 209, 210, 247-248	
Bucakşeyhler (Şıhlar) köyü 126	Deyle/Üçkuyu 253-257, 264	
	Didyma 185	
Caesar, Iulius 32, 55	Dimitiopolis. Bkz. Domitianopolis	
Caligula 157	Dindebol. Bkz. Domitianopolis	
Candar Oğulları Beyliği 50	Dindymon 185	
Can Hasan Höyüğü 248	Dionysos 10 (Resim 9), 72, 80-81,	
Cassius 32-33	Dioskouros'lar 86, 251	
Celâleddin Karatay. Bkz. Karatay	Domitianopolis/Dimitiopolis/ Dindebol/ Katranlı 161-162	
Cevizli (Kagra/Gağras) 135-136	Domitianus 161	
Cicero 31	Dor'lar 7, 11	
Claudius 86, 171, 172	Dorylaeion. Bkz. Eskişehir	
Claudiopolis. Bkz. Mut	Dorylaeion Savaşı 58	
	Dumlugöze (Muzvadi) 165	
Çağlar (İzvit) Köyü 116	Dülgerler. Bkz. Artanada	
Çağlarca 67-68	Dündar Bey (Hamid Oğullarından) 47	
Çanakkale Boğazı 108		
Çankırı. Bkz. Gangra		
Çarık Saraylar köyü 212		

Eber Gölü	6	Gağras. Bkz. Cevizli	
Ebu Said Muhammed bin Mustafa el Hadimî	155	Gaius Caesar Germanicus. Bkz. Caligula	
Edremit	210	Gaius (Derbe'li)	210
Eflâtun Pınar Anıtı	217, 220, 236	Galat'lar	28, 32-33, 139, 248
Eğri/Eyre Dağı	174-176	Gallienus (İmparator)	34
Eğridir	46	Gangra/Çankırı	157
Eirênopolis/İrnebol/İrnabol	166-167	Gargara/Güneyyurt	227
Elmayurdu. Bkz. Zenonopolis		Gargorum. Bkz. Gorgorum	
Ephesos (Selçuk)	29, 102, 110, 163, 209, 210	Germanicopolis/Ermenek	5, 46, 48, 157-158
Ereğli. Bkz. Kybistra/Herakleia/ Ereğli		Germiyan Beyliği	50
Ermenek. Bkz. Germanicopolis/ Ermenek		Gevâle Kalesi. Bkz. Kabala/Gevâle Kalesi	
Ermeniler	41, 46	Gevne Çayı	166
Erymanthos	132	Gezbeli Anıtı	201
Erymas (destan kişisi)	132	Gilisra. Bkz. Kilistra	
Erymna (Orymna/Ormana). Bkz. Ardıç-pınarı		Gordion	24
Erythrai	127	Gorgorum (Gargorum, Gorgorome)	224-230
Eski Oba (Dar Mer'a) köyü	163	Goth'lar	38
Eskişehir (Dorylaeion)	58	Göksu (Kalykadnos)	16, 45, 172, 176
Estwediiys (=Aspendos)	100	Gökyurt. Bkz. Kilistra	
Eşref Oğulları Beyliği	224, 228	Gölkaşı Höyüğü	235-236
Eurymedon. Bkz. Köprüsuyu		Gölyüzü. Bkz. Suberde/Gölyüzü	
Eyre Dağı. Bkz. Eğri Dağı		Gönen. Bkz. Konana	
		Güdelisin köyü	154
		Güney Yolu	189
Fasıllar, -Anıtı	40, 44, 167, 168, 214-216, 217-224	Hacı Has Bey	49
Faustina	21	Haçlılar	44, 46, 58
Fenike, -liler	107	Hadim/Hadım (Pirlavganda)	154-157
Firan Kalesi (Ermenek Kalesi)	159	Hadim Oğulları	155
Fransızlar	58	Hadrianus	53-57, 60, 61, 71, 85
Friedrich Barbarossa	44, 45, 176, 174	Halıcı köyü. Bkz. Laodikeia.	
		Halikarnassos/Bodrum	108

Hamit Bey	47	İlhanlılar Moğol Devleti	46
Hamid Oğulları Beyliği	47-48	İlistra/Yollarbaşı	244
Hamza (Osmanlı'nın Antalya Sancak Beyi)	48	İpsos Savaşı	26
Hardapu, - Anıtı	19, 24, 25, 253, 257-265	İran (ayrıca bkz. Persler)	26
Harmanpınar (Meyre)	141, 142	İrnebol/İrnabol. Bkz. Eirenopolis	
Harun el Reşid	268	İsa Çelebi (Yıldırım Bayazid oğlu)	48
Has Bey Darülhuffazı	49	İsaakios Komnēnos	43
Hatip'deki Kurunda Anıtı	18, 200-203	İsaura: Adın kökeni ve anlamı	8
Hattusa	10	İsaura/İsaura Palaia/Leontopolis/ Siristat/ Bozkır	3, 5, 34, 38, 137-141
Hattusili III	17, 103	İsaura Nova (Zengibar Kale) 3 (Resim 2),	34, 35, 36, 39, 138-139, 142-153
Hatunsaray. Bkz. Lystra/Hatunsaray		İsaura Palaia (=Eski İsaura). Bkz. İsaura	
Hellenler, Hellen dili. Pek çok yerde.		İsauropolis. Bkz. İsaura Nova, özellikle s.	145
Hera	81	İsauria	
Herakleia (Kybistra). Bkz. Kybistra/ Herakleia/Ereğli		- adının kökeni ve anlamı	8
Hēraklēs	124, 193, 211, 215	-nın kapsamı	1-4
Hermes	25, 29, 85	-nın ilkçağdaki halkı	14
Herodotos	11, 21, 23, 178	İsauria'lı korsanlar, -la savaşım	30-32, 54
Hieroklēs	162, 211, 213, 218, 246	İsfendiyar Bey, Candar Oğlu	50
Hippolytē	215	İskender	24, 74, 92, 108, 109, 239
Hititler	5, 10, 17, 18, 24, 201, 212, 217, 221, 239, 259-265	İssos Savaşı	24
Homa. Bkz. Oymapınar		İstanbul Arkeoloji Müzesi	5, 249-251
Homonadeis halkı. Bkz. Omonadeis		İstanos. Bkz. Korkuteli	
Hyde. Bkz. Uda		Iulia Domna	84
Isparta	46	Iulius Cornutus	86
İbradı	131-132	Iustinianopolis. Bkz. Kibyra (Pamphylia'daki)	
İbrala/Yeşildere	246-247	Iustinianus	39, 128, 129
İbrahim Bey (Karamanoğlu)	197	İvriz Anıtı	6
İçel	48	İznebul. Bkz. Zenonopolis	
İkonion. Bkz. Konya		İznik (Nikaia), -Konsili	43, 239
		İzvit. Bkz. Sbida/Sbide	
		İzzeddin Keykâvus II	190

Kabala/Gevâle Kalesi	197-200	Keyhusrev I (Gıyaseddin -)	45
Kadın Hanı	179, 180, 181, 185	Khalkêdôn/Kadıköy Konsili	239
Kadmos (Thèbai Kralı)	80	Kılıç Arslan II	44
Kagra. Bkz. Cevizli		Kılıç Arslan III	45
Kalkhas		Kındıras/Demiroluk	178
74, 92		Kıravga Kalesi	176
Kalykadnos. Bkz. Göksu		Kızıldağ (Konya Ovası güneyindeki)	18, 258, 259, 261-263
Kappadokia	6	Kızılırmak	23
Karabel Anıtı	201	Kıbyra (Pamphylia'daki)	126-129
Karadağ (Konya Ovası güneyindeki)	18, 25, Karadağ 253, 258, 259-260	Kıbyra (Göhlhisar yakınındaki)	128
Karahöyük (Konya yakınındaki)	204	Kilikia, -lılar	14, 22, 31, 36
Karaman (Laranda/Lârende)	9, 45, 47, 48, 50, 176, 236-243	Kilikia ili	31, 32, 172
Karaman Arkeoloji Müzesi	9, 238, 240, 241	Kilikia Pedias (Ovalık/Düz Kilikia)	3, 104
Karaman Oğulları/Karaman Beyliği	46-50, 158, 189, 193, 241	Kilikia Trakheia (Kayalık/Dağlık Kilikia)	1, 14, 15, 116, 174
Karapınar (ilçe merkezi; Uda/Hyde'nin ardılı)	5, 17	Kilistra (Kilisra/Gilisra/Gökyurt)	205-207
Karapınar Höyüğü. Bkz. Uda		Kimmer'ler	21, 23
Karatay (Atabey Emîr Celâleddin)	190, 191, 192	Kimon	106
Karia	116, 150, 178	Kinda/Sinda	178
Kastabala Kilikia'daki)	249-250	Kindya/Kindyè	178
Kastabala (Lykaonia'daki)	250	Kindyria	178
Katakekaumenè	180	Kirazlıhaylâ. Bkz. Lafza/Lavza	
Katranlı. Bkz. Domitianopolis		Kodylëssos	154
Kawana/İkonion. Bkz. Konya		Kommagene Krallığı	157, 172
Keben	159, 174	Konana/Gönen (adı)	186
Keben Yolu (Ermenek'te)	159	Konrad III (Alman İmparatoru)	58
Kemerhisar (Tuwana/Tuwanuwa/ Tyana)	17, 265	Könstantinos Porphyrogennetos	163, 164
Kerti Höyüğü	247	Konya (Kawana/İkonion)	6, 25, 36, 41, 43, 44, 46, 48-50, 186-197, 208
Kestel/Dağpazarı	174	Konya adının kökeni ve anlamı	9
Ketis bölgesi	172	Konya Arkeoloji Müzesi	4, 193, 209, 211, 252
		Konya Ovası	17

Korkuteli (İstanos)	48	Lukka Halkı	10
Korou Pedion Savaşı	27	Luviler, Luvi dili. Pek çok yerde	
Korsanlar. Bkz. İsauria'lı korsanlar		Lydia, -lılar	23
Kotys	154	Lydius (Palfuerius)	35
Köprüsuyu/Köprü Çayı (Eurymedon)	34, 102, 106, 107, 109, 110	Lykaon	8-9
Kösedağ Savaşı	46	Lykaonia	
Kral Yolu	189	- adının kökeni ve anlamı	8-10
Kremna	33, 35	-nın kapsamı	3-6
Kurunda/Kurunta (Tarkhundassa Beyi)	18, 203	-nın ilkçağdaki halkı	15, 208
Kutalmış/Kutulmuş	42	-nın genel tarihçesi	17-50
Kybistra/Herakleia/Ereğli	5, 23	Lykia	65, 108, 210
Kymè	117	Lysimakhos	26, 27
Kyros	23	Lystra/Hatunsaray	5, 36, 205, 206-210
Laanda kenti	239	Madensehir (Barata)	45, 252-255
Lâdik. Bkz. Laodikeia		Madra Dağı	169
Lafza/Lavza/Kirazlıyayla	163	Magydos	63
Lalanda	239	Mahmut Bey (Hamid Oğullarından)	47
Lalisandos	218	Mallos/Marlos (Düz Kilikia kenti)	134
Laodikè	179	Mamasın'daki Hardapu Yazıtı	263-265
Laodikeia/Lâdik/Yorgan Lâdik/ Halıcı	6, 179-186	Manavgat	118
Laranda. Bkz. Karaman		Manavgat Çayı (Melas)	120, 125, 131
Lauasa/Lawasa Dağı	163	Manisa (Magnesia)	27
Lauzados	162	Manisa (Magnesia) Savaşı	29
Lauzantiia	162	Maraspoli Mağarası (Ermenek'de)	159
Leleg'ler	11	Marassa. Bkz. Ermenek	
Leon I	37, 38, 140, 175	Marcus Antonius. Bkz. Antonius	
Leon II	37	Marcus Aurelius	21, 34, 112
Leon III	40, 140	Marcus Titius	162
Leontopolis. Bkz. İsaura		Marla/Marola/Marulya. Bkz. Akseki	
Louis VII (Fransa Kralı)	58	Mavga Kalesi	174-176
Lucaonia	10	Mehmet I, Çelebi	50
		Mehmet II, Fâti	50

Mehmet Bey, Müdarizüddin, Hamid
Oğullarından 47

Mehmet Bey II, Karaman Oğullarından
49-50

Melik Şah 42

Melik Şah II 184

Meloè/Meluwa 246

Mèn (tanrı) 123

Menemen Ovası 90

Meriggi, Piero 19

Mes'ud I 189

Meter Zizimene 185

Mevlâna (Celâleddin Rumî) 193

Meyre. Bkz. Harmanpınar

Mısır 27

Midilli (kenti: Mytilènè) 55

Mikail (Sultan Tuğrul'un babası) 42

Mikhaèl VII (Doukas) 43

Milètos 108, 110, 210

Misis. Bkz. Mopsou Estia

Mistheia 5, 224

Mithradates VI Eupator 32

Mopsos 74, 92, 104

Mopsou Estia 12, 104

Mopsou Krènè 104

Mordiaion 88

Mordoğan 88

Morton (ilkçağ köyü) 88

Mopsou Estia/Misis/Yakapınar 104

Mousbanda 165

Mursili II 163

Mursili III Bkz. Urhi-Teşup

Murtana (Yurtpınar) 88-89

Muşki'ler 19, 25

Musa İnanç Yabgu (Alp Arslan'ın
amcalarından) 42

Mut (Claudiopolis) 5, 37, 39, 41, 48, 169-
174

Muwatalli (Hitit Büyük Kralı) 203

Muzvadi. Bkz. Dumlugöze

Mykalè Savaşı 105

Myra (Demre/Kale) 65, 210

Mysia 209

Nâsır (Halife) 198

Neapolis. Bkz. Başyaylâ

Niğbolu Savaşı 48

Nikaia/İznik Konsili 146

Nikèphoros I 805

Nikèphoros Botaneiatès 43

Nikèphoros Melissènos 43

Nûre Sofî 46

Nysa (kenti) 81

Octavianus. Bkz. Augustus

Olympos (Lykia kenti) 32

Omonadeis/Homonadeis halkı 231

Ormana (Orymna). Bkz. Ardıçpınar

Oroanda/Oronda (kenti) 132

Orondeis halkı 213

Orontes/Âsi Irmağı 133

Osman Çelebi (Hamid Oğullarından) 47-
48

Ouasada. Bkz. Wasada

Oymapınar (Homa) 125

Palfuerius. Bkz. Lydius

Pamphylia:

- adının kökeni ve anlamı 7

- Hellenleri	3, 11-14, 22, 94	Râziye Hatun (Selçuklu Prensesi)	185
-nın kapsamı	1-3	Roma, -lılar. Pek çok yerde	
-nın ilkçağdaki Hellen olmayan yerli halkı	13-14, 74, 91, 105, 117	Römanos IV, Diogenès	40, 41
Pampyloi Obası (Dor'larda)	7	Ronds/Ros (İsauria tanrısı)	165
Pappa/Tiberiopolis	5, 212-214, 217	Runda (Luvi tanrısı, simgesi geyik olan tanrı)	165
Patara	210		
Paulus (Ermiş -)	35-36, 55, 206-210, 247	Sahib Ata Fahreddin Ali	187, 193, 195, 196
Pelasgos'lar	11	Saluwanda	91
Perdikkas	239	Saluwantiyas	91
Perge	2 (Resim 2), 10 (Resim 9), 11 (Resim 10), 21, 22, 24, 28, 29, 30, 31, 36, 55, 70-89, 108, 208	Samandağ (Hatay'da)	35
Persler	23, 24, 105-107	Sanda (Teşup, Adra, Tarkhun)	168, 169, 218, 219-224, 260
Pharsalos Savaşı	55	Sarapis/Serapis	28
Phaselis	32	Sardeis	93
Phrygia, Phryg'ler	6, 15, 19, 21, 22, 23, 25, 209, 210	Savatra/Saouatra/Soatra	269
Pierre I de Lusignan (Kıbrıs Kralı)	47	Sbida/Sbidè/İzvit/Çağlar	116, 59
Pirlavganda. Bkz. Hadim		Sbila	160, 174-176
Pisidia	1, 2, 3, 33, 35, 36, 55, 74, 88, 208, 214	Sedasa. Bkz. Seydişehir	
Plancia Magna	82	Sedaseis halkı	214
Plancius Varus	82	Selçuk. Bkz. Ephesos	
Plinius (Eski)	132, 165, 250, 265, 267	Selçuklular (Büyük -)	41-43
Polemon II (Pontos Kralı)	172	Selçuklular (Rum/Anadolu -ı)	42-46, 58, 59, 138, 184, 188-199
Pompeius	32, 54, 55	Selephika. Bkz. Göksu	
Pontos Krallığı	32, 171-172	Seleukeia (Pamphylia'daki)	125-127
Priamopolis/Primopolis	102	Seleukeia Pieria	35, 208
Priamos	102	Seleukos I (Nikator)	26, 27, 126
Probus (İmparator)	35	Seleukos II	27
Psebile. Bkz. Sbila		Seleukos'lar Devleti	27-30, 126, 179, 183
Ptolemaios I.	27	Selimiye köyü	118
Ptolemaios (Coğrafyacı)	63, 128, 132, 133, 161, 165, 166, 211, 213, 218, 268, 269	Selywys	91
		Semele	80-81

Septimius Severus	84	Süleyman Bey (Eşref Oğulları'ndan)	224
Serapis. Bkz. Sarapis		Syballa/Sybola. Bkz. Sbila	
Serik	110		
Seydişehir (Sedasa) 5, 50, 132, 214, 231-235		Şâhin Şah. Bkz. Melik Şah II	
Seyyid Harun, -Câmii	232-235	Şehabeddin Ömer bin Muhammed el Sühreverdi	198
Sibda	116		
Sibela. Bkz. Sbila		Tahtalı köyü	154
Sibidounda	160	Tarasikodissa/Traskallisseos. Bkz. Zenon	
Sidamara/Ambar	116, 249-252	Tarkhun. Bkz. Sanda	
Sidamara Lâhdi	5, 249-252	Tarkhundassa Beyliği	17-19, 203
Sidamara türü lâhitler (Resim 8)	7 (Resim 6), 9	Tarsus	35, 38
Sidè	13-14, 27, 54, 109, 115-125	Teke Beyliği	47
Side Arkeoloji Müzesi	25, 26, 120, 121, 122, 123, 124	Teke Yarımadası	1, 47, 48
Sidènè	116	Telepinu/Telipinu	239
Silifke	41, 45	Termessos	2
Sille	199	Teşup. Bkz. Sanda	
Sillyon/Syllion	13 (Resim 12), 14 (Resim 13), 16 (Resim 15), 17 (Resim 16), 18 (Resim 17), 19 (Resim 18), 89-98, 109	Thebasa	266, 267-268
Sillyos/Çiyli	90	Theodòros Laskaris	45
Sinda/Kinda	249	Thrak'lar	21
Siristat. Bkz. Bozkır		Thoukydides	100
Sivrihisar	50	Thrasyboulos	107
Soatra. Bkz. Savatra		Tiberiopolis. Bkz. Pappa/ Tiberiopolis	
Sozopolis	88	Tiberius	214
Strabon	77, 90, 116, 117, 131, 138, 142, 180, 236, 239, 247, 248, 250	Timotheos (Lystra/Hatunsaray'lı)	209, 210
Suberde/Gölyüzü Höyüğü	235	Timur	48
Sultan Dağları	6	Titopolis	162
Sultantahtı	160	Titus (İmparator)	124, 125
Süleyman Şah, Kutalmış oğlu	42-43	Titus Livius	72, 115, 132
		Toros Dağları	1, 2, 26, 27, 28, 29, 39, 101, 155, 183, 246
		Traianus	22
		Tralleis/Aydın	132
		Trebellianus	34

Trebenda	65	Xanthos (Lykia kenti) 33
Trebenna	65-70	Xenophòn 6, 9, 25, 99, 100, 186
Tribonianus	103	
Troas	209, 210	Yakapınar. Bkz. Mopsou Estia
Troia, -lılar	102, 104	Yakup Bey, Germiyan Oğlu 50
Troia Savaşı	12, 103, 132	Yalnızcabağ köyü 168
Tuğrul (Sultan)	42	Yalvaç. Bkz. Antiokheia/Yalvaç
Tuğrul (Alâeddin Keykubad I'nin mimarı) 175		Yenice köyü (Gorgorum). Bkz. Gorgorum
Tuwana/Tuwanuwa. Bkz. Kemerhisar		Yeşildere. Bkz. İbrala
Tyana. Bkz. Kemerhisar		Yollarbaşı. Bkz. İlistra
Tykhè (Baht Tanrıça) 122		Yorgan Lâdik. Bkz. Laodikeia
		Yunus Bey (Hamid Oğullarından) 47
Uda/Ydè/Hyde (Karapınar Höyüğü) 265- 266		Yunuslar, -Lâhdi 4, 5, 43, 211-217, 252
Uhhaziti	16	Yurtpınar. Bkz. Murtana
Ulmi-Teşup	18, 19	Yusuf Yinal (Sultan Alp Arslan'ın amca- larından) 42
Uluborlu	46, 88	
Urfa (Ş. Urfa)	42	Zengibar Kale. Bkz. İsauro Nova
Urhi-Teşup (III. Mursili) 18, 19		Zeno/Zenon, Theodòros oğlu, mimar 112
		Zeno/Zenon (İmparator) 37-38, 140, 145, 164, 175
Üçkuyu. Bkz. Deyle		Zenonopolis (İznebul/Elmayurdu) 37, 163, 164-165
Vanassa Preiia	74	Zeus 24, 72, 80-81
Vasada bkz. Wasada		Zeus Astrenos 156
Verina (I. Leon'un eşi) 37, 38, 175		Zizima 185-186
Verinopolis	174, 175, 176	
Vespasianus	123, 124, 125	
Walma	163	
Waratta	252	
Wasada (Ouasada)	211-217	
Winckler, H.	10	

BİLGE UMAR

Pamphylia İsauria Lykaonia

Kitabevimiz, tarihsel kalıntılara meraklı, bu kalıntıların bulunduğu yöreleri gezmeyi seven okurlarımız için özetlenmiş, yol gösterici bilgiler içeren ve görsellikle de zenginleştirilmiş bir dizi kitap yayımlama projesini "Karia" adlı kitapla hayata geçirmiş, ardından da "Lykia", "Kilikia", "Karadeniz Kappadokia'sı", "İonia", "Lydia", "Troia", "Aiolis", "Bithynia", "Mysia", "Trakya", "Paphlagonia", "Phrygia", "Kappadokia" ve "Pisidia" adlı kitapları sunmuştu okurlara. Elinizdeki kitap yine aynı yazarın, Bilge Umar'ın bir çalışması: "Pamphylia İsauria Lykaonia."...

Bu kitapta "Pamphylia İsauria Lykaonia"nın tarihsel süreç içindeki serüvenine, yine güvenilir bilgi ve yorumlar ışığında tanık olacaksınız...

ISBN 978-975-10-3113-6

9 789751 031136